

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.17909229>

DECEMBER 2025

Türkiye’de Ekonomik Açıkların Analizi

An Analysis of Economic Deficits in Türkiye

Levent AKSU

Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye MYO

leventaksu71@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2298-0762>

Özet

Ekonomik krizlerin ve açıkların ne olduğunu somut olarak yöntemleriyle belirlemek ve kriz hastalığının Günümüz küresel ekonomilerinde krizlerin erken uyarı göstergelerini tanımlamak ve buna uygun makroekonomik politika setleri geliştirmek, sürdürülebilir ekonomik istikrarın en kritik koşullarından biridir. Krizlerin çoğu, özellikle Batılı merkez ekonomilerden başlayarak çevre ülkelere yayılan finansal dalgalanmalar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu süreçlerin temelinde ise “ekonomik açıklar” olarak adlandırılan yapısal dengesizlikler yer almaktadır. Literatürde “ikiz açık” (bütçe ve cari işlemler açığı), “üçüz açık” (ikiz açık + tasarruf açığı) ve “dördüz açık” (üçüz açık + çıktı açığı) hipotezleri bu bağlamda sıkça tartışılan kavramlardır.

Türkiye ekonomisi, Ragnar Nurkse’nin “kısır döngü” (vicious circle of poverty) teorisinde tanımladığı yapısal darboğazlara benzer biçimde, ortalama her 7–8 yılda bir makroekonomik dengesizlikler nedeniyle krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu dengesizliklerin temel nedenleri; yetersiz sermaye birikimi, düşük verimlilik, kronik tasarruf açığı ve yüksek dış finansman bağımlılığıdır. Söz konusu açıklar, milli gelir üzerinde negatif bir etki yaratmakta ve büyüme sürecini baskılamaktadır. Özellikle dış açık ve döviz açığı, kriz dinamiklerini tetikleyen en kritik değişkenlerdir.

Dördüz Açık Hipotezi çerçevesinde, bütçe, cari işlemler, tasarruf ve çıktı açıklarının birbirini tetiklediği ve ekonomik kırılganlığı artırdığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinde üretkenliğin düşüklüğü ve verimsiz üretim yapısı, çıktı açığını büyütmede; bu da iktisadi büyümeyi yavaşlatan bir kısır döngüye yol açmaktadır. Dolayısıyla büyüme ve kriz birbirinin zıt yönlü iki ekonomik süreç olarak değerlendirilebilir. Etkin üretim, yüksek verimlilik ve dengeli makroekonomik politikalar ise bu döngüyü kırmanın ve kriz riskini azaltmanın temel koşullarıdır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Krizler, İktisadi Büyüme, İktisadi Açıklar, İkiz Açık, Üçüz Açık, Dördüz Açık, Makro Ekonomik Denge, Konjonktürel Süreç.

Jel Sınıflandırması: E01, E02, E21, E22, E31, E32, H62, H63.

Abstract

In contemporary global economies, identifying early warning indicators of financial crises and formulating appropriate macroeconomic policy responses are crucial for ensuring sustainable economic stability. Most crises originate in Western core economies and subsequently spread to developing countries, largely driven by structural imbalances known as “economic deficits.” In this

context, the concepts of the “twin deficit” (budget and current account deficits), “triple deficit” (including the savings gap), and “quadruple deficit” (adding the output gap) have become central to modern macroeconomic debates.

The Turkish economy exemplifies the structural fragilities described in Ragnar Nurkse’s *vicious circle of poverty* framework, experiencing cyclical crises approximately every 7–8 years due to persistent macroeconomic imbalances. Chronic issues such as insufficient capital accumulation, low productivity, inadequate savings, and dependence on external financing have collectively constrained economic growth. Among these, the current account deficit remains the most critical driver of financial vulnerability.

According to the Quadruple Deficit Hypothesis, the interconnection between budget, savings, current account, and output gaps amplifies economic instability. The persistent productivity deficit and inefficient production structure in Turkey have widened the output gap, thereby suppressing long-term growth potential. Consequently, economic expansion and crisis are inversely related phenomena—when growth strengthens, crisis signals diminish, and vice versa. Sustainable growth, therefore, requires productivity-centered strategies, efficient resource allocation, and coordinated macroeconomic management capable of breaking this cyclical pattern.

Key Words: Economic Crises, Economic Growth, Economic Deficits, Twin Deficit, Triple Deficit, Quadruple Deficit, Macro Economic Balance, Conjunctural Process.

JEL Classification: E01, E02, E21, E22, E31, E32, H62, H63.

1. GİRİŞ

Ekonomik krizler, kapitalist sistemin doğasında var olan konjonktürel dalgalanmaların ötesinde, ekonomik yapının derinlerinde biriken yapısal kırılganlıkların dışavurumu olarak ortaya çıkar. Kriz olgusunu yalnızca ani piyasa şokları ya da dışsal faktörlerle açıklamak, sistemin kendi iç dinamiklerini ve yapısal dengesizliklerini göz ardı etmek anlamına gelir. Bütçe, cari işlemler, tasarruf ve sermaye birikimi açıkları, bir ekonominin kırılganlığını belirleyen en temel göstergelerdendir. Bu açıklar yalnızca makroekonomik dengesizliklerin sonucu değil; aynı zamanda bu dengesizlikleri besleyen, birbirini tetikleyen unsurlardır. Dolayısıyla ekonomik krizlerin analizi, bu açıkların dinamik ilişkilerini ve karşılıklı etkileşimlerini anlamadan eksik kalır.

Ekonomik açıklar, bir ekonomideki kriz potansiyelini ölçmede adeta erken uyarı göstergeleri işlevi görür. Bu nedenle, krizleri yalnızca geçici dalgalanmalar ya da finansal panikler olarak görmek yerine, onları yapısal sorunların sistematik yansımaları olarak ele almak gerekir. Ekonomideki dengesizliklerin tespiti, sadece verilerle değil; aynı zamanda neden-sonuç ilişkilerini açıklayabilen yöntemsel analizlerle mümkün olur. Krizlerin önlenmesi için ise bu yapısal zayıflıkların zamanında teşhis edilmesi, uygun para ve maliye politikalarının eşgüdüm içinde uygulanması gerekir. Başka bir ifadeyle, ekonomik krizler “pansuman politikalarla” değil, derin yapısal reformlarla önenebilir. Krizi yönetebilmenin ön koşulu, krizin varlığını inkâr etmek değil; onun erken belirtilerini doğru okuyarak etkili bir müdahale seti geliştirmektir.

Krizlerin çok boyutlu yapısı, yalnızca finansal piyasalardaki oynaklık ya da dış şoklarla açıklanamayacak kadar karmaşık bir karakter taşır. Nitekim para ve maliye politikalarındaki koordinasyonsuzluk, bütçe disiplini eksikliği, yanlış kredi tahsisi, sürdürülemez borçlanma stratejileri ve popülist mali uygulamalar; krizin temel bileşenleri arasında yer alır. Tunay (2014:90) ile Aksu’nun (2020:39) da belirttiği gibi, ekonomik açıkların denetimsiz biçimde genişlemesi, makroekonomik yapının içten çökmesine yol

açabilmektedir. Bu bağlamda krizler, sadece ekonomik göstergelerin değil, aynı zamanda yönetim kalitesinin, kurumsal bütünlüğün ve politika tutarlılığının da bir göstergesidir.

Geçiş ekonomilerinde ise krizlerin kökeni genellikle üretim yapısındaki zayıflıklara, kaynak tahsisindeki verimsizliklere ve planlama eksikliklerine dayanır. Bu ülkelerdeki krizlerin temelinde, sistemin kendi iç işleyişinden kaynaklanan yapısal çöküşler veya siyasal dönüşümlerle tetiklenen radikal değişimler yer alır. Akalın (2002:16–17), ekonomik sistemlerin çöküşünü iki temel dinamiğe bağlar: birincisi, içsel işleyişin sürdürülemez hale gelmesi; ikincisi, rejim veya yönetim değişiklikleriyle yaşanan kurumsal kopuşlardır. Aksu (2020:60–61) ise çağdaş krizlerin “konjonktürel değil, yapısal” karakterde olduğunu vurgulayarak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde üretim zafiyetleri ve finansal bağımlılığın iç içe geçmesiyle krizin süreklilik kazandığını belirtmektedir. Bu tespit, krizlerin yüzeysel şoklarla değil; derin ekonomik temellerle ilişkili olduğunu bir kez daha göstermektedir.

İktisat literatüründe yer alan ikiz, üçüz ve dördüz açık kavramları, ekonomilerdeki kırılmalıkların sistematik biçimde çözülmesine olanak sağlayan önemli göstergelerdir. İkiz açık, kamu bütçesi ile cari işlemler dengesinde eş zamanlı bozulmayı ifade ederken; üçüz açık, buna tasarruf-yatırım açığının eklenmesiyle tanımlanmaktadır. Dördüz açık kavramı ise bu üç unsura ilave olarak çıktı (GSMH) açığını da içermekte ve ekonomik dengesizliklerin en kapsamlı biçimini temsil etmektedir. Bu genişletilmiş yaklaşım, büyüme analizlerinde sistematik dengesizliklerin hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilir. Kamu maliyesindeki gelir-gider dengesizlikleri dış ticaret açığını körüklerken, yetersiz iç tasarruf oranları sermaye birikimini ve üretim kapasitesini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla bu açıklar zinciri, makroekonomik yapının hem iç hem de dış dengesini bozarak krizlerin şiddetini artıran bir döngü yaratmaktadır.

Türkiye’nin 1980 sonrası ekonomik dönüşümü, bu sürecin somut bir örneğini teşkil etmektedir. İhracata dayalı büyüme stratejileri kısa vadede üretim artışı sağlasa da uzun vadede cari açık, döviz bağımlılığı ve kur hassasiyetini artırmıştır. Bu dönemde, finansal serbestleşmenin denetimsiz biçimde uygulanması, dolarizasyonun hızlanmasına, fiyatlar genel düzeyinde oynaklığa ve gelir dağılımında ciddi bozulmalara neden olmuştur. Yanlış zamanlamalı maliye politikaları ve dışa açık para rejimi hem stagfasyonist eğilimleri güçlendirmiş hem de yapısal üretim krizini tetiklemiştir. Bu nedenle ekonomik açıkların incelenmesi, yalnızca istatistiksel bir ölçüm süreci değil; aynı zamanda kalkınma, verimlilik ve toplumsal refah ilişkisini içeren bütüncül bir analiz gerektirmektedir. Aksu’nun (2020) da vurguladığı üzere, açıkların temel nedeni mali göstergelerdeki dengesizliklerden çok, üretim yapısında ortaya çıkan verimsizlikler, kurumsal uyumsuzluklar ve kaynak tahsisindeki bozulmalardır.

Literatürde ekonomik açıklar ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin genellikle **negatif yönlü** olduğu saptanmıştır. Açıkların genişlediği dönemlerde milli gelir artışı zayıflamakta, verimlilik oranları düşmekte ve yatırımların etkinliği azalmakta; böylece üretim kapasitesindeki daralma toplumsal refah kaybına yol açmaktadır. Kısa vadeli büyüme dönemlerinde kriz etkileri geçici olarak bastırılabilir; ancak küçülme evrelerinde bu dengesizlikler yeniden belirginleşmekte, ekonominin yapısal zaafı gün yüzüne çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, büyüme ve kriz süreçleri birbirine karşıt ama aynı zamanda birbirini tamamlayan iki temel makroekonomik dinamik olarak değerlendirilebilir.

Makroekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik açıkların kontrol altına alınmasıyla mümkündür. Ancak kısa vadeli önlemler, kalıcı bir çözümden ziyade yüzeysel bir rahatlama sağlar. Sürdürülebilir istikrar için mali disiplinin sağlanması, iç tasarrufların artırılması, üretim yapısının güçlendirilmesi ve dış ticaret dengesinin iyileştirilmesi gereklidir. Para ve maliye politikalarının eşgüdümü sağlanmadığında, açıklar büyüyerek yeni kriz döngülerine zemin hazırlar. Bu nedenle politika yapıcılarının temel hedefi, **fasit bir yapı oluşturan ekonomik açık-kriz sarmalını** kırarak uzun vadeli denge mekanizmalarını kurmak olmalıdır.

Modern parasal sistemlerde karşılıksız para (fiat money) uygulamaları, ekonomilerde yeni bir kırılmalık boyutunu ortaya çıkarmıştır. Devletlerin para arzını sınırsız biçimde genişletmesi, küresel ölçekte

enflasyonist baskıları kalıcı hale getirmekte ve parasal sistemin güvenilirliğini zedelemektedir. Eğilmez (2020:53–54; aktaran bkznz: Aksu, 2020:118–119), merkez bankalarının kamu borçlanma senetleri karşılığında para basmasının emisyon hacmini artırarak fiyat istikrarını bozduğunu ve servet kaybına neden olduğunu belirtmektedir. Çelik (2015:127–128) de bu sürecin gelir dağılımında adaletsizliği derinleştirdiğini vurgular. Aksu (2020:118–121), itibari para sisteminin giderek sürdürülemez hale geldiğini, paranın güvenilirliğini yitirmesiyle birlikte küresel düzeyde dijital para dönüşüm sürecinin başladığını ifade etmektedir. Bu dönüşüm, 2030 sonrasında yeni bir “dijital para düzeni”nin kaçınılmaz olacağını belirtmektedir. Küresel parasal sistemin son yıllarda geçirdiği dönüşüm, finansal yapının kırılabilirliğini artırmakta ve ekonomik dengesizliklerin (ve açıkların) farklı biçimlerde yeniden ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle dijitalleşme, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve rezerv para sistemindeki asimetrikler, ülkelerin makroekonomik istikrarını doğrudan etkileyen unsurlar haline gelmiştir. Bu süreçte, ulusal para birimlerinin güvenilirliğine duyulan endişeler artmış; merkez bankaları ile büyük sermaye grupları, parasal rezervlerini çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Bu eğilim çerçevesinde birçok ülke, finansal güvenliğini artırmak amacıyla rezervlerinde altın, gümüş, paladyum ve platin gibi değerli metallerle daha fazla yer vermeye başlamıştır. Bu değerli metaller, hem kriz dönemlerinde güvenli liman işlevi görmeleri hem de itibari paraların değer kaybına karşı koruma sağlamaları nedeniyle tercih edilmektedir. Ayrıca, enerji piyasalarındaki dalgalanmalar ve jeopolitik risklerin artışı, parasal sistemin reel değer temelli varlıklara yönelmesini hızlandırmaktadır. Parasal otoritelerin izlediği bu stratejik yönelim, yalnızca rezerv yapısında bir çeşitlenme yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda küresel ölçekte ekonomik güç dağılımının yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. Değerli metalleri içeren rezerv stratejileri, kısa vadede para politikası manevra alanını daraltsa da uzun vadede istikrar, güven ve direnç kazandıran bir finansal mimarinin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Böylece dünya ekonomisi, dijital para düzeni ile somut değer temelli güven unsurları arasında daha dengeli bir yapıyı tesis etmeye yönelmektedir. Önümüzdeki birkaç sene, bu oyunun değişik süreçlerini; küresel güç dengelerinin yeniden tanımlandığı, finansal sistemlerin dijitalleşme ile maddi temelli güven arayışı arasında salındığı ve ekonomik egemenliğin giderek teknoloji, veri ve enerji kaynakları üzerinden şekillendiği bir döneme dönüşecektir.

Fiat para rejiminin bu yapısal zafiyeti, **borç temelli büyüme modelini** sürdürülemez kılmaktadır. Parasal genişleme yoluyla yaratılan geçici refah, kısa vadede likidite artışı sağlarken uzun vadede para değerinde erozyon, finansal köpüklerin oluşumu ve spekülasyon sermaye hareketlerinin artışı gibi ciddi riskler doğurmaktadır. Bu süreç, üretim ekonomisinden uzaklaşan ülkelerde gelir dağılımını bozmakta ve reel sektör üzerinde kalıcı tahribatlar yaratmaktadır.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, 1980 sonrası uygulanan denetimsiz dışa açılma ve yüksek faizli finansal liberalizasyon politikaları, makroekonomik anlamda yapısal dengesizliklerin temelini oluşturmuştur. Bu politikalar, cari işlemler açığını yapısal bir sorun haline getirmiş, dış borç stokunu artırmış ve finansal istikrarı zayıflatmıştır. Özellikle **dolarizasyon** süreci, enflasyonun seyrini belirleyen temel değişkenlerden biri olmuştur. “**Devalüasyon–enflasyon geçişkenliği**” olarak adlandırılan süreçte, yerli paranın aşırı değerlenmesi ihracatın rekabet gücünü zayıflatmış, ithalatı teşvik etmiş ve cari açığın kalıcı hale gelmesine neden olmuştur.

Yanlış zamanlamayla uygulanan mali ve parasal müdahaleler, mevcut ekonomik dengesizlikleri gidermek yerine çoğu zaman daha da derinleştirmektedir. Özellikle genişletici kamu harcamaları, ekonomik kapasitenin sınırlı olduğu dönemlerde üretimi sürecini destekleyememekte; buna karşın fiyatlar genel seviyesini hızla yükseltmektedir. Bir yerde enflasyonu tetiklemektedir. Bu durum, klasik maliye politikalarının etkisini tersine çevirerek stagflasyon riskini artırmakta ve ekonomik istikrarsızlığı kalıcı hale getirmektedir. Üretim faktörlerinin verimli kullanılamadığı, yatırım etkinliğinin düşük olduğu bir ortamda genişletici politikalar, reel büyümeyi ziyade nominal şişkinliğe neden olmaktadır. Sonuçta ekonomik kriz, yalnızca mali göstergelerdeki bozulma ile sınırlı kalmayıp; toplumsal refahın azalması, gelir dağılımının bozulması ve işsizliğin artması gibi çok boyutlu sosyal sorunlara dönüşmektedir.

Günümüzün kriz dinamikleri, geçici konjonktürel dalgalanmalarla açıklanamayacak kadar yapısal nitelik taşımaktadır. Küresel ölçekte artan finansal entegrasyon, ülkeleri dışsal şoklara karşı daha savunmasız hale getirmiştir. Özellikle cari açık veren ve dış tasarruflara bağımlı ekonomilerde bu kırılganlık çok daha belirgindir. Yetersiz iç tasarruf oranları, yüksek dış borçlanma eğilimi ve üretim yapısındaki zayıflıklar, iktisadi büyüme-kriz ilişkisini dengesiz bir zemine taşımaktadır. Bu nedenle, sürdürülebilir büyüme hedefinin kalıcı biçimde sağlanabilmesi için mali disiplinin kurumsallaştırılması, kaynak kullanımında etkinliğin artırılması, üretim tabanının güçlendirilmesi ve tasarruf oranlarının yükseltilmesini gerektirmektedir.

Türkiye'nin son kırk yılı, makroekonomik yönetimde zamanlama, politika uyumu ve koordinasyonun ne denli belirleyici olduğunu açıkça göstermektedir. Finansal liberalizasyon döneminde yapılan hatalar, tasarruf yetersizliği ve yüksek faiz bağımlılığı ile birleşerek kırılganlıkları derinleştirmiştir. Krizleri önlemenin kalıcı yolu, yalnızca fiyat istikrarını sağlamaktan değil, aynı zamanda üretim kapasitesini güçlendiren, verimliliği artıran ve beşerî sermayeyi geliştiren politikaları önceliklendirmekten geçmektedir. Aksu'nun (2021:185) da belirttiği üzere, pandemi sonrasında açıkların büyüme üzerindeki olumsuz etkileri küresel ölçekte yeniden görünür hale gelmiştir. Bu nedenle, ekonomik dirençliliği artırmak için tasarrufları teşvik eden, üretken yatırımlara yönelen ve yapısal dönüşümü destekleyen uzun vadeli politikaların uygulanması zorunludur. Aksi halde, açıkları ortaya çıkartan, kriz döngüsü kendini tekrarlayacaktır. Ekonomi her toparlanma döneminde yeniden kırılgan bir yapıya bürünerek, kalıcı refah üretme kapasitesini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakacaktır.

2. EKONOMİK AÇIKLARIN KAVRAMSAL ANALİZLERİ

Son üç yüzyıldır kapitalist ekonomik sistemin yapısal niteliği, küresel ekonomide süreklilik arz eden istikrarsızlıkların temel kaynağını oluşturmuştur. Kapitalizmin kendi içsel mekanizmalarından doğan çevrimsel dalgalanmalar, ekonomik genişleme ve daralma dönemleri arasındaki geçişleri hızlandırmış, böylece dünya ekonomisinde kırılgan bir denge alanı yaratmıştır. Bu kırılganlık, tarihsel süreçte farklı biçimlerde tezahür etmiştir: üretim ve istihdamın zayıfladığı durgunluk dönemleri (resesyon), fiyat artışlarıyla eşzamanlı üretim gerilemeleri (stagflasyon), uzun soluklu ekonomik çöküş evreleri (depresyon), küçülme ile enflasyonun aynı anda yaşandığı anormal süreçler (slumpflasyon), fiyatların kalıcı biçimde düştüğü deflasyonist ortamlar ve sürekli fiyat artışlarının gözlemlendiği enflasyonist eğilimler. Tüm bu olgular, kapitalist üretim biçiminin yapısal çelişkilerinin birer dışavurumu olarak değerlendirilmelidir (Aksu, 2020:142).

Kapitalizmin doğasından kaynaklanan bu yapısal bozulmalar, yalnızca üretim ve tüketim dengesini değil, makroekonomik dengelerin sürekliliğini de zedelemektedir. Arz-talep dengesizliği, tasarruf-yatırım farkı ve mali disiplin kayıpları gibi faktörler, iktisadi sistemde “açıkların” oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda ekonomi literatüründe temel bir tartışma öne çıkmaktadır: Acaba ekonomik yapının kendi dengesizlikleri mi açıkları yaratmaktadır, yoksa biriken açıklar mı krizleri tetiklemektedir? Bu soru, krizlerin oluşum mekanizmasını çözümlemede kritik bir epistemolojik eşiği temsil eder. Zira mali disiplinin zayıflaması açıkların genişlemesine yol açarken, büyüyen açıklar da ekonomik kırılganlığı derinleştirerek krizlerin tetikleyicisi haline gelmektedir (Aksu, 2020:142).

Kriz dönemleri, çoğu zaman ekonomik refahın gerilemesiyle özdeşleştirilse de tarihsel gözlemler bunun her zaman geçerli olmadığını göstermektedir. Bazı dönemlerde makroekonomik göstergeler kötüleşirken dahi, bireylerin tüketim eğilimlerinde ve yaşam standartlarında geçici artışlar gözlenebilmektedir. Bu olgu, iktisat literatüründe “refah yanılsaması (refah illüzyonu)”¹ olarak tanımlanmaktadır (Aksu, 2020:142). Başka bir

¹ Günümüzde ekonomik büyüme ve refah göstergeleri arasındaki ilişki, giderek daha karmaşık bir hale gelmiştir. Özellikle sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte, büyüme oranlarındaki artış çoğu zaman gerçek refah artışını yansıtmamaktadır. Bu durum literatürde “büyüme yanılsaması” olarak adlandırılmaktadır. Yani ekonomik göstergeler olumlu bir seyir izliyormuş gibi

ifadeyle, kredi genişlemesi, finansal serbestleşme ve ithalat kolaylıkları sayesinde toplumun belirli kesimleri, ekonomik temeli zayıf olsa bile, kısa vadeli bir refah hissi yaşayabilmektedir. Ancak bu durum, görünürdeki bir refah artışından ibarettir; zira borçlanma yoluyla finanse edilen tüketim artışı, uzun vadede üretkenlik düşüşü ve yapısal açıkların büyümesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla, kapitalist ekonomilerde yaşanan refah artışları çoğu zaman üretim temelli bir zenginleşmeden ziyade, borca dayalı bir büyüme modelinin yansımasıdır. Bu yapı, sürdürülebilir kalkınmanın önündeki en önemli engellerden birini oluşturarak, ekonomik istikrarsızlıkların yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

21. yüzyılın ilk çeyreğinin tamamlandığı günümüzde, küresel ekonomi-politik sistem derin bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Uluslararası güç dengeleri yeniden şekillenmekte; devletler, teknolojik üstünlük ve ekonomik nüfuz alanlarını genişletme çabasına girmektedir. Bu küresel rekabet ortamı, sadece ekonomik politikaların değil, diplomatik ilişkilerin ve stratejik ittifakların da yeniden tanımlandığı bir dönemi işaret etmektedir. Bu süreçte, verimlilik artışı, gelir dağılımında adalet, beşerî sermayenin güçlendirilmesi, tasarruf oranlarının yükseltilmesi ve üretim tabanlı büyüme gibi kavramlar hem akademik hem de politik düzlemde yeniden önem kazanmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi, mali disiplinin korunması, bütçe dengesinin gözetilmesi ve uzun vadeli kalkınma politikalarının kararlılıkla uygulanmasına bağlıdır (Aksu, 2020:142–143). Bu bağlamda, ekonomik yönetim anlayışının kısa vadeli dalgalanmalar yerine, uzun vadeli üretkenlik ve istikrar temelli bir modele yönelmesi kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir.

İktisadi büyümenin sürdürülebilirliği bağlamında, tasarrufların önemi yadsınamaz. Çünkü **tasarruf, yatırım; yatırım ise üretimin ön koşuludur**. Tasarruflar bir ekonominin sermaye birikimini oluşturur; sermaye birikimi ise büyümenin temelini besleyen dinamik unsurdur. Aksu'nun (2017:86) da belirttiği gibi, "tasarruf olmazsa yatırım olmaz, yatırım olmazsa üretim olmaz." Bu zincirleme etki, ekonomik büyüme literatüründe **tasarruf-yatırım-üretim üçgeni** olarak kavramsallaştırılmaktadır. Nitekim Aksu'nun (2013:107-117) ampirik bulgularında da görüldüğü üzere, ülkelerin uluslararası düzeydeki verileri, yurtiçi tasarruflar ile sabit sermaye yatırımları arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişki, ekonomik açıkların azaltılması ve makroekonomik dengenin sağlanmasında da belirleyici bir rol oynamaktadır.

Bütçe açıklarının yüksekliği, kamu maliyesi açısından ciddi bir alarm göstergesidir. Kamu harcamalarının finansmanında yaşanan sıkıntılar, iktisadi büyüme üzerinde baskı yaratmakta; bu durum, özel yatırımların daralmasına ve ekonomide resesyon riskinin artmasına yol açmaktadır. Özellikle son dönemde gözlenen kamu harcamalarındaki azalış, büyüme hızında düşüşe sebep olmuş, bu da **toplam talep daralması ve istihdam kayıplarıyla sonuçlanmıştır**. Bu nedenle, kriz dönemlerinde uygulanacak mali politikaların zamanlaması ve kapsamı, ekonominin toparlanma kapasitesini doğrudan etkilemektedir.

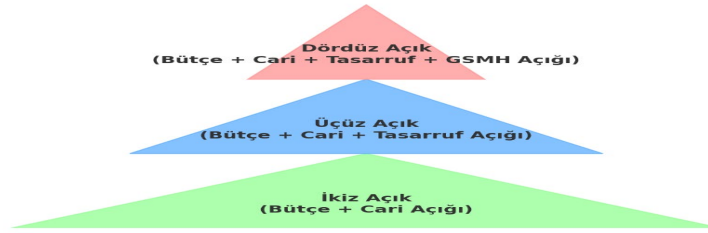
Kriz yönetiminde maliye politikalarının rolü, özellikle 2008 küresel finans krizi sonrası dönemde yeniden önem kazanmıştır. Krugman (2008), Castanheira (2008) ve Gros (2008) gibi iktisatçılar, kriz dönemlerinde

görünse de gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk, işsizlik, sosyal dışlanma ve yolsuzluk gibi göstergeler derinleşmekte; toplumsal refahın tabana yayılmadığı bir kalkınma modeli ortaya çıkmaktadır. Görünürdeki büyüme rakamları, ekonomik performansta bir ilerleme izlenimi yaratsa da toplumun geniş kesimlerinde hissedilebilir bir refah artışı meydana gelmemektedir. Bu nedenle, sayısal büyüme değerlerinin artması tek başına toplumsal refahın göstergesi olarak kabul edilemez. Teknolojik yenilikler ve dijitalleşme süreçleri, bireylerin yaşam biçimlerinde belirgin kolaylıklar sağlasa da bu gelişmelerin sağladığı konfor, gerçek anlamda refah artışının yerine geçmemektedir. Yeniliklerin oluşturduğu bu yüzeysel iyileşme, bireylerde daha iyi bir yaşam standardı algısı yaratarak "refah illüzyonuna neden olmaktadır. Oysa gerçek refah, yalnızca ekonomik göstergelerdeki yükselişle değil, maddi ve manevi yaşam koşullarının toplumun tüm kesimlerine adil biçimde yansıtılmasıyla mümkündür. Devletin ekonomik politikaları, gelir dağılımı adaletini, sosyal eşitliği ve yaşam kalitesini birlikte gözettiği ölçüde kalıcı refah sağlanabilir. Aksi durumda, yaşanan süreç yalnızca yüzeysel bir zenginleşme görüntüsü yaratmakta; gerçekte ise sosyal eşitsizlikleri derinleştiren bir yanılsamadan ibaret olmaktadır. İşte bu durum, çağdaş iktisat literatüründe "refah illüzyonu" olarak kavramsallaştırılmaktadır (Aksu, 2020:142).

para politikalarının sınırlı kaldığı durumlarda genişletici maliye politikalarının etkin bir araç olduğunu savunmuşlardır. Gros'un (2008) çalışmasında belirttiği üzere, faiz oranlarının sıfıra yaklaştığı dönemlerde, talep daralmasını önlemenin en etkili yolu kamu harcamalarının artırılmasıdır. Krizden çıkış stratejisinin merkezinde, **likidite yetersizliğiyle mücadele, kamu harcamalarının genişletilmesi ve toplam talep hacminin canlandırılması** yer almaktadır. Bu yaklaşım, Keynesyen politika anlayışının çağdaş bir yorumudur.

Krugman, Castanheira ve Gros'un ortak görüşü, **kriz dönemlerinde görülebilecek fiyat artışlarının (enflasyonun) kısa vadede tolere edilebilir** olduğudur (Karaçor, Alptekin ve Gökmenoğlu, 2012:104–105; aktaran bknz. Aksu, 2020:143). Bu iktisatçılara göre, ekonomik toparlanma sürecinde asıl hedef, talep daralmasını önlemek ve üretim çarklarını yeniden döndürmektir. Bu bağlamda maliye politikaları, yalnızca kamu harcamalarını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda özel sektöre güven aşılayan, istihdamı destekleyen ve **ekonomik psikolojiyi dengeleyen** bir araç işlevi görmektedir. Dolayısıyla, çağdaş iktisadi düşüncede krizden çıkışın anahtarı, dengeli maliye politikalarıyla desteklenen üretim odaklı bir iktisadi büyüme modelidir. Aşağıdaki şekil bu durumu açıklamaktadır.

Şekil 1: İkiz Açık-Üçüz Açık- Dördüz Açıkların Katmanlı Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Literatürde “**ikiz açık**”, “**üçüz açık**” veya “**dördüz açık**” denilen ekonomik açıklar günümüzde çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Hatta son dönemlerde tartışılmaya başlanan “**dördüz açık**” analizi ve yaklaşımları literatürde yeni çalışmaların ortaya çıkmasında etken olmuştur. Bu konu, tüm makro ekonomik dengeleri etkileyebilmesinin yanında iktisadi büyüme ile nedensellik ilişkisi açısından önemlidir. Çalışma konumuzun temelini bu ekonomik açıklar oluşturmaktadır.

- **İkiz Açık** → Bütçe + Cari açık
- **Üçüz Açık** → İkiz Açık + Tasarruf açığı
- **Dördüz Açık** → Üçüz Açık + GSMH (çıktı) açığı

1980'lerin sonlarından itibaren Türkiye'de benimsenen dışa açılma politikaları, kısa vadede piyasa ekonomisine entegrasyonu hızlandırmış gibi görünse de uzun vadede makroekonomik kırılganlıkların temelini oluşturmuştur. Sermaye hareketlerinin denetimsiz biçimde serbestleştirilmesi, ekonomiyi dış finansman akımlarına bağımlı hale getirmiş; böylece iç tasarrufların yetersizliğiyle birleşen bu yapı, cari açıkların süreklilik kazanmasına yol açmıştır. Bu süreçte **cari açıkların kalıcı hale gelmesi**, iç tasarruf yetersizliğiyle birleşerek dış borç stokunun hızla artmasına neden olmuştur. Böylece ekonomi hem **finansal kırılganlık** hem de **enflasyonist baskı** yönünden yüksek risk altına girmiştir. Süreç içerisinde dış borç stokundaki hızlı artış, finansal istikrarsızlığı derinleştirirken, fiyatlar genel düzeyinde yukarı yönlü baskıları da beraberinde getirmiştir. Dış finansmana dayalı büyüme modeli, kısa vadede yüksek büyüme oranları sağlasa da uzun dönemde enflasyon, kur oynaklığı, istihdamda daralma ve gelir dağılımı bozulması gibi maliyetler yaratmıştır. Türk ekonomisinde uzun süredir gözlemlenen “devalüasyon (kur)-enflasyon

geçişkenliği” olgusu, dolarizasyonun bir sonucu olarak fiyat istikrarını zayıflatmaktadır. Ulusal paranın reel anlamda aşırı değerlenmesi, ithalatı teşvik ederken ihracatı caydırmakta; bu durum dış ticaret dengesini bozarak cari açıkların büyümesine neden olmaktadır. Buna karşılık, kurun değer kaybı maliyet yönlü enflasyonu tetiklemekte, bu da ücret-fiyat etkileşimini hızlandırarak enflasyonist bir sarmal yaratmaktadır. Bu kısır döngü, doğru zamanlamayla uygulanmayan para ve kur politikaları sonucunda daha da derinleşmekte, fiyat istikrarı ile büyüme arasındaki hassas dengeyi tehdit etmektedir. Cari açığın kalıcı hale gelmesi, diğer ifadeyle derinleşmesi, yalnızca dış dengeyi değil, iç tasarruf yapısını da zayıflatmakta, aynı zamanda **tasarruf açığını** da artırmaktadır. Türkiye’de yatırımların önemli bir kısmı, yeterli iç tasarruf olmadığı için dış kaynaklarla finanse edilmektedir. Bu durum, sermaye akımlarına olan bağımlılığı artırmakta ve ülkeyi ani döviz çıkışlarına karşı savunmasız hale getirmektedir. Dış finansman girişleri, kısa vadede likidite bolluğu yaratıp büyümeyi desteklese de uzun vadede yapısal kırılganlıkları derinleştirmektedir. Yanlış zamanlı genişletici maliye politikaları, fiyat düzeylerini yukarı çekerken büyüme potansiyelini baskılamakta ve nihayetinde stagflasyonist bir ortamın oluşmasına neden olmaktadır.

Nitekim Yeldan (2001) ve Aksu (2017), düşük yurtiçi tasarruf oranlarının ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından belirleyici bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Tasarruf oranı düşük ekonomiler, yatırımlarını dış kaynakla finanse ettikçe cari açık ile iktisadi büyüme arasında kırılgan bir bağ oluşturmaktadır. Bu bağ, görünürde büyümeyi desteklese de dış borç yükünü artırarak, uzun vadeli kalkınmayı sekteye uğratar. Türkiye örneğinde, yüksek büyüme dönemleri genellikle artan cari açıklarla eş zamanlı gerçekleşmiştir. Bu durum, üretim yapısının ithalata bağımlılığından ve ihracatın ithal girdi yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Bu durum, büyümenin ithalat talebini artırması ve dış ticaret açığının genişlemesiyle açıklanabilir.² Örnek (2008), kısa vadede yabancı sermaye akımlarının büyümeyi desteklediğini, ancak uzun vadede döviz kuru dengesini bozarak tasarrufları gerilediğini ve enflasyonist baskıları artırdığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla dış kaynaklara dayalı büyüme modeli, Türkiye ekonomisinde yapısal kırılganlıkları besleyen en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Tablo 1: İktisadi Büyüme Cari Açık ilişkisi (1970-2024)

Türkiye Örneği (1970–2024)			
Dönem	Büyüme Oranı (%)	Cari Açık / GSYH (%)	Gözlem
1980–1999	3,5	-1,5	Düşük büyüme – düşük açık
2002–2007	6,9	-5	Yüksek büyüme – yüksek açık
2010–2017	5,5	-5,6	Krediye dayalı büyüme – artan açık
2018–2024	3,8	-3	Düşük büyüme – açıkta azalma

Kaynaklar: TÜİK, TCMB, IMF World Economic Outlook (2024).

Gelişmekte olan ekonomilerin yapısal dinamiklerini açıklamada **Ragnar Nurkse’nin (1951:571–583)** ortaya koyduğu “**kısır döngü (vicious circle) modeli**”, özellikle Türkiye gibi tasarruf açığı yaşayan ülkeler açısından son derece açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Nurkse’ye göre, gelir düzeyinin düşük olması, bireylerin tasarruf yapma kapasitesini sınırlamakta; tasarruf eksikliği de yatırım hacmini daraltmaktadır. Yatırımların yetersiz kalması, üretim artışını ve verimlilik kazanımlarını sınırlayarak iktisadi büyümenin

² İktisadi büyüme, üretim ve gelir düzeyinin artması anlamına gelir. Ancak büyüme sürecinde **tasarruflar yetersiz** ve **yatırımlar yüksek** olduğunda, **cari açık** ortaya çıkar. Bu durum Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sık görülür.

*Cari Denge (CA) = Tasarruflar (S) – Yatırımlar (I)

Eğer $S < I$, yani yatırımlar tasarruflardan büyükse, ekonomi dış kaynak (borç veya sermaye girişi) ile finanse edilir → **Cari açık (CA < 0) meydana gelir. Büyümenin Cari Açığı Artırma Mekanizması:**

1. Yüksek büyüme → Artan gelir → Tüketim ve ithalat artışı.
2. Yatırım patlaması → Sermaye malları ithalatı yükselir.
3. İhracat artışı ithalat kadar hızlı büyümese → Dış ticaret açığı.
4. Sonuç: Cari işlemler açığı (Current Account Deficit)

hızını düşürmekte, sonuçta yeniden düşük gelir seviyesine dönüşmektedir. Böylece ekonomi, kendi içinde yeniden üretilen bir **düşük gelir–düşük yatırım–düşük üretkenlik sarmalına** sıkışmaktadır.

Türkiye özelinde bakıldığında, bu döngünün etkileri belirli aralıklarla tekrarlanan ekonomik krizler, üretim daralmaları ve finansal istikrarsızlıklar şeklinde kendini göstermektedir. Özellikle sermaye birikiminin yetersizliği ve gelir dağılımındaki bozulma hem kamu hem de özel sektör tasarruflarının sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Tasarruf açığı derinleştikçe yatırım oranları düşmekte, işsizlik oranı yükselmekte ve üretim maliyetleri artmaktadır. Bu tabloya gelir dağılımı bozukluğu, israf, yoksulluk, yolsuzluk, vergi gelirlerinde azalma, kaynak israfı ve verimsizlik gibi yapısal unsurlar da eklendiğinde, iktisadi büyümenin sürdürülebilirliği ciddi biçimde zorlaşmaktadır. Bu durum aslında kırılmaların ve şokların habercisidir.

Suiçmez'in (2015:1–26) çalışmasında da belirtildiği üzere, Türkiye ekonomisinde toplam faktör verimliliğinin 1989–2010 döneminde büyümeye katkısı yalnızca %4,5 civarındayken, teknik etkinlik oranının %59 düzeylerinde seyretmesi dikkat çekicidir. Aynı dönemde savurganlık ve kaynak israfının ülke ekonomisine maliyeti **yaklaşık 200 milyar dolar** gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır (TOBB verileri). Bu durum, yalnızca üretim kapasitesinin etkin kullanılmadığını değil, aynı zamanda nüfus artışının gerektirdiği büyüme oranına dahi erişilemediğini göstermektedir. Dolayısıyla, düşük tasarruf–düşük yatırım–düşük büyüme döngüsünün kırılabilmesi için, verimliliği artıran yapısal reformlar, etkin kaynak kullanımı ve üretken yatırım politikalarının uygulanmasını zorunluluk haline getirmiştir. Düşük olan gelir seviyesinde tasarruf eğiliminin belirlediği yurtiçi tasarruflar, iktisaden büyüme hızının gerçekleşmesi için yeterli yatırımları çoğunlukla tam olarak finanse edilememekte ve böylece **"Bütçe Açığı"**³ veya **"Tasarruf Açığı"** iktisadi yapının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Zengin, 2000:38; Aksu, 2017:85-91).

Bu göstergeler, Türkiye'de kaynak tahsisinin etkin olmadığını, üretken yatırımların yetersiz kaldığını ve **bütçe açığı ile tasarruf açığının** birbirini beslediğini göstermektedir. Türkiye ekonomisinde kaynak tahsisinin verimli biçimde gerçekleştirilememesi, kamusal harcamalarda etkinlik kaybına yol açmakta, yoksulluk, yolsuzluk ve israfın yaygınlaşmasıyla birleşerek, ekonomik yapının sağlıklı işleyişini bozmaktadır. Bu olumsuzluklar birleşerek, üretken yatırımların ve süreçlerin geri planda kalmasına neden olmakta; maliye ile para politikaları arasındaki koordinasyonun zayıflamasına yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak, iktisadi büyüme süreci istikrarsız bir nitelik kazanmakta; elde edilen büyüme oranları toplumsal refaha yansımamakta, aksine gelir dağılımındaki eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Üretim kapasitesindeki artış, nüfusun hızla artan ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığından, iktisadi büyüme, nüfus artış hızını karşılayacak düzeye ulaşamamakta ve refah artışı yerine gelir dengesizliği yaratmaktadır. Bu durum ekonomik dengesizliklerin sürekliliğine zemin hazırlamaktadır. Bu yapısal dengesizlikler giderilmedikçe, dış finansmana dayalı büyüme modeli kırılganlığını koruyacaktır. Kalıcı bir çözüm için; **ulusal tasarrufların artırılması, kaynakların verimli yatırımlara yönlendirilmesi, teknolojik üretim kapasitesinin geliştirilmesi, israfın önüne geçilmesi, gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi ve mali disiplinin (bütçe denkliliğinin) sağlanması** zorunludur. Ülkedeki ekonomik açıklar ve dinamik olan

³ Bütçe açığı, devletin bütçe giderlerinin gelirlerini aşması durumunda ortaya çıkar. Bu açık, dönem içinde beklenmedik harcama artışlarından kaynaklanabileceği gibi, bütçenin başında planlı olarak açık verilerek de başlayabilir. Bütçe açığının artması, merkezi hükümetin ekonomideki borçlanabilir kaynakların daha büyük bir kısmını talep etmesine yol açar; bu durum, özel sektör ve hanehalkının borçlanabileceği kaynakları azaltarak ekonomik durgunluğa hatta resesyona sebep olabilecektir.

Bütçe Açığı = Kamu Harcamaları + Kamu Gelirleri → Bütçe Gelirleri < Bütçe Harcamaları ise bütçe açık veriyor demektir.

Buna göre kamu açığını oluşturan unsurları denklem şeklinde yazmak gerekirse;

Kamu Harcamaları = Cari Harcamalar + Yatırım Harcamaları + Transfer Harcamaları + Faiz Ödemeleri + Diğer harcamalar

Kamu Gelirleri = Vergiler + Vergi Dışı Normal Gelirler + Faktör Gelirleri + Fonlar + Diğer Gelirler

Şeklinde yazmak mümkündür. 2024 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi'nde giderlerin 11 trilyon 89 milyar TL ve bütçe gelirlerinin 8 trilyon 437 milyar TL olması öngörüldü. 2 trilyon 652 milyar TL olan bütçe açığının GSYH'ye oranı yüzde 6,4 olarak ölçüldü.

Bütçe Gelirleri < Faiz Dışı Harcamalar ise faiz dışı açık var demektir.

ekonomik yapıda görülen sıkıntılar iktisadi yapıda denge sağlama konusunun ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Ülkenin yurtiçi tasarruflarının artması verimli ve etkin yatırımlar yoluyla iktisadi büyümeyi doğrudan etkiler. Pek çok ampirik çalışmada tasarruflarla yatırım arasında çok yakın bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ülkelerin uluslararası verileri yurtiçi tasarruflarıyla sabit sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Aksu, 2013:107-117; Aksu, 2017:86; Aksu, 2020:143). “Tasarruflar bir ülkenin iktisadi büyümesinde neden çok önemlidir? Bütçe açıklarının ve dış ticaret açıklarının önlenemez artışı ülkeleri üretememezlik kısır döngüsüne nasıl sokmuştur? Bir ülkede GSMH (çıktı-üretim) açığının önüne geçmek mümkün müdür? Bir ülke dört önemli ekonomik açıkla varlığını nereye kadar sürdürebilir? Bir ülkenin iktisadi büyümesinde rol oynayan temel etken üretimdir; **“üretimin anahtarı tasarruflardır. Tasarruf olmazsa yatırım olmaz, yatırım olmazsa üretim olmaz. Bu zincirleme reaksiyon karşımızda önemli bir makro ekonomi sorunu olarak durmaktadır”** (Aksu, 2017:86). Eğer bu sorun çözülmezse, Türkiye ekonomisi, her konjonktürel dalgalanmada benzer krizlerle karşılaşacak ve **kısır döngü modeli** kendini yeniden üretecektir.

2008 küresel finansal krizinin ardından yapılan analizler, dış finansman ihtiyacı yüksek olan ülkelerin uluslararası şoklara karşı daha kırılgan bir yapıya sahip olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Cari fazla veren ekonomiler, rezerv birikimleri sayesinde dışsal dalgalanmaların olumsuz etkilerini sınırlayabilirken; sürekli açık veren ekonomilerde sermaye çıkışları, döviz kuru baskıları ve reel gelir kayıpları daha sert biçimde hissedilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu kırılganlığın temel nedeni, yeterli düzeyde tasarruf yaratılamaması ve bu nedenle yatırımların büyük ölçüde dış kaynaklarla finanse edilmesidir. Bu bağlamda, cari işlemler açığı yalnızca dış ticaret dengesizliklerinden kaynaklanan geçici bir sorun değil, aynı zamanda yapısal nitelikte bir tasarruf-yatırım dengesizliğinin ve dış varlıkların aşınmasının göstergesidir. Kalkınma Bakanlığı’nın (2014) da altını çizdiği üzere, düşük özel sektör tasarruf oranları Türkiye’nin kronik cari açık probleminin ana belirleyicisidir. Cari işlemler dengesini belirleyen üç temel unsur bulunmaktadır: tasarruf ve yatırım arasındaki fark, dış ticaretin yönü ve net dış varlık pozisyonundaki değişim. Bu unsurların her biri, bir ülkenin dış borçlanma düzeyini, finansman kompozisyonunu ve krizlere karşı dayanıklılığını doğrudan etkilemektedir. Türkiye ekonomisinde bu dengesizlikler giderilmediği sürece, büyüme süreci dış finansmana bağımlı ve kırılgan bir karakter taşımaya devam edecek; cari açık-borç sarmalı ise ekonomik istikrarın önündeki en temel engellerden biri olmaya devam edecektir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: xi)⁴.

Türkiye ekonomisinde son yıllarda gözlemlenen **düşük yurtiçi tasarruf oranları**, makroekonomik kırılganlığın en belirgin göstergelerinden biridir. Son dönemde %15’in altına gerileyen **tasarruf/GSYH oranı**, yatırım oranlarının görece düşük olmasına rağmen **yüksek cari açıkların** oluşmasına yol açmaktadır. Bu durum, ekonominin kendi iç kaynaklarıyla büyüme kapasitesini önemli ölçüde sınırlamakta ve **dış finansman bağımlılığını** kalıcı hale getirmektedir. Tasarruf açığı, aynı zamanda yatırım açığını

⁴ Dünya’daki tasarruf ve yatırım oran ilişkisi incelendiğinde, 1980’de Dünya’daki yurtiçi tasarruf oranı %24 iken, 2000’de bu oran %22’ye düşmüştür. Sabit sermaye yatırımları 1980’de %24 ve 2000’de %22 olarak gerçekleşmiştir. Düşük Gelirli Ülkelerde (Low Income Countries) yurtiçi tasarruflar 1980’de %16 iken 2000’de %18 mertebesinde olmuştur. Bu durum Orta Gelirli Ülkelerde (Middle Income Countries) 1980’de %28 iken, 2000’de %25 olarak gerçekleşmiştir. Yüksek Gelirli Ülkelerde (High Income Countries) ise yurtiçi tasarruflar 1980’de %23 ve 2000’de %21 olarak gerçekleşerek dünya ortalamasına yakın bir oran meydana gelmiştir. Sabit sermaye yatırımları açısından bu rakamlar yüksek gelirli ülkeler için 1980’de %24 ve 2000’de %21 seviyelerinde gerçekleşerek, dünya ortalamasını tutturmuştur. Dünyadaki tasarruf oranları (1980-2008 yılları) açısından ilk üç bölgeyi vermek gerekirse, Doğu Asya-Pasifik, ikincisi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ve üçüncüsü Avrupa-Orta Asya’dır (The World Bank, 2008, s.214-215). Dünyanın en hızlı büyüyen Çin ekonomisine baktığımızda, 1980’de yurtiçi tasarruflar %35 iken, 1990’larda %39,5 olurken, 2000’de %52’ye çıkmış ve 2010’da %51,2 mertebesinde gerçekleşmiştir (Van den Berg, 2012:458-459). Türkiye ekonomisi ile ilgili bilgiler vermek gerekirse, 1980’de yurtiçi tasarrufları %12,8 iken, 1990’da %24,7’ye çıkmış, 2000’de %18,4’e inmiş, 2010’da %13,9’a inerken keskin bir düşüş göstermiştir. Yine aynı dönemleri kapsayan süreçte sabit sermaye yatırımları (kamu+özel) 1980’de %20,3 iken, 1990’da % 21,2 olmuş, 2000’de %20,8’e düşmüş ve 2010’da %19,1’e kayarak azalma trendine girdiğini göstermektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2012 verilerinden alınmıştır) (Aksu, 2017, s.87).

tetikleyerek büyüme sürecinin dış borçla finanse edilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin yapısal cari açık sorunu, aslında bir **tasarruf-yatırım dengesizliği** problemidir.

1980'li yıllardan itibaren uygulanan dış açılma ve sermayenin hareketliliği-serbestleşmesi politikaları, Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümünü başlatmış; ancak bu dönüşüm, üretim tabanında yeterli derinliği sağlayamadan dış finansmana dayalı bir büyüme modeline evrilmiştir. 1980'lerin sonu ve 1990'lı yıllar, **düşük cari açık ve sınırlı sermaye hareketleriyle** karakterize edilirken, 2000'li yıllardan itibaren bu tablo köklü bir değişim göstermiştir. Özellikle 2002 sonrası dönemde, Türkiye ekonomisi yüksek büyüme hedeflerine ulaşmak için dış kaynak kullanımını artırmış ve bu süreçte **cari işlemler açığı kalıcı bir yapıya** dönüşmüştür. Bu eğilim, ekonominin kırılganlığını artırarak, finansal dalgalanmalara daha açık hale getirmiştir.

Şekil 2: Krizden Kurtuluş İçin Kurulan Döngü

Kaynak: Özerol, 2013, s.140'daki şekilden alınmıştır.

Makroekonomik istikrarsızlığın en açık göstergelerinden biri, borç stokunun gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) oranında yaşanan yükseliştir. Türkiye ekonomisinde bu oran, 2001 krizi döneminde %2,5 gibi oldukça düşük bir düzeyde seyrederken, 2019 yılına gelindiğinde yaklaşık %30 seviyelerine ulaşmıştır. Bu artış, yalnızca niceliksel bir değişim değil, aynı zamanda finansal sürdürülebilirliğin zayıfladığını ve borç dinamiklerinin kırılgan bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. 2001'deki görece düşük borç oranının dahi ciddi bir ekonomik çöküşü tetiklediği hatırlandığında, günümüzdeki borç yükünün büyüklüğü, potansiyel bir finansal dengesizlik riskini daha belirgin kılmaktadır. Borçluluğun bu ölçüde artması, yalnızca kamu kesiminde değil, özel sektörde de dış finansman bağımlılığının giderek derinleştiğini ortaya koymaktadır. Özel sektörün yoğun biçimde dış borçlanmaya yönelmesi, ülke ekonomisinin döviz likiditesi üzerindeki baskıyı artırmakta ve ulusal para biriminin istikrarını zayıflatmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin ekonomik yapısında uzun süredir tartışılan "üçüz açık sendromu"nun belirginleşmesine yol açmıştır. Üçüz açık kavramı; bütçe açığı, cari işlemler açığı ve tasarruf-yatırım açığının aynı anda varlık göstermesiyle oluşan makroekonomik bir dengesizlik durumunu ifade etmektedir. Bu üç unsurun ortak paydası, ekonominin yeterli iç tasarruf üretememesi ve büyümesini dış kaynaklara dayalı biçimde sürdürmesidir. İç tasarruf oranlarının düşük olduğu, buna karşılık yüksek büyüme hedefleri benimseyen ülkelerde bu açıklar hızla derinleşir. Türkiye ekonomisinin 2000'li yıllarda izlediği büyüme modeli, tasarruf açığıyla finanse edilen bir genişleme sürecine işaret etmekte ve üçüz açık yapısının kalıcı hâle geldiğini göstermektedir (Berke, Temiz & Karakurt, 2015, s.67).

Aksu'nun (2020, s.147) da vurguladığı gibi, **üçüz açıklar iktisadi büyümeyi desteklemek yerine**, aksine ekonomik daralmanın temel nedeni haline gelebilmektedir. Bu durumun temelinde, yanlış zamanlamayla uygulanan para ve maliye politikaları ile "**stratejik hata**" olarak adlandırılan yapısal politika tutarsızlıkları bulunmaktadır. İthalata dayalı üretim modeli, cari dengeyi bozmaktadır; popülist maliye politikaları, bütçe disiplini zayıflatmaktadır; faiz oranlarındaki dalgalanmalar ise özel tasarruf-yatırım dengesini bozmaktadır. Bu üç alan arasındaki eşgüdüm eksikliği, Türkiye ekonomisinde **eşanlı açıklar zincirinin**

ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bütün çerçeve budur. Üretim ve yatırım temelleri güçlendirilmeden yapılan geçici müdahaleler, yalnızca **açıkların ertelenmesine** neden olur; ancak krizi çözmez. Türkiye'nin ithalata dayalı üretim yapısı, dış talep şoklarına karşı duyarlılığı artırmakta; aynı zamanda dış ticaret hadlerindeki dalgalanmalar, döviz rezervlerini aşındırmaktadır. Bu durum, cari işlemler dengesinde kalıcı açıkların oluşmasına neden⁵ olurken, kamu maliyesi üzerinde de **borçlanma baskısı** yaratmaktadır.

Üçüz açıkların eşzamanlı biçimde ortaya çıkması, aynı zamanda bir ülke ekonomisinin **kriz eşiğine** yaklaştığını gösterir. Bu tür bir senaryoda, kamu harcamaları artarken özel tasarruf oranları düşmekte; artan borçlanma ihtiyacı nedeniyle faiz oranları yükselmekte; bu da yatırımların maliyetini artırmaktadır. Yatırım maliyetinin yükselmesi, büyüme potansiyelini zayıflatmakta ve **makroekonomik çarkın yavaşlamasına** neden olmaktadır. Böyle bir durumda büyüme hedefleri sürdürülemez hale gelirken, dış finansman girişleri de kısa vadeli spekülasyon akımları biçiminde gerçekleşir. Bu da **ekonomik istikrarın kırılganlaşmasını** pekiştirir. Türkiye'nin yaşadığı üçüz açık problemi, yalnızca makroekonomik bir istatistik değil, aynı zamanda **yapısal bir üretim ve tasarruf sorunudur**. Bu sorunların çözümü, kısa vadeli mali önlemlerle değil, uzun vadeli kalkınma stratejileriyle mümkündür. Ulusal tasarrufların artırılması, teknolojik üretim kapasitesinin geliştirilmesi, ithalata bağımlılığın azaltılması ve kamu harcamalarında verimlilik odaklı bir yeniden yapılanma sağlanmadığı sürece, Türkiye ekonomisi her büyüme döneminin ardından yeni bir **kriz döngüsüne** girmeye devam edecektir. Gerçek istikrar, dış kaynakla değil, **içsel üretim kapasitesine dayalı büyüme modeli** ile sağlanabilir.

Tablo 2: İkiz, Üçüz ve Dördüz Açıkların Analizleri

Açık Türü	Tanım	Kapsadığı Unsurlar	Ortaya Çıkış Nedeni	Ekonomiye Etkisi	Türkiye Örneği
İkiz Açık (Twin Deficit)	Bütçe açığı ile cari işlemler açığının aynı anda görülmesi	- Kamu bütçe açığı (T-G) - Cari işlemler açığı (X-M)	Devletin gelir-gider dengesindeki bozulma, artan kamu harcamaları ve ithalat talebinin yükselmesi	Cari işlemler açığını büyütür, dış borçlanmayı artırır	1980 sonrası dış açılma politikaları ve 2001 krizi döneminde belirginleşmiştir
Üçüz Açık (Triple Deficit)	İkiz açığa ek olarak tasarruf-yatırım açığının bulunması	- Kamu bütçe açığı (T-G) - Cari işlemler açığı (X-M) - Tasarruf-yatırım açığı (S-I)	Düşük yurtiçi tasarruf oranları, yatırımların dış finansmana dayanması	Borçlanma artar, yatırımlar kırılgan hale gelir, büyüme sürdürülemez	2000'li yıllarda düşük tasarruf/GSYH oranları (%15'in altına düşmesi) ile üçüz açık belirginleşmiştir
Dördüz Açık (Quadruple Deficit)	Üçüz açığa ek olarak GSMH açığı (çıktı boşluğu) da eklenir	- Kamu bütçe açığı (T-G) - Cari işlemler açığı (X-M) - Tasarruf-yatırım açığı (S-I) - GSMH açığı (çıktı boşluğu)	Üretim kapasitesinin verimsizliği, potansiyel üretim ile fiili üretim arasındaki farkın artması	Büyüme yavaşlar, verimlilik düşer, krizler daha sık ve şiddetli hale gelir	Türkiye'de verimlilik sorunu, düşük kapasite kullanımı ve 2018 sonrası büyüme dalgalanmaları dördüz açığın tipik örneği olarak görülmektedir

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁵ Cari Açığın Nedenleri

- Yüksek İthalat – Düşük İhracat.
- Enerji Bağımlılığı
- Döviz Kuru Dalgalanmaları
- Yatırım–Tasarruf Dengesizliği.
- Tüketim Alışkanlıkları
- Yapısal Sorunlar.
- Döviz Kuru Üzerinde Baskı
- Enflasyonist Etki.

“Yine dördüz açık problemi de, pek çok nedenin bir araya gelmesinden kaynaklanan (üretimin tüm sektörlerde istenilen seviyede yapılamamasından, kaynakların atıl bırakılmasından, iklimsel ve coğrafi şartlardan, toplumun sosyo-ekonomik yapısından, sosyolojik ve psikolojik koşullardaki bozulmalardan, ülkenin dış ekonomik ve mali ilişkilerinde görülen bozulmalardan, ekonomideki istikrarsızlıktan ve bilinçsizce uygulanan yanlış politikalardan, iktisadi yapıda görülen zaafiyetlere önlem alınmamasından, istikrarı bozan şartlara gerektiği zamanda çözüm üreten reflekslerin verilememesinden, plansız ve programsız bir üretim modelinin benimsenmesinden, istihdam politikalarındaki yanlışlardan, vb.) ve sonuçta düşük, etkin olmayan, başarısız ve verimsiz üretim süreciyle GSMH (çıktı) açığına yol açmasıdır. Aslında ekonomideki çıktının konjonktürel değişim süreci, kaçınılmaz olarak diğer üç açığı bire bir etkilemektedir. Kapitalizmde görülen ekonomik kriz ve kaosun ana damarını bu üretimdeki trendsel (zig-zagların keskin ve çok fazla olmasındaki) hareketlerinden kaynaklanmaktadır. Aslında ülkenin fakirlik durumunun ortaya çıkmasında, gelir dağılımındaki uçurumların artmasında, işsizliğin sürekli artış eğiliminde olmasında, tasarrufların azalmasında, kamu gelirlerinin düşmesinde, dış ticaret dengesinin açık vermesinde ve diğer iktisadi yapıdaki bozulmalarda belirleyici bir açıktır. Üretim sürecinde meydana gelen birtakım sorunlar (açıklar), diğer ekonomideki yapılarda görülen açıkların ortaya çıkmasında temel aktör durumundadır. Ne yazık ki, çok ülke bu açığın büyüklüğüne dikkat etmez veya önem vermez. Oysa bütün ekonomik açıkların anası durumundadır.” (Aksu, 2020, s.147-148).

Makroekonomik analizlerde üçüz açık yaklaşımı, bütçe açığı, cari işlemler açığı ve tasarruf-yatırım farkının karşılıklı etkileşim içinde geliştiği belirtilmiştir. Türkiye açısından bu etkileşim, özellikle 2000’li yıllarda belirgin biçimde görünür hâle gelmiştir. Kamu harcamalarındaki artışlar mali disiplinin bozulmasına yol açmış, genişleyici maliye politikaları iç talebi yükselterek ithalat hacmini genişletmiştir. Bunun sonucunda cari işlemler dengesi giderek zayıflamış, iç tasarrufların yetersizliği nedeniyle yatırımlar büyük ölçüde dış kaynak girişleriyle finanse edilmiştir. Böylece ekonomi, dış finansman akımlarına duyarlı, kırılgan bir büyüme patikasına yönelmiştir. Sermaye akışlarının yavaşladığı dönemlerde büyüme oranlarında meydana gelen sert düşüşler, bu dışa bağımlı yapının somut göstergesi olarak öne çıkmaktadır.

443

Üçüz açık hipotezinin temel sonucu, ekonomik dengesizliklerin konjonktürel olmaktan çıkarak yapısal bir nitelik kazanmasıdır. Türkiye ekonomisinde büyüme ve kriz döngüleri birbirine zıt yönlerde hareket etmekte; hızlı büyüme dönemleri kısa süreli istikrar algısı yaratırken, ardından gelen durgunluklar biriken açıkların yeniden açığa çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum gerek Keynesyen gerekse neoklasik teorik perspektiften değerlendirildiğinde, büyümenin üretkenlik artışlarına değil, borçla beslenen talep genişlemesine dayandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için, iç tasarrufları artırmayı, teknolojik yenilik kapasitesini güçlendirmeyi ve mali disiplini kurumsallaştırmayı hedefleyen bütünlük bir makroekonomik reform süreci zorunludur. Aksi hâlde, Türkiye ekonomisi her büyüme evresinin sonunda yeniden dengesizlik sarmalına sürüklenen döngüsel bir yapı içinde kalmaya devam edecektir.

Son kırk yılda Türkiye ekonomisinin gelişim süreci, geçici dalgalanmalardan çok, kökleşmiş bir açıklar sarmalıyla açıklanabilir. 1980’li yıllarda uygulamaya konulan dışa açılma ve finansal serbestleşme politikaları, üretim modelini giderek dış talep ve sermaye hareketlerine bağımlı bir yapıya dönüştürmüştür. Başlangıçta kısa vadeli büyüme ivmesi yaratan sermaye girişleri, zamanla sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen içsel dinamiklerin zayıflamasına neden olmuştur. Tasarruf oranlarının düşük seyretmesi ve yatırımların büyük ölçüde dış kaynakla finanse edilmesi, cari işlemler açığının kronikleşmesine yol açmıştır.

Bu dönemde ekonomik büyümenin dış finansmana dayanması, döviz rezervlerinin kırılganlığını artırırken; maliye politikalarında ortaya çıkan gevşeme eğilimleri bütçe dengesini bozmuştur. Böylece bütçe açığı, tasarruf açığı ve cari açık arasındaki karşılıklı beslenme ilişkisi, Türkiye ekonomisinde kalıcı bir yapısal dengesizliğe dönüşmüştür. Üretim yapısının ithalata bağımlı karakteri, ekonominin dışsal şoklara karşı hassasiyetini daha da derinleştirmiştir. Sonuç olarak Türkiye’nin karşı karşıya bulunduğu üçüz açık sorunu,

yalnızca mali disiplin eksikliğinden değil, aynı zamanda üretim yapısındaki verimsizliklerden ve iç tasarrufların yetersizliğinden kaynaklanan bütüncül bir kırılma göstermektedir.

Tablo 3: İkiz – Üçüz – Dördüz Açıkların Tarihsel Süreçleri

Dönem	Türkiye	Dünya
1980'ler	- 24 Ocak 1980 kararları sonrası dış açılma politikaları cari açığı artırdı.	- ABD (Reagan dönemi): Yüksek bütçe açığı + cari açık → "Twin Deficit Hypothesis" literatüre girdi.
	- Kamu maliyesinde bozulma → İkiz Açık gündeme geldi.	- Avrupa'da Maastricht öncesi ülkelerde bütçe dengesizliği görüldü.
1990'lar	- 1994 krizi → yüksek kamu açığı ve dış açık birlikte yaşandı.	- Latin Amerika (Arjantin, Brezilya, Meksika): Düşük tasarruf oranları + dış borçlanma → Üçüz Açık belirginleşti.
	- Tasarrufların düşük olması → Üçüz Açık işaretleri belirdi.	- 1997 Asya Krizi: Özel tasarrufların düşmesi, cari ve bütçe açıkları → üçüz açık krizleri tetikledi.
2000–2001	- 2001 krizi: Hem bütçe hem cari açık patladı, tasarruflar eridi → Üçüz Açık netleşti.	- Gelişmekte olan ülkelerde borç krizleri sürerken, bazı AB ülkeleri (Yunanistan, İtalya) bütçe–cari açık sarmalına girdi.
	- IMF programı sonrası mali disiplin geçici rahatlatma sağladı.	
2008 Küresel Kriz	- Cari açık ve dış borç yüksek, tasarruflar düşük.	- ABD, AB, Japonya: Kriz sonrası hem bütçe açığı hem cari açık hem tasarruf açığı hem de çıktı boşluğu görüldü → Küresel dördüz açık tartışması başladı.
	- Kriz sonrası büyüme daralması → çıktı açığı arttı.	
	- İlk kez Dördüz Açık gündeme geldi.	
2010–2017	- Yüksek büyüme hedefleri, düşük tasarruf oranı (%15–16 civarı).	- Çin dış fazla verirken, ABD'de bütçe ve cari açık devam etti.
	- Cari açık rekor seviyelere ulaştı.	- Güney Avrupa'da (Yunanistan, Portekiz) üçüz açık krizleri yaşandı.
	- Üçüz açık kalıcı hale geldi.	
2018 Krizi	- Döviz kuru şoku ve yüksek enflasyon.	- Gelişmekte olan birçok ülke (Arjantin, Türkiye benzeri ekonomiler) sermaye çıkışlarıyla dördüz açık riskiyle karşılaştı.
	- Bütçe açığı, cari açık, tasarruf açığı + üretim daralması → Dördüz Açık somut hale geldi.	
2020 Pandemi	- Üretim kapasitesi düştü, çıktı açığı büyüdü.	- Küresel ölçekte birçok ülkede (ABD, AB, Asya) bütçe açığı + cari açık + tasarruf açığı + çıktı açığı → evrensel dördüz açık .
	- Kamu harcamaları arttı → dördüz açık derinleşti.	
2021–Günümüz	- 2021–2023 döneminde büyüme dalgası, tasarruf oranı düşük, cari açık artışta.	- ABD ikiz açık sorununu yaşamaya devam ediyor.
	- Türkiye için dördüz açık kalıcı risk haline geldi.	- Avrupa'da pandemi sonrası bütçe açıkları sürüyor.
		- Gelişmekte olan ülkelerde üçüz ve dördüz açık sorunları kronikleşti.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3. İKTİSADİ AÇIK TÜRLERİ

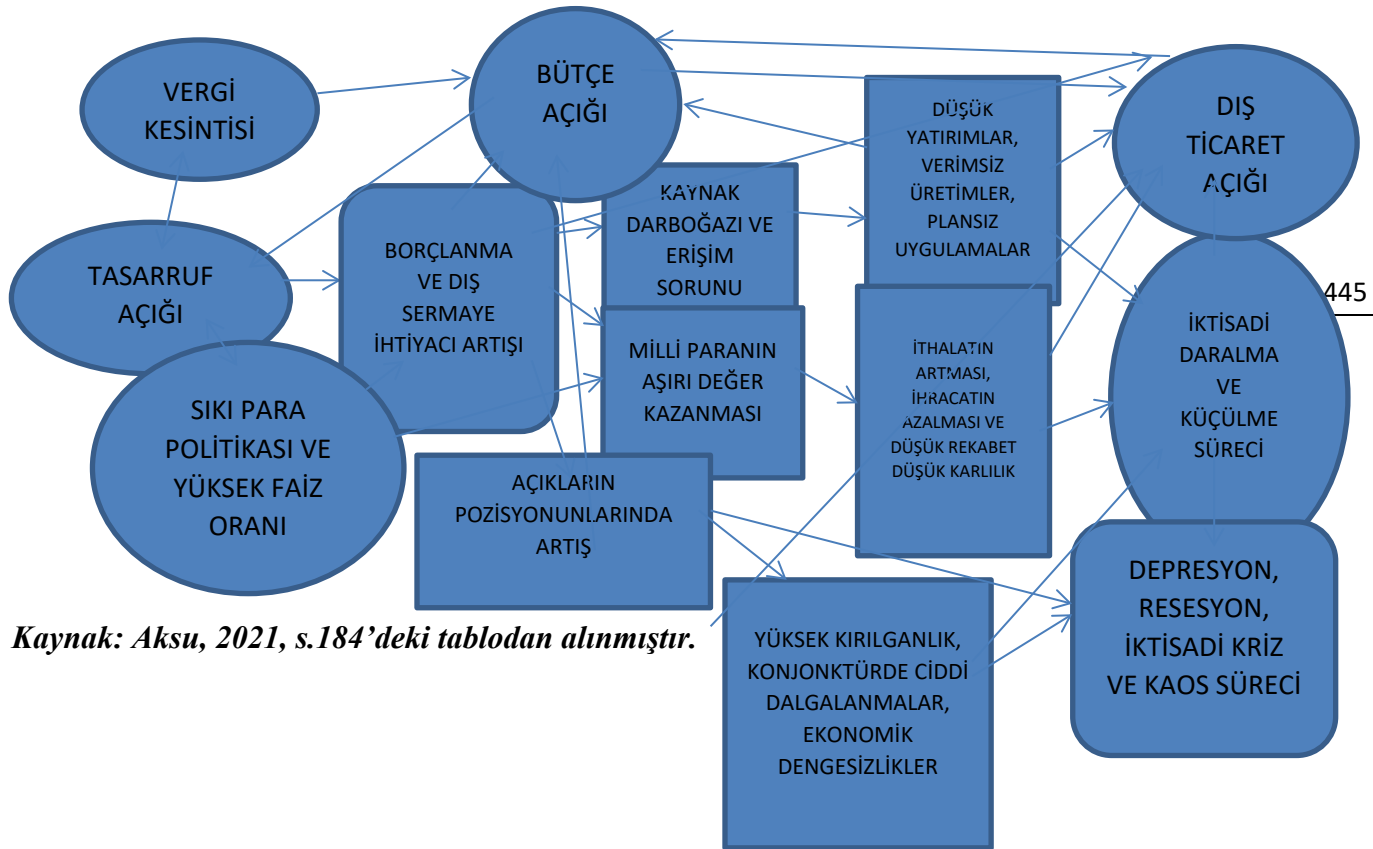
İktisadi açıklar, krizleri besleyen ve ortaya çıkmasını sağlayan en temel unsurdur. Ekonomik sistemlerde yaşanan krizlerin temelinde, mali ve reel dengelerdeki bozulmalarının ana nedeni durumundadır. Bu açıklar hem krizin oluşumunu tetikleyen hem de etkilerini derinleştiren temel faktörlerdir. Makroekonomik düzeyde iktisadi krizlerin dört temel açığı bulunmaktadır. İlki kamu açıklarıdır. İkincisi tasarruf açığıdır. Üçüncüsü dış açık veya döviz açığıdır. Dördüncüsü de sermaye stoğu açığıdır. Bu açıkların ortaya çıkması milli gelir üzerinde düşüş ve ekonomik faaliyetlerde daralmaya yol açmasıdır. Bu dört açık arasında kesin sonuçlu darbeyi vuran dış açıklardır yani ödemeler dengesindeki açıklardır.⁶ Söz konusu açıklar arasında en belirleyici olanı, ödemeler dengesi üzerinden kendini gösteren dış açık olup, kriz dinamiklerinin şiddetini doğrudan etkileyen bir unsurdur.

⁶ **İkiz Açık:** Bütçe açığı ve cari açığın aynı anda yüksek olduğu durumdur. **Üçüz Açık:** İkiz açığa ek olarak düşük tasarruf oranlarının da bulunduğu durumdur. **Dördüz Açık:** Üçüz açığa ek olarak çıktı açığının da görüldüğü durumdur.

Açıkların büyüklüğü ve yaygınlığı, ekonomik krizin derinliği ve finansman gereksiniminin ölçüsü olarak değerlendirilmektedir. Krizlerin mali yükü yalnızca makro göstergelerdeki bozulmalarla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda ekonomik örgütlenmelerdeki yapısal aksaklıkların ve finansal yönetim hatalarının da bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Akalin, 2002, s.378). Bu çerçevede, “kriz maliyeti”, “ekonomik yapının bozulma maliyeti” ve “açıkların finansman maliyeti” birbirinden farklı fakat birbiriyle bağlantılı süreçleri ifade eder.

Ekonomik açıkların yalnızca finansal istikrar üzerindeki değil, toplumsal ve siyasal yapı üzerindeki etkileri de oldukça derindir. İktisadi dengesizlikler, gelir dağılımını bozarak sosyal kutuplaşmayı artırabilir ve siyasal istikrarı zayıflatır (Kotil, 2015, s.63). Bu nedenle, krizsiz bir ekonomik dönemden söz etmek neredeyse imkânsızdır. Ancak krizlerin sıklığı ve yıkıcılığı, alınacak önleyici tedbirlerin zamanlaması ve niteliğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, ekonomik açıkların nedenleri ve sonuçları üç ana başlık altında incelenmelidir: 1- İkiz Açıklar, 2- Üçüz Açıklar ve 3- Dördüz Açıklardır.

Şekil 3: İktisadi Açıkların İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Yapı Üzerindeki Etkileri

Kaynak: Aksu, 2021, s.184'deki tablodan alınmıştır.

3.1. İkiz Açıklar

Açık ekonomilerde milli gelirin hesaplanması, tüketim harcamaları (C), yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve ithalat-ihracat (X-M) dengesinin toplamından meydana gelir;

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (1)$$

Milli geliri (Y) aynı zamanda; tüketim (C), tasarruf(S) ve vergi ödemeleri (T) biçiminde de ifade edebiliriz.

$$C + S + T = C + I + G + (X - M) \quad (2)$$

Her iki taraftan tüketim (C) kalemlerinin birbirini götürmesi sonucunda, bir ekonomideki açıkları tespit etmek için aşağıdaki denklem kullanılabilir;

$$(X - M) = (S - I) + (T - G) \quad (3)$$

Elde ettiğimiz bu milli gelir dengesini de gösteren denklemde, bir ekonomide toplam cari dengenin (dış ticaret dengesinin) (X-M), özel kesimin tasarruf (S) ve yatırım (I) dengesi ile kamu kesiminin gelir (T) ve gider (G) dengesinin toplamı cari dengeye (X- M) eşittir. Denklemde sol tarafı dış ekonomik dengeyi gösterirken, sağ tarafı da bir ülkenin iç ekonomik dengesini göstermektedir. Özel tasarruf-yatırım (S-I) dengesinin sabit olduğu varsayımı altında; devlet bütçesinin gelir-giderinde meydana gelecek bir açık, dış ticaret açığına yol açacağından, bu duruma literatürde “**ikiz açıklar**” (**Twin Deficit**) ilişkisi denmektedir (Aksu, 2020:149).

İkiz Açıkların Ortaya Çıkış Süreci:

1. Devlet **bütçe açığını** artırır (örneğin harcamalar vergi gelirlerinden fazla).
2. Bu durum **ulusal tasarrufları azaltır**.
3. Yetersiz tasarruf → dış kaynak (sermaye) ihtiyacı → **cari açık** oluşur.
4. Sermaye girişleri ulusal parayı değerlendirir → ithalat artar, ihracat azalır → cari açık büyür.

Sürecin Özeti: Bütçe açığı ↑ → Tasarruflar ↓ → Sermaye girişi ↑ → Döviz kuru ↑ → Cari açık ↑

İkiz Açıkların Birbirini Tetikleme Mekanizması:

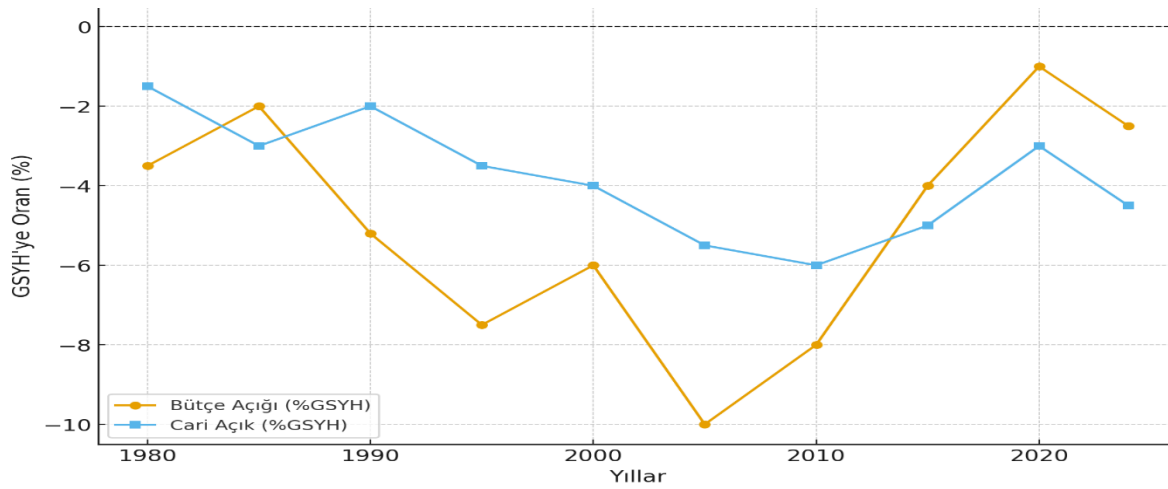
1. **Bütçe açığı artar** → Devlet borçlanır, iç talep yükselir.
2. **Yüksek iç talep** → İthalat artar → Cari açık büyür.
3. **Cari açık büyüdükçe** → Döviz ihtiyacı artar, kur baskısı oluşur.
4. **Kur artışı** → Enflasyonu tetikler → Faiz artırımını → Bütçe baskısı yeniden artar.

Bu döngü, “**ikiz açık sarmalı (twin deficit spiral)**” olarak literatürde tanımlanır. Buradan kamu tasarruflarındaki azalma (G-T artışı = bütçe açığı) dış dengenin bozulmasına (X-M azalması = cari açık) yol açabilir (Sever ve Demir, 2007, s.47-63; Kör, 2012, s. 65; Üzümcü ve Kanca, 2013, s.17-42; Altunöz, 2014, s.115-132; Özdamar, 2015, s.165-186; Şahin, 2015, s.49-49; Soral, 2015, s.153-161; Yılmaz ve Akıncı, 2011, s.363-377; Emirkadı, 2017, s.81-99)⁷. **İkiz açık** terimi genelde bir ülkenin **kamu bütçe açığı** ile **cari işlemler açığının** (current account deficit) aynı anda ve birbirini besler şekilde bulunması hâlini

⁷ İkiz açıklar yaklaşımı, kamu maliyesindeki bozulmanın dış denge üzerinde doğrudan etkili olduğunu; diğer bir ifadeyle, bütçe açıklarındaki genişlemenin cari işlemler açığını büyüteceğini ve bu sürecin karşılıklı olarak birbirini besleyen bir döngü oluşturacağını ileri sürmektedir. Bu hipotez, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinde yapılan ampirik gözlemlerle uyumlu bir tablo ortaya koymaktadır. Ancak Türkiye örneğinde bu ilişkinin yönü ve niteliği farklı bir biçimde gelişmektedir. Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığındaki daralma, paradoksal biçimde bütçe açığının ve kamu borç stokunun artmasına yol açmaktadır. Bunun temel nedeni, kamu gelir yapısının büyük ölçüde dolaylı vergilere dayanmasıdır. Üretim ve ithalatın azaldığı dönemlerde, ithalat vergileri, kurumlar vergisi ve dolaylı vergi tahsilatında yaşanan düşüş bütçe gelirlerini zayıflatmakta; buna karşılık kamu harcamaları aynı hızda azaltılmadığı için bütçe dengesi bozulmaktadır. Dolayısıyla, ABD gibi gelişmiş ekonomilerde cari dengenin iyileşmesi bütçe disiplinine katkı sağlarken, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde aynı durum ters yönde işleyebilmektedir. Cari açığın azaltılması, ihracat gelirlerinin ve ithalat hacminin daralmasına bağlı olarak vergi tabanını küçültmekte, bu da kamu maliyesinde yeni açıklar ve borç yükü artışlarını beraberinde getirmektedir. Bu durum, ikiz açıklar hipotezinin ülkelerin ekonomik yapısına, gelir kompozisyonuna ve maliye politikalarının etkinliğine bağlı olarak farklı biçimlerde işlediğini göstermektedir (Eğilmez, 2012, s.1; <http://www.mahfiegilmez.com/> 2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html; erişim tarihi:05.04.2018; aktaran bkzn: Aksu, 2020:149).

ifade eder. Başka bir ifadeyle, **fiskal dengesizlikler (bütçe açığı)** ile **dış denge dengesizlikleri (cari açık)** arasındaki pozitif ilişkiye işaret eden hipoteze **“ikiz açık hipotezi”** denir. Buna göre, **ikiz açık**, bir ülkede **“bütçe açığı (kamu kesimi tasarruf açığı)”** ile **“cari açık (dış tasarruf açığının)”** aynı anda ve genellikle birbirini besler şekilde ortaya çıkmasını ifade eder. Teorik temeli **“ikiz açık hipotezi”** olarak bilinir. Eğer iç tasarruflar yatırımı finanse etmiyorsa (yani sermaye serbestçe hareket etmiyorsa) kamu açığının özel tasarrufları “emmesi” yoluyla dış finansmana ihtiyaç artar; bu da cari açığı büyütebilir. Feldstein & Horioka (1980:312-329) tasarruf-yatırım ilişkisinin yorumlandığı temel çalışmadır (Bluedorn & Leigh, 2011:582-602). Bu hipoteze göre: Kamu harcamaları gelirlerden fazla olduğunda (bütçe açığı), devlet iç tasarrufları azaltır → özel kesim tasarrufları yetersiz kalır → dış tasarruflara ihtiyaç doğar → bu da **cari açığın büyümesine** yol açar. Diğer bir ifadeyle, Abell’e göre (1990:81-95), Mali açıklardaki artışların cari hesap açıklarını tetikleme ve bu açıklara yol açma eğiliminde olduğu uzun vadeli bir ilişkinin olduğu duruma denmektedir.

Grafik 1: Türkiye’de İkiz Açıkların Tarihsel Süreci (1980-2024, %GSYH)

447

Kaynak: TCMB, Maliye Bakanlığı, Dünya Bankası, IMF, DPT verilerinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4: Türkiye’de İkiz Açıkların Tarihsel Süreci (1980–2024, %GSYH)

Dönem	Olay / Ekonomik Durum	Açıklama / Notlar
1980–1982	Kriz / Şok	24 Ocak kararları sonrası ekonomik daralma
1983–1989	Düşük ve stabilize ikiz açık	Liberalizasyon, ihracata dayalı büyüme
1990–1994	Kriz / Resesyon	Körfez Krizi, yüksek bütçe açığı ve dış borçlar
1994–1997	İkiz açık artışı	Finansal istikrarsızlık ve TL devalüasyonu
1998–2000	Görelî stabilizasyon	IMF destekli programlar
2000–2001	Büyük ekonomik kriz	Bankacılık krizi, stagflasyon ve bütçe açığı şoku
2002–2007	İkiz açık azalıyor / kontrol altında	AK Parti dönemi ekonomik reformları
2008–2009	Global kriz	Dış talep daralması, ihracat etkisi
2010–2013	Büyüme ve cari açık artışı	Yüksek borçlanma ve tüketim odaklı büyüme
2014–2018	Stagflasyon ve dalgalı ikiz açık	Döviz şokları, politik belirsizlik
2018–2019	Kur krizi / kaos	TL’de değer kaybı, faiz şokları
2020–2021	COVID-19 şoku	Ekonomik daralma ve mali destekler
2022–2024	Yüksek enflasyon, ikiz açık baskısı	Enerji krizi, küresel şoklar, stagflasyon

Kaynaklar: TCMB, Maliye Bakanlığı, Dünya Bankası, IMF, DPT. Yazar tarafından derlenmiştir.

İkiz Açıkların Temel Özellikleri:

- Bütçe ve cari açık genellikle **aynı yönde hareket eder**.
- İkiz açıklar genellikle **dış borçlanmayı artırır**.
- **Faiz oranları ve döviz kuru** bu iki açık arasında köprü kurar.
- Genişleyici maliye politikaları, kısa vadede büyümeyi artırır ama uzun vadede **dış dengesizlikleri büyütür**.
- İkiz açıklar genellikle **döviz krizi, borç krizi veya enflasyonist baskıların öncül göstergesidir**.

İkiz Açıkların Temel Kaynakları:

1. **Kamu Maliyesi Sorunları** → yüksek kamu harcamaları, düşük vergi gelirleri, bütçe disiplinsizliği.
2. **Düşük Tasarruf Oranları** → özel ve kamusal tasarruflar düşük olduğunda dış kaynak ihtiyacı artar.
3. **İthalata Dayalı Büyüme** → üretim yerine tüketim ve ithalat artışı cari açığı büyütür.
4. **Sermaye Girişlerine Aşırı Bağımlılık** → kısa vadeli sıcak para ile finanse edilen ekonomiler kırılgan hale gelir.
5. **Kur Politikaları** → aşırı değerli ulusal para ithalatı cazip, ihracatı zor hale getirir.

İkiz Açıkların (Teşhis) Tespiti hangi göstergeler doğrultusunda izlenir ve analiz edilir?

448

1. **Bütçe açığı (%GSYH)** — merkezi yönetim veya genel yönetim dengesi (GSYH'ye oran).
2. **Cari işlemler dengesi (%GSYH)** — cari açık/ fazlanın tarihsel seyrine bakılır.
3. **Tasarruf oranı / yatırım oranı** — Feldstein–Horioka kanalı için tasarruf-yatırım açığı incelenir.
4. **Kısa vadeli dış borç / rezervler** — finansman riskini gösterir.
5. **Döviz kuru, reel efektif kur ve fiyat rekabeti** — fiyat/kur kanalları.

İkiz Açıkların Tedavi ve Çözüm Yöntemleri (Kısa–Orta–Uzun Vadeli Süreçlerde Analizler) Nelerdir?

A) Kısa vadeli (krize müdahale, hasarı sınırlama):

1. **Mali sıkılaştırma (geçici):** Harcama kısıntısı veya vergi geçici artırımı ile bütçe açığını azaltmak (dikkat: büyüme maliyeti vardır; hedeflenmiş olmak gerekir).
2. **Para-kur araçları:** Gerekirse para politikası sıkılaştırması ile sermaye çekme/kur stabilizasyonu. Ancak kısa vadede büyümeyi ve yatırımcı güvenini de etkiler.
3. **Rezerv yönetimi ve çok taraflı finansman:** Uluslararası destek/stand-by, swap hatları; kısa dönem likidite sağlama.

B) Orta vadeli (dengeye getirme / sürdürülebilirlik):

1. **Stratejik harcama yeniden dengesi:** sosyal koruma ve altyapı yatırımlarını ayırıştırarak verimsiz harcamaları kısıtlamak.
2. **Vergi reformu:** tabanı genişletme, vergi toplama kapasitesini artırma (adillik ve etkinlik dengesiyle).
3. **Yapısal reformlar:** ihracatı artırmaya yönelik, rekabet gücünü artıran sektör politikaları; yatırım iklimi iyileştirme.

C) Uzun vadeli (yeniden yapılandırma, sürdürülebilir büyüme):

1. **Tasarrufları artırma:** kamu-özel emeklilik sistemleri, finansal tasarruf teşvikleri, finansal aracılık geliştirme. (Feldstein–Horioka bağlamında iç tasarrufların artması önemlidir).
2. **İhracat tabanlı dönüşüm:** üretim çeşitliliği, katma değerli sektörlerle yönelim önemlidir.
3. **Kurumsal düzenlemeler ve mali kurallar:** orta vadeli bütçe çerçeveleri, mali kural (fiscal rules) uygulamaları; literatür mali kuralların ikiz açık ilişkisinde rolünü incelerken, kurumsal düzenlemelerde çok dikkatli adımlar atmak gerekir.

D) Politika Koordinasyonu (her vadede şart):

- **Para, maliye ve kur** politikalarının uyum içinde uygulanması; örneğin, tek başına mali sıkılaştırma nominal kuru etkileyerek beklenenden farklı sonuçlar doğurabilir ve bu yüzden koordinasyon önemlidir.
- **Rehabilite (Açığa Yönelik Uzun Vadeli ve Kalıcı Çözümler)**
 - **Yapısal reformlar** (sanayi politikası, eğitim yatırımları, enerji verimliliği)
 - **Tasarruf oranlarının artırılması (hanehalkı ve kamu):**
 - Emeklilik fonları, vergi teşvikleri, uzun vadeli yatırımlar.
 - **Yüksek katma değerli ihracat stratejileri:**
 - Teknoloji, AR-GE ve inovasyon odaklı ihracat.
 - **Finansal istikrar programları:**
 - IMF Stand-By, Maastricht kriterleri benzeri kurallar.
 - **Kurumsal mali yönetim:**
 - Şeffaf bütçe politikaları, harcama denetimi.

İkiz açıklar sadece kısa vadeli bütçe ve dış denge sorunu değildir; aynı zamanda **ekonominin yapısal kırılganlıklarının göstergesidir**. Ülkeler kısa vadede mali disiplin ve para politikalarıyla açığı kontrol altına alırken, uzun vadede tasarruf artırıcı ve üretim tabanını güçlendirici politikalarla bu sorunu “rehabilite” etmeye çalışmak gerekir. İkiz açıkların giderilmesi ve ülkenin ekonomik istikrara kavuşabilmesi için yapılması gereken unsurlar:

1. **Harcamaların gözden geçirilmesi:** verimsiz sübvansiyonlar ve düşük getirili harcamalarda kesinti.
2. **Vergi geliri artırımı:** vergi tabanı genişletme, kaçakla mücadele, KDV/gelir vergi reformu.
3. **Orta Vadeli Bütçe Çerçevesi (OVBC):** disiplin için bağlayıcı hedefler.
4. **Tasarruf teşvikleri:** bireysel tasarruf planları, emeklilik reformu.
5. **İhracatı destekleyici politika:** kredi, Ar-Ge teşviki, kurumsal uyum.
6. **Enerji bağımlılığını azaltma:** enerji verimliliği ve yenilenebilir yatırım.
7. **Dış borç profilinin uzatılması:** refinansman riskini azaltma.
8. **Rezerv biriktirme stratejisi:** dış kırılganlığı azaltma.
9. **Mali kural ve şeffaflık:** kamu mali yönetimini güçlendirme (hesap verebilirlik).
10. **Sıfırdan yapısal reform paketi:** işgücü piyasası, eğitim-beceri, finansal sistem reformu.

İktisat literatüründe genel kabul gören yaklaşımlardan biri, cari işlemler açığının büyük ölçüde kamu maliyesindeki dengesizliklerden kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu bakış açısına göre, bütçe açığı ile cari açık arasında çift yönlü bir etkileşim bulunmaktadır; kamu kesimindeki gelir-gider dengesizliği dış dengeyi bozmakta, aynı zamanda artan cari açık da kamu maliyesi üzerinde ek bir yük oluşturmaktadır. Bu karşılıklı etkileşim, zamanla ekonomik sistemin bir “dengesizlik döngüsüne” girmesine yol açmaktadır. Bütçe açıkları, iç tasarrufları yetersiz hale getirirken, tasarruf-yatırım farkı dış finansmana olan bağımlılığı artırmakta ve borç stokunun sürdürülebilirliğini zayıflatmaktadır. 1980’li yılların başından itibaren özellikle ABD’de uygulanan genişleyici maliye politikaları, bu dinamiği görünür hale getirmiştir. Ronald Reagan döneminde artan kamu harcamaları ve vergi indirimleri, bütçe dengesini bozarken, aynı süreçte yükselen dış ticaret açıkları cari dengeyi olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde gözlemlenen eş zamanlı bütçe ve cari açıklar, “ikiz açıklar hipotezi” olarak adlandırılan görüşün doğmasına neden olmuştur. Hipoteze göre, kamu bütçesindeki disiplinin sağlanması, cari açığın kontrol altına alınmasının da ön koşuludur. Nitekim ABD örneğinde olduğu gibi, dış dengenin sürdürülebilirliği, kamu maliyesinde istikrarın yeniden tesis edilmesiyle mümkün hale gelmektedir. Dolayısıyla, bütçe açığının azaltılması yalnızca mali denge açısından değil, aynı zamanda dış finansman ihtiyacının sınırlanması ve uzun vadeli makroekonomik istikrarın korunması açısından da kritik önemdedir.

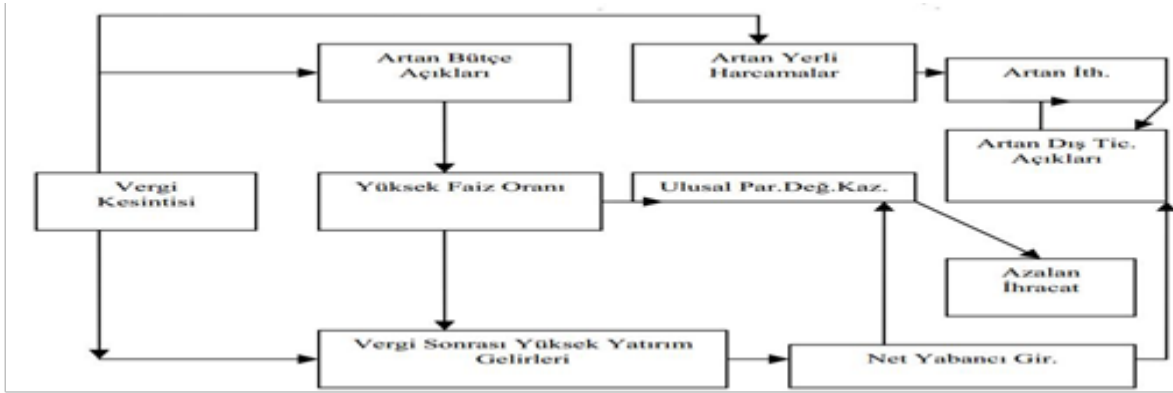
İkiz Açıklar Hipotezi⁸; cari işlemler dengesi ile bütçe dengesi arasında aynı yönlü, yani pozitif bir nedensellik bağının bulunduğunu ileri süren yaklaşım, ikiz açıklar hipotezinin temelini oluşturmaktadır. Bu görüşe göre, kamu kesiminde meydana gelen bütçe açıkları zaman içinde dış dengeyi de olumsuz yönde

⁸ İkiz açıklar hipotezi, özellikle Keynesyen gelir-harcama çerçevesi ile Mundell-Fleming modeli üzerinden açıklanarak teorik bir temele oturtulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması durumunda oluşan bütçe açığı, toplam talebi artırarak milli gelir düzeyinde genişletici bir etki yaratır. Artan toplam talep, ekonomide üretim kapasitesini zorladıkça fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine ve dolayısıyla faiz oranlarının artmasına yol açar. Açık ekonomilerde ve sermaye hareketlerinin serbest olduğu koşullarda yükselen faiz oranları, yabancı yatırımcılar için cazip bir getiri ortamı oluşturur. Bu durum, kısa ve uzun vadeli sermaye girişlerini hızlandırarak ülke parasına olan talebi artırır. Sonuçta yerli para değer kazanır (revalüe olur) ve döviz kuru düşer. Kurun düşmesi, ithalat mallarını görece ucuz hale getirirken ihracatı olumsuz yönde etkiler; zira yerli mallar yabancı piyasalar açısından daha pahalı hale gelir. Böylece, genişletici maliye politikalarıyla başlayan bu süreç, iç talebi ve sermaye girişlerini artırırken dış ticaret dengesinde bozulma yaratır. Net ihracatın azalmasıyla birlikte cari işlemler dengesi açık vermeye başlar. Diğer bir ifadeyle, kamu maliyesinde ortaya çıkan açık, dış dengeyi de etkileyerek bütçe açığı ile cari açık arasındaki pozitif ilişkiyi doğrulayan bir mekanizma oluşturur. Bu nedenle Mundell-Fleming modeli, ikiz açıklar hipotezinin dinamiklerini açıklamada en sık başvurulan teorik çerçevelerden biridir (Aksu, 2020:149).

etkileyerek cari işlemler açığının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla maliye politikalarındaki genişlemeci eğilimler, dış dengenin bozulmasını hızlandıran temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. İktisat literatüründe bu hipoteze ilişkin farklı teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ampirik çalışmaların bulguları ışığında, bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiyi açıklayan dört ana modelden söz etmek mümkündür. Bu modeller, nedensellik yönü, ilişkinin gücü ve makroekonomik değişkenler üzerindeki yansımalar bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Her biri, kamu maliyesi politikaları ile dış denge arasındaki etkileşimin hangi koşullarda güçlendiğini veya zayıfladığını ortaya koymaya çalışır. Bu kapsamda ikiz açıklar hipotezi, yalnızca mali disiplinsizlikle sınırlı bir olgu değil, aynı zamanda ekonomik yapının tasarruf-yatırım dinamikleri, döviz kuru politikası ve sermaye hareketleri gibi unsurlarla etkileşim halinde şekillenen çok boyutlu bir süreç olarak ele alınmaktadır (aktaran bknz: Aksu, 2020:149-150);

*Bütçe açığından⁹ (→) cari işlemler açığına doğru pozitif bir nedensellik ilişkisinin olma durumudur. Bu durum ile ilgili Geleneksel Yaklaşım-Keynesyen İkiz Açıklar Hipotezine göre; bu nedensellik ilişkisinin yönü bütçe açıklarından cari işlem açıklarına doğru tek yönlüdür ve geri besleme etkisi yoktur. Uzun dönemde bütçe açıkları, cari işlem açıklarının nedeni durumundadır. Geleneksel Keynesyen Hipotezi yaklaşımına göre; sürecin işlevsel olarak ortaya çıkması, kamu bütçe dengesindeki kötüleşen (negatif) bir sonuç, yurt içindeki kamu harcamalarını ve yurt içi gelirini artırır, bu durum hane halkının gelirinin artmasıyla artan toplam talebin bir kısmının dış ticaret üzerinden özellikle ithalatı tetikleyerek dış ticaret dengesini (negatif olarak) bozar ve cari dengede açıkların ortaya çıkmasına neden olur. Kamu açığının, dış açık üzerindeki olumsuz etkisiyle ikiz açıklar ortaya çıkmaktadır (Roubini, 1988; Andersen, 1990, Feldstein, 1992, Bachman, 1992; Zietz ve Pemberton, 1990, Kör, 2012, s.65, Erceg, Guerrieri ve Gust, 2005; Daly ve Siddiki, 2009; Holmes, 2011; Asrafuzzaman vd., 2013; Bakarr, 2014; aktaran bknz: Aksu, 2020:150).

Şekil 4: Geleneksel Keynesyen Hipotezinde İkiz Açık Yaklaşımı

Kaynak: Üzümcü ve Kanca, 2013, s.19'uncu, Ayrıca bknz; Bilgili ve Bilgili (1998, s.5-6) ve Blecker (1992, s.33) sayfadaki şekilden alınmıştır.

*Cari işlemler açığından (→) bütçe açığına doğru ve tek yönlü pozitif bir nedensellik ilişkisinin olması durumudur. Ters yönlü ikiz açıklar hipotezi (reverse twin deficit hypothesis), cari işlemler açığındaki genişlemenin zaman içerisinde bütçe açığını artırdığına işaret eden bir yaklaşımdır. Bu görüşe göre, dış dengenin bozulmasıyla birlikte ekonomik büyüme ivme kaybeder, üretim hacmi azalır ve kamu gelirleri düşer; dolayısıyla bütçe dengesi olumsuz yönde etkilenir. Başka bir ifadeyle, cari açıktaki yaşanan kötüleşme

⁹ Bütçe Giderleri = Personel Giderleri + Diğer Cari Giderler + Yatırım Giderleri + Transfer Giderleri, şeklindedir.

Bunu bütçenin açık verdiği denklkte yerine konulduğunda;

Vergi Gelirleri + Vergi Dışı Gelirler < Personel Giderleri + Diğer Cari Giderler + Yatırım Giderleri + Transfer Giderleri

Bu durumda hükümetler, giderlerin bir kısmını olağan kamu gelirleri ile karşılayamıyor demektir. Bütçe açık vermeye başlamıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2004, s.140; aktaran bknz: Aksu, 2020:150)).

bütçe açığını tetikleyen bir zincirleme reaksiyon yaratır. Özellikle düşük tasarruf oranlarına ve dış sermaye girişlerine bağımlı ekonomilerde bu mekanizma daha belirgin hale gelir. Bu durum, Latin Amerika ve Doğu Asya ülkelerinde gözlemlenen örneklerle desteklenmektedir. Söz konusu ekonomilerde, dış ticaret dengesinde meydana gelen bozulmalar, üretimin azalmasıyla birlikte ithalata yönelimi artırmış, bu da yerli üretimin gerilemesine yol açmıştır. Üretimdeki düşüşle birlikte vergi tabanı daralmış, kamu gelirleri azalmış ve nihayetinde bütçe açıkları derinleşmiştir. Devletler, dış denge açıklarının ekonomide yarattığı olumsuz etkileri sınırlamak amacıyla genellikle genişletici maliye politikalarına yönelirler. Ancak bu tür politikalar, kısa vadede talebi canlandırırsa da uzun vadede kamu harcamalarının artmasına ve vergi gelirlerinin yeterince toparlanamamasına yol açarak bütçe açığını büyütür. Sonuçta, cari işlemler açığındaki kötüleşme mali disiplini zayıflatır ve kamu maliyesinde sürdürülemez bir yapı ortaya çıkarır. Bu süreç, özellikle kırılgan ve dışa bağımlı ekonomilerde ikiz açık sarmalının ters yönlü olarak işlediğini gösterir (Özdamar, 2015:173; aktaran bkz: Aksu, 2020:151). Latin Amerika ve Doğu Asya ekonomilerinde sıklıkla gözlenen bu tür açıklar, dış dengenin bozulmasının iç makroekonomik yapıya yansımalarının tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Dış ticaret hadlerindeki olumsuz gelişmeler veya sermaye akımlarındaki dalgalanmalar, üretim düzeyini düşürmekte ve ekonominin ithalata bağımlılığını artırmaktadır. Üretimde yaşanan daralma, ithalat yoluyla tüketimin sürdürülmesine neden olurken, bu süreç aynı zamanda vergi tabanını daraltmakta ve kamu gelirlerinde gerilemeye yol açmaktadır. Ekonomik aktivitenin zayıflamasıyla birlikte kamu bütçesinde dengesizlikler belirginleşir. Devletin gelirleri azalırken, ekonomik durgunluğu hafifletmek amacıyla yapılan kamu harcamaları artar. Böylece mali dengenin sürdürülebilirliği zayıflar ve bütçe açıkları derinleşir. Bu tür ekonomilerde, cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki etkileşim çoğu zaman yapısal nitelikte olup, dış şokların iç mali istikrara hızla sirayet etmesine neden olur. Hükümetler genellikle dış denge kaynaklı dalgalanmaların istihdam ve büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek için genişletici maliye politikaları uygularlar. Ancak bu tür politikalar kısa vadede iç talebi canlandırırsa da uzun vadede kamu maliyesi üzerinde baskı yaratır. Artan kamu harcamaları, azalan vergi gelirleriyle birleştiğinde bütçe açığını daha da büyütür. Bu süreç, özellikle dış finansman ihtiyacının yüksek olduğu ülkelerde, mali kırılganlığın ve borçlanma gereğinin artmasına neden olur. Dolayısıyla dış dengenin bozulması, yalnızca ticaret açığı değil, aynı zamanda bütçe disiplini üzerinde de kalıcı baskılar oluşturmaktadır (Marinho, 2008:1041-1056; İpek ve Kızılgöl, 2016:427; aktaran bkz: Aksu, 2020:151).

****Cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında (X) ilişkisinin olmadığını gösteren yaklaşımdır. Ricardocu Denklik Yaklaşımı¹⁰, bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını öne süren bir teorik çerçevedir. Bu görüş, Keynesyen ikiz açıklar hipotezinden farklı olarak, kamu maliyesindeki dengesizliklerin dış denge üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmadığını savunmaktadır. Teoriye göre, devletin bütçe açığı vererek borçlanması, bireylerin gelecekte artacak vergi yükünü öngörmelerine yol açar; bu nedenle, rasyonel bireyler kamu borçlanmasını gelecekteki vergilerin bugünkü değeri olarak algılar ve buna karşılık olarak tasarruflarını artırır. Böylece kamu harcamalarındaki artışın özel tüketim üzerindeki etkisi nötrleşir ve toplam talep düzeyi değişmez. Barro'nun öncülüğünde geliştirilen bu yaklaşım (1974:1095–1117; 1989:37–52), iktisadi birimlerin tam bilgiye ve rasyonel beklentilere sahip olduğu varsayımına dayanır. Buna göre, maliye politikası genişletici yönde uygulansa bile, bireylerin artan tasarruf eğilimi nedeniyle dış ticaret veya cari denge üzerinde anlamlı bir değişim meydana gelmez. Dolayısıyla, bütçe açıklarının cari işlemler açığını doğrudan tetiklediği yönündeki geleneksel Keynesyen bakış açısı, Ricardocu perspektife göre geçerliliğini yitirmektedir. Bu çerçevede, Ricardocu-Barro denklik yaklaşımı, “ikiz açıklar hipotezinin” her durumda geçerli olmadığını; özellikle maliye politikalarının etkilerinin bireylerin rasyonel davranışlarıyla dengelendiği ekonomilerde, bütçe ve cari işlemler açıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyonun gözlenemeyeceğini ileri**

¹⁰ Ricardocu Denklik Hipotezi'nin ismi, ilk kez James M. Buchanan (1976) tarafından ortaya atılmıştır. Hipotezi ilk kez ortaya atan kişi David Ricardo olmasına rağmen, Ricardo hipotezin varsayımlarından şüphe etmiştir. Ancak bunu dile getiren ilk kişi olduğundan hipotezin adının “Ricardocu Denklik Hipotezi” olması uygun görülmüştür (Barro, 1989, s.39; Kör, 2012, s.68)

sürmektedir. Keynes'in Geleneksel Hiptezinin aksine Ricardocu Denklik Yaklaşımı, bütçe açıkları ve cari (dış ticaret) açıkları arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Barro'nun çalışmalarına (1974:1095-1117, 1989:37-52; aktaran bknz: Aksu, 2020:151) dayanılarak öne sürülen Ricardocu-Barro Denklik Yaklaşımı¹¹, cari açık ile bütçe açıkları arasındaki nedensellik ilişkisinin olmadığını ve dolayısıyla ikiz açıklar hipotezinin geçersiz olduğunu (Marinheiro, 2008:1042 aktaran bknz: Aksu, 2020:151-152) ortaya koymaktadır. Ricardocu denklik yaklaşımı, bütçe açıklarının ekonomi üzerindeki etkisini reddeden alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Bu görüşe göre, kamu kesimindeki bütçe açıklarının genişlemesi; dış ticaret dengesi, faiz oranı ya da yatırımlar üzerinde doğrudan bir etki yaratmamaktadır. Çünkü bireyler, devletin bütçe açığını finanse etmek için gelecekte vergi artışına gideceğini öngörerek, mevcut dönemde gelirlerinin bir kısmını tüketim yerine tasarrufa yönlendirmektedir. Böylece kamu harcamalarıyla ortaya çıkan genişleme etkisi, özel sektörün artan tasarruf eğilimiyle dengelenmekte ve toplam talep üzerinde nötr bir sonuç oluşmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin rasyonel beklentilerle hareket ettiği varsayımına dayanır. Vergi indirimiyle elde edilen ek gelirin kalıcı olmadığını düşünen ekonomik aktörler, gelecekteki mali yükleri göz önüne alarak tüketim kararlarını ertelemekte, bu da maliye politikalarının etkinliğini sınırlamaktadır. Sonuç olarak, Ricardocu denklik hipotezi; kamu açıklarının, özel kesim davranışları tarafından dengeleyici biçimde karşılandığını ve bu nedenle bütçe açıklarının makroekonomik değişkenler üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığını ileri sürmektedir. Bu yönüyle, Keynesyen bakışın aksine, maliye politikasının kısa vadede dahi toplam talebi artırıcı etkisini sorgulamakta ve kamu müdahalesinin nötr sonuçlar doğurabileceğini savunmaktadır (Evans, 1988; Miller ve Russek, 1989; Enders ve Lee, 1990; Shaller ve Winckler, 1999; Corsetti ve Muller, 2006; Baharumshah, 2006; Daly ve Siddiki, 2009; Aristovnik ve Djuric, 2010; Bakarr, 2014; aktaran bknz: Aksu, 2020:152). Dolayısıyla ikiz açıklar hipotezinin aksine; kamu tasarrufundaki azalış, özel tasarruflardaki artış ile dengelenmektedir. Ekonomik yapının ulusal tasarruflar, sabit yatırımlar, cari açık ve diğer makro değişkenler bütçe açığındaki artışından olumsuz anlamda etkilenmemektedir (İyidoğan ve Erkam, 2013:41; Uğur ve Karatay, 2009:117). Yani aralarında bir nedensellik ilişkisi yoktur (aktaran bknz: Aksu, 2020:151-152).

***Çift yönlü nedensellik ilişkisinin ($\leftrightarrow$) olma durumu. Yani bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında karşılıklı bir açık yaratma ve birbirini besleme durumu bulunmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki etken faktör; yurtiçi yatırımlar ile tasarruflar arasındaki yüksek korelasyonun olmasıdır (Aksu, 2017:84-107). Özel kesim tasarruflarının yatırımlara eşit olduğu noktada, bütçe ve cari denge birbirini tetikleyerek birlikte hareket edecektir. Yani iki açık arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi mevcuttur (Darrat, 1988; Bernheim, 1988; Krugman ve Obstfeld, 1988; Eisner, 1991; Özdemir, 2014, s.1-7; aktaran bknz: Aksu, 2020:152).

**** Bütçe açığından ($\rightarrow$) cari işlemler açığına doğru pozitif bir nedensellik ilişkisinin olma durumudur. Bütçe açığının cari işlemler açığı üzerinde yönlendirici bir etkisinin bulunduğunu ortaya koyan çok sayıda

¹¹ Barro (1974) çalışmasında önemle üzerinde durduğu konu; uzun dönemde vergilerin artırılacağı düşüncesi cari dönemde elde edilen mali genişlemenin (bütçe açığı) getirdiği rahatlığın bozulacağını, akıllı ve ileriye gören fertlerin gelir artışına rağmen tüketim yapmayıp, tasarruflarını arttırması sonucunda bütçe açığının cari açığı etkilemeyeceği ve Ricardo-Barro denkliğinin geçerli olacağını öne sürmüştür. Ayrıca bütçe açığını finanse etmek için borçlanmaya gidilmesi, artan faiz oranları özel yatırımları aynı oranda daraltırsa, kamu (bütçe) açığı cari açığı etkilemeyecektir. Burada önemli olan vergi yükünün bugün ödenmeyip, bu yükün gelecekteki kuşaklara aktarılması sonucunda bugünden tasarruflar arttırılacaktır. Kamu borçlarındaki yükselmenin fert ve toplum bazında bir servet yaratmaya imkân verip vermediği ile alakalıdır. Eğer iktisadi büyüme oranı faiz oranından büyükse kamunun borçlanma senetlerini bir servet aracı olarak gören fertlerin tüketimi tahrik etmesine sebep olacaktır (Özdamar, 2015, s.172-173). Barro'nun analizine göre; devlet, harcamalarını değiştirmeden vergi indirimine giderse bütçe açığı ile karşı karşıya kalacaktır. Bu açığı borçlanma yoluyla kapatırsa ileride bu borcunu geri ödemek için vergileri borcu ve faizi kadar arttıracaktır. Bunun farkında olan bireyler, vergilerin azaltılması sonucu harcanabilir gelirlerindeki artışı tüketime değil, tasarrufa ayırırlar. Bu gelir artışının ileride vergi olarak kendilerinden alınacağını bildiklerinden, bunun gerçekte servetlerini arttırmadığının bilincindedirler. Böylece, Barro'ya göre, devletin genişletici maliye politikası izleyerek bütçe açığı vermesi, Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'dan farklı olarak, bireylerin tüketim davranışlarını değiştirmemektedir (Gök ve Altay, 2007, s.189).

ampirik bulgu mevcuttur. Bu yaklaşıma göre, kamu kesiminde meydana gelen gelir-gider dengesizlikleri yalnızca mali alanla sınırlı kalmamakta, dış denge üzerinde de belirgin yansımalar oluşturmaktadır. Kamu harcamalarındaki artış ya da vergi gelirlerindeki azalma sonucu oluşan bütçe açığı, toplam talebi artırarak ithalat talebinde genişlemeye neden olur. Bu durum, dış ticaret dengesinin bozulmasına ve cari işlemler açığının derinleşmesine yol açmaktadır. Makroekonomik açıdan değerlendirildiğinde, kamu maliyesinde disiplinin zayıflaması dış finansman ihtiyacını artırırken, döviz talebinde yükseliş yaratmakta ve bu da cari denge üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı, maliye politikalarının dış denge üzerindeki belirleyici rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Kamu harcamalarının sürdürülemez bir biçimde artması ya da vergi gelirlerinin yetersiz kalması sonucu oluşan mali açık, iç talep genişlemesi yoluyla dış açıkları tetiklemektedir. Bu durum, mali disiplinin korunmasının yalnızca bütçe dengesi açısından değil, aynı zamanda dış ekonomik denge ve döviz istikrarı bakımından da stratejik bir önem taşıdığını göstermektedir (aktaran bknz: Aksu, 2020:154).

Tablo 5: İkiz Açıklar Hipotezine Yönelik Görüşlerin Analizi

A) Keynes: Geleneksel Bakış <pre> graph TD BA[Bütçe Açığı] --> FO[Faiz Oranları] FO --> DK[Döviz Kuru] DK --> CA[Cari Açık] CA -.-> BA </pre>	B) Ricardocu Denklik Hipotezi Bütçe Açığı Cari Açık
C) Cari Denge Hedeflemesi Bütçe Açığı ← Cari Açık	D) İki –Yönlü Nedensellik Bütçe Açığı ↔ Cari Açık

Kaynak: Baharumshah A., Z., ve Lau, E., 2003, s.30'daki şekilden alınmıştır.

İkiz açıklar hipotezi, 1980'li yıllarda Ronald Reagan hükümeti döneminde ABD başta olmak üzere pek çok ülkede, cari işlemler dengesizliğine bağlı açık ile yüksek kamu bütçe açıklarının birlikte ortaya çıkması sonucunda ikiz açıklar hipotezi tartışılır hale gelmiştir (Parkin, 2000, s.848). Martin Feldstein¹² ve Charles Horioka'nın (1980, s.314-329) yaptıkları “Yurtiçi Tasarruf ve Uluslararası Sermaye Akımı (*Domestic Saving and International Capital Flows*)” adlı çalışma ikiz açıklar hipotezi (twin deficit) alanındaki iktisat literatürünün oluşmasında temel rol oynamıştır (aktaran bknz: Aksu, 2020:153)¹³. Feldstein ve Horioka tasarruf-yatırım ve sermaye hareketliliği arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu durumda yurtiçi tasarruflar ile yatırımlar arasındaki ilişkinin zayıf, aksine

¹² Feldstein Zinciri Yaklaşımı, “esnek döviz kuru sistemi” varsayımı altında Mundell-Fleming modelinin sonuçlarını destekleyen ve “faiz” yardımıyla analiz yapan bir hipotezdir. **Feldstein Zinciri Yaklaşımı'na göre**; bütçe açığında meydana gelen bir artış, devletin bu açığı kapatmak-finance etmek için sermaye piyasalarına girmesiyle reel faiz oranlarını arttıracak, artan bu faiz oranları da ülkeye yabancı sermaye çekecektir. Böylece, yerli para değerlenecek ve ithalatı arttırıp ihracatı azaltarak cari açığa sebep olacaktır. Sonuçta, büyüyen bütçe açıkları, cari açıkların artmasına sebep olmaktadır (Feldstein, 1986, s.2-3, Kör, 2012, s.66). **Feldstein Zinciri'ne göre** işleyen bütçe açığı ile cari açık arasındaki kuramsal ilişki, sermaye hareketlerinin serbesti derecesine de bağlıdır. Sermaye girişlerinin beraberinde getirdiği ulusal paradaki değerlenme süreci ise uluslararası ticaretin ithalat lehine bozulmasına ve dış ticaret açığının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Niskanen, 1988, s.514; Kör, 2012, s.68).

¹³ Feldstein & Horioka (1980:314-329) çalışmalarında 16 OECD üyesi (ABD, Almanya, Avusturalya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, İrlanda, İtalya, İsveç, İngiltere, Japonya, Hollanda, Kanada, Yeni Zelanda ve Yunanistan) ülkeleri kapsayan 1960-1974 dönemine ait verileri kullanmışlardır. Uluslararası sermaye hareketliliğinin derecesini ölçmek amacıyla yürüttükleri çalışmalarında, yurtiçi tasarruflar ile yurtiçi yatırımlar arasındaki ilişkileri yatay kesit veri analizi kapsamında aşağıdaki eşitlik yardımıyla tahmin etmişlerdir (Yalçınkaya ve Hüseyini, 2016:344-345);

$(I/Y)_i = \alpha + \beta (S/Y)_i + \mu_i \quad i = 1, \dots, N$

sermaye hareketliliğinin düşük olduğu durumda ise bu ilişkinin güçlü olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Yalçinkaya ve Hüseyini, 2016:344; aktaran bknz: Aksu, 2020:153). Birinci yaklaşıma göre, Keynesyen (gelenekselci) görüşe göre, cari açıklar ile bütçe açıkları arasında pozitif (doğrusal) bir nedensellik ilişkinin olduğunu ve ikiz açıklar hipotezinde ilişkinin yönü bütçe açıklarından cari işlemler açıklarına doğrudur ve bütçe açıkları cari işlemler açıklarının temel sebebi olarak kabul edilmektedir (Alkswani, 20004; aktaran bknz: Aksu, 2020:153-154).

Tablo 6: Tarih Boyunca İkiz Açıkların Görüldüğü Ülkeler

Ülke	Dönem	Özellik	Kriz veya Dengeleme Dönemi	Çözüm Politikaları
ABD	1980'ler, 2000'ler, 2010 sonrası	Büyük vergi indirimleri, savunma harcamaları	Reagan dönemi, 2008 krizi, COVID sonrası	Faiz artışı, kamu harcama kontrolü, dolar değer artışı ile sermaye girişi
İngiltere	1970–1985	Mali genişleme, sanayi gerilemesi	IMF yardımı (1976), Thatcher reformları	Kamu harcamalarının azaltılması, parasal sıkılaştırma
Yunanistan	1999–2010	AB üyeliği sonrası borçlanma patlaması	2010 borç krizi	Troyka denetiminde kemer sıkma, bütçe disiplini
İtalya	1990–2008	Yüksek kamu borcu, düşük büyüme	Euro bölgesi istikrar paketi	Mali konsolidasyon, verimlilik reformları
Türkiye	1990–2001, 2010–2018	Kamu harcamaları artışı, ithalat bağımlılığı	2001 krizi, 2018 kur şoku	IMF programı, yapısal reformlar, mali kural çalışmaları
Brezilya	1998–2002	Kur baskısı, kamu borcu yüksekliği	1999 real krizi	Dalgalı kur, mali disiplin, faiz artışı
Arjantin	1990–2001, 2018	Sabit kur, bütçe açıkları, dış borç	2001 temerrüt, 2018 IMF programı	Kur rejimi değişikliği, ihracat teşvikleri
İspanya	2000–2009	Konut balonu, dış açık	2008 küresel kriz	Bütçe konsolidasyonu, AB fonları ile toparlanma
Hindistan	1991, 2013	Enerji ithalatı, bütçe disiplini eksikliği	1991 ödemeler dengesi krizi	Yapısal reformlar, döviz rezervi güçlendirme
Güney Afrika	2000–2020	Kamu teşvikleri, düşük tasarruf	2015 sonrası sermaye çıkışı	Bütçe reformları, mali çerçeve sıkılaştırması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ülkelerin Kendi İktisadi Yapısına Göre Çözüm Üretim Yöntemleri bulunmaktadır. Çünkü ikiz açıkların nedenleri, **ekonomik yapı (sanayi, enerji, ithalat bağımlılığı), finansal sistem derinliği ve siyasi tercihlere** göre değişir. İkiz açık kavramı özellikle **1980'lerde ABD'de** ortaya çıktı ve ardından birçok ülke için tipik bir **makroekonomik kırılganlık göstergesi** haline geldi.

- ABD ve İngiliz tipi çözüm:

- Doların rezerv para olması nedeniyle finansman kolaydır.
- Çözüm: **Monetary tightening (faiz artırımı) ve tasarruf teşvikleri.**

- AB tipi çözüm (Yunanistan, İspanya, İtalya):

- Para politikası bağımsız değil → mali disiplin ve yapısal reformlar zorunlu.
- Çözüm: **Fiscal consolidation (kemer sıkma) + rekabet gücü artışı.**

- Gelişmekte olan ülkeler (Türkiye, Brezilya, Arjantin, Hindistan, G. Afrika):

- Cari açık genelde **enerji ve ara malı ithalatından** kaynaklanır.
- Çözüm yollarını belirtmek gerekirse:
 - **İthal ikame politikaları**
 - **İhracat teşvikleri ve kur ayarlamaları**
 - **Yerli tasarruf oranını artırma**
 - **Kamu mali disiplini ve borç yönetimi reformları**

Tablo 7: Küresel Perspektifte İkiz Açıkların Tarihsel Seyri (1980–2024)

Dönem	Küresel Gelişmeler	İkiz Açık Eğilimi
1980–1989	ABD’de “Reaganomics” → vergi indirimleri, yüksek savunma harcamaları → bütçe açığı; aynı anda cari açık.	İlk ikiz açık olgusu (ABD öncülüğünde)
1990–1999	Gelişmekte olan ülkelerde sermaye hareketleri serbestleşti → ikiz açıklar Latin Amerika ve Asya’da yaygınlaştı.	Mali disiplinsizlik + ithalat artışı
2000–2008	Küresel büyüme, finansal bolluk → dış açıklar arttı.	ABD, Türkiye, Yunanistan, İspanya, Portekiz’te yüksek ikiz açık
2008–2010	Küresel finans krizi → bütçe açıkları patladı, cari açıklar azaldı.	Geçici ayrışma dönemi
2011–2019	Mali toparlanma + düşük faiz dönemi → yeniden ikiz açık eğilimi.	ABD, Hindistan, Brezilya, Türkiye
2020–2024	Pandemi sonrası mali genişleme + enerji fiyat şokları → bütçe ve cari açıklar tekrar yükseldi.	Yeni ikiz açık döngüsü (özellikle Türkiye, ABD, İngiltere, Hindistan)

456

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 8: Türkiye’de İkiz Açığın Tarihsel Gelişimi (1980–2024)

Yıl	Bütçe Açığı (%)	Cari Açık (%)	İkiz Açık Eğilimi
1980	-4.2	-1.0	Dışa açılma, Başlangıç dönemi
1994	-7.4	-3.6	Kriz öncesi
2001	-16.0	-2.0	Kriz, mali çöküş
2006	-0.6	-5.8	İç talep genişlemesi
2011	-1.3	-8.9	En yüksek cari açık
2018	-1.9	-2.5	Kur şoku, dengelenme
2020	-3.4	-5.0	Pandemi etkisi
2023	-5.1	-4.5	Deprem, mali genişleme
2024 (tahmini)	-4.0	-3.2	Dengeleme süreci

Kaynak: (TÜİK, TCMB, IMF ve OECD verilerinden derlenmiştir – %GSYH oranı olarak)

Türkiye’de ikiz açık dinamiği üç ana evrede incelenebilir:

(1) 1980–2001: Liberalizasyon ve Kriz Dönemi

- 1980 sonrası dışa açılma politikalarıyla cari açık yükseldi.

- 1994, 1999 ve 2001 krizleri döneminde **ikiz açıklar zirve yaptı.**
- 2001’de bütçe açığı GSYH’nin %16’sına kadar çıktı, cari açık ise %2 civarındaydı.

(2) 2002–2013: Yüksek Büyüme, Artan Cari Açık

- 2002–2007 arasında bütçe dengesi kontrol altına alınırken, cari açık hızla büyüdü.
- 2011’de cari açık GSYH’nin %9’una ulaştı (tarihî rekor).
- Bütçe açığı ise ortalama %1–2 civarında seyretti.

(3) 2014–2024: Kur Şokları, Pandemi ve Re-İkiz Açık

- 2018 sonrası kur ve enflasyon şokları mali disiplini bozdu.
- 2020 pandemisi ile mali genişleme → bütçe açığı büyüdü.
- 2022 enerji şokları → cari açık yeniden yükseldi.
- 2024 itibarıyla ikiz açık oranları bütçe açığı $\approx$ %4, cari açık $\approx$ %3 seviyesinde.

3.2. Üçüz Açıklar

Üçüz açık (triple deficit) kavramı, bir ekonomide hem iç hem de dış dengenin aynı dönemde bozulduğu karmaşık bir makroekonomik durumu ifade eder. Bu yaklaşım, üç temel bileşenin — bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve tasarruf–yatırım dengesi — aynı anda açık vermesiyle ortaya çıkan sistematik dengesizliği olarak tanımlanmaktadır (Aksu, 2020:155-156). İktisat literatüründe, bu yapı, geleneksel “ikiz açık” hipotezinin daha kapsamlı bir versiyonu olarak değerlendirilir. Bu model, maliye politikası, para politikası, dış ticaret dengesi ve özel sektör tasarruf davranışları arasındaki karşılıklı bağımlılığı ortaya koyar. Üçüz açık dinamiğinin doğru biçimde kavranabilmesi, bütçe dengesi, tasarruf–yatırım dengesi ve cari denge arasındaki eşzamanlı bozulmanın sistematik etkileşimini analiz etmeyi gerektirir. Bu üç makroekonomik bileşen, birbirinden bağımsız değişkenler olmaktan ziyade, aynı yapısal ağına farklı halkaları olarak hareket eder. Kamu harcamalarındaki artışın bütçe üzerinde yarattığı baskı, iç talebi artırarak cari işlemler dengesini zayıflatırken; yetersiz iç tasarruflar da yatırım gereksinimlerinin dış kaynaklarla karşılanmasına yol açar. Böylece iç dengesizlikler, dış dengesizlikleri besleyen bir döngüye dönüşür. Devletin harcamalarının gelirlerinden fazla olması bütçe açığını büyütürken, artan iç talep ithalatı teşvik eder ve cari açık genişler. Aynı zamanda, yetersiz iç tasarruflar yatırımların dış finansmanla karşılanmasına yol açmaktadır. Böylece hem iç mali disiplin hem de dış denge aynı anda bozulur; ekonominin sürdürülebilir iktisadi büyüme kapasitesini zayıflatmaktadır. Bu bağlamda, üçüz açık olgusu yalnızca bir makroekonomik dengesizlik göstergesi değil, aynı zamanda yapısal politika uyumsuzluğunun da bir yansımasıdır. Maliye politikası, para politikası ve tasarruf davranışları arasındaki eşgüdüm eksikliği, iç ve dış açıkların eş zamanlı olarak derinleşmesine neden olmaktadır. Bu durum, ekonominin kendi içinde denge sağlayamayan, sürekli dış kaynak girişine bağımlı bir yapıya evrilmesine zemin hazırlamaktadır. Ekonomide toplam tasarrufların yetersizliği, kamu kesimi ve özel kesimin borçlanma gereğini artırırken; dış açık, iç tasarruf açığının dış dünyadan sağlanan kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Dolayısıyla üçüz açık denklemi, ekonominin hem mali hem de reel dengesinin bir bütün olarak bozulduğunu, yapısal reformlar olmadan bu döngünün kırılmasının zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişkinin teorik temeli, makroekonomik dengenin temel kimliği olan şu denklemde açıkça görülür:

$$(S-I) + (T-G) - (X-M) = 0 \quad (4)$$

Gelişmekte olan ekonomilerde, özellikle Türkiye örneğinde olduğu gibi, iktisadi büyümenin kalıcılığı ve sürdürülebilirliği temel makroekonomik hedeflerin başında yer almaktadır. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesi, iç ve dış ekonomik dengelerin birbiriyle uyum içinde işlemesine bağlıdır. Ancak küresel piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, sermaye hareketlerindeki ani değişimler veya ülke ekonomisinin yapısal kırılganlıkları, bu dengelerin bozulmasına zemin hazırlayabilmektedir. Makroekonomik istikrarın sağlanması, yalnızca büyüme oranlarının yüksekliğiyle değil, aynı zamanda tasarruf, yatırım, bütçe ve cari denge unsurlarının bir bütün olarak uyum içinde sürdürülmesiyle mümkündür. Bir ekonomide iç denge, iki temel bileşen üzerinden şekillenmektedir: özel kesim tasarruf-yatırım dengesi (S-I) ve kamu kesimi gelir-gider dengesi (T-G). Özel kesim açısından $S < I$ durumu, tasarrufların yatırımları finanse etmeye yetmediği ve dolayısıyla dış kaynak veya borçlanmaya ihtiyaç duyulduğu anlamına gelir. Kamu sektörü açısından ise $T < G$ koşulu, kamu harcamalarının vergi gelirlerini aştığı ve bütçe açığının oluştuğu bir yapıyı yansıtır. Dış ekonomik denge ise cari işlemler dengesi (X-M) ile ifade edilir; burada $X < M$ olduğunda ekonomi dış açık, yani cari açık vermektedir.

Bu üç dengenin aynı anda açık vermesi, literatürde “üçüz açık hipotezi” olarak tanımlanmaktadır. Böyle bir durumda, özel kesim tasarruf açığı ve kamu bütçe açığı, dış dengenin bozulmasını hızlandırır ve ülkenin dış finansmana bağımlılığını artırır. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir büyümenin sağlanması, yalnızca üretim artışıyla değil, aynı zamanda bu üç makroekonomik dengenin eşgüdüm içinde yönetilmesiyle mümkün olmaktadır (Samırkaş ve Samırkaş, 2015:23-32; Altun ve İnce, 2013:40-61; Karanfil ve Kılıç, 2015: 1-20; İpek ve Kızılgöl, 2016: 425-441; Berke, Temiz ve Karakurt, 2015:67-89; Özdemir, Emsen ve Buzdağlı, 2014:1-7; aktaran bknz: Aksu, 2020:155).

Diğer bir ifadeyle; **Üçüz açık** (triple deficit), aynı dönemde **(i)** genel bütçe/bütçe açığı (T - G), **(ii)** cari işlemler açığı (X - M veya CAB) ve **(iii)** tasarruf-yatırım açığı (S - I; özel tasarruf açığı veya savings-investment gap) durumlarının birlikte bozulması hâlini ifade eder. Yani dış denge (CAB) ile iç dengedeki iki bileşenin (kamu dengesi ve tasarruf-yatırım dengesi) aynı anda açık vermesi durumudur. Bu, “ikiz açık” (budget + current account) literatürünün tasarruf-yatırım boyutuyla genişletilmiş halidir.

- **Üçüz açık:** Buna **tasarruf-yatırım açığı (özel sektör açığı / iç tasarruf yetersizliği)** da eklendiğinde ortaya çıkar. Yani üçüz açık = **Bütçe Açığı + Cari Açık + Yatırım/Tasarruf Açığı**.

Üçüz açığın oluşum süreci (mekanizmanın adım adım gelişimi):

$$(S-I) + (T-G) = (X-M) \quad (5)$$

$$\text{Tasarruf Yatırım Dengesi} + \text{Bütçe Dengesi} = \text{Cari Denge}$$

Buradan hareketle:

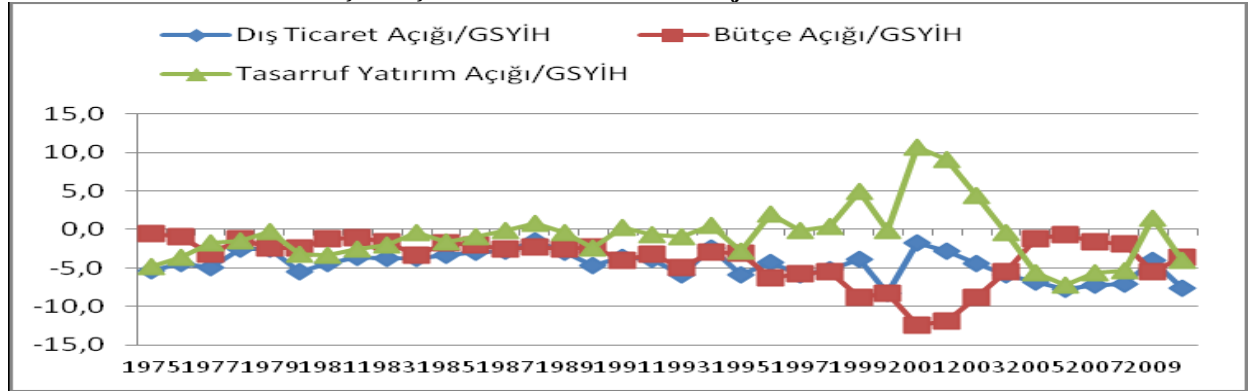
1. **Mali genişleme** ($G \uparrow$ veya $T \downarrow$) $\rightarrow$ (T-G) azalır (bütçe açığı artar).
2. Bütçe açığı özel tasarrufları “yutar” veya kamu borçlanması iç faizleri yükseltip özel yatırımı boğar (crowding-out) $\rightarrow$ (S-I) bozulabilir.
3. İç talep canlanması/kur hareketleri $\rightarrow$ **ithalat artar**; dış finansman ihtiyacı yükselir $\rightarrow$ cari açık (X-M) büyür.
4. Aynı zamanda düşük tasarruflar ve yüksek yatırım talebi tasarruf-yatırım açığı oluşturur; bu da dış borçla finanse edilir ve cari açığın sürükleyicisi olur.
5. Sonuç: bütçe + tasarruf açığı dış dengeyi bozar; üç değişken birbiriyle etkileşim halinde “üçüz açık” tablosu çıkar. (Teorik ve ampirik çalışmalar bu zinciri ARDL/cointegration ile test eder).

Üçüz açığın oluşum süreci, kamu maliyesindeki genişleme politikalarıyla başlar. Mali genişleme ($G \uparrow$ veya $T \downarrow$) bütçe açığını artırır ve (T-G) dengesini bozar. Artan kamu borçlanması, ekonomideki fon talebini yükselterek faiz oranlarını yukarı çeker ve özel sektör yatırımlarını sınırlandırır (crowding-out etkisi). Bu durumda özel kesimin tasarruf-yatırım dengesi (S-I) de bozulur. İç talebin canlanmasıyla birlikte ithalat talebi artar, buna karşın ihracat yeterince artış göstermez; dolayısıyla cari açık (X-M) büyür. Böylece hem kamu dengesi hem özel sektör dengesi hem de dış denge aynı anda açık verir; ortaya üçüz açık yapısı çıkar.

Bu durum, ekonominin hem **kamu** hem **dış** hem de **özel sektör** ayağında açık verdiğini gösterir. Üçüz açık olgusu, ekonominin hem kamu hem özel hem de dış kesiminde eş zamanlı dengesizlikler yaşandığını göstermektedir. Bu durum, makroekonomik kırılmalıkların artmasına, faiz ve döviz piyasalarında istikrarsızlığa ve dış borçlanmaya bağımlılığın yükselmesine yol açar. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, düşük yurtiçi tasarruf oranları ve yüksek yatırım talebi nedeniyle tasarruf-yatırım açığı kronik bir nitelik taşımakta; bu durumda hem bütçe hem cari açıkların (ödemeler bilançosunun)¹⁴ kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, üçüz açık modeli yalnızca makroekonomik bir sonuçlar bütünü değil, aynı zamanda politika bileşenleri arasındaki eşgüdüm eksikliğinin de göstergesidir. Bu eksiklik, mali sürdürülebilirliği zayıflatırken, ekonominin dış şoklara karşı kırılmalığını artırmaktadır.

Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelerde gözlenen temel sorun, maliye politikalarının genişleyici niteliği ile özel sektörün düşük tasarruf eğiliminin birleşmesi sonucunda hem bütçe hem de cari açıkların kalıcı hale gelmesidir. Ampirik bulgular da bu ilişkiyi doğrulamaktadır: uluslararası literatürde, özellikle ABD ekonomisi üzerine yapılan çalışmalar, özel tasarruf-yatırım açığının bütçe açıklarını tetiklediğini ve bu durumun ödemeler dengesine olumsuz yansıdığını ortaya koymuştur (Akıncı ve diğerleri, 2016; aktaran bknz: Aksu, 2020, s.156).

Grafik 2: Üçüz Açıkların Bir Aradaki Konjonktür Süreci

Kaynak: Aksu, 2020, s.156'daki grafikten alınmıştır.

Grafikteki eğilimler dikkatle incelendiğinde, dönemsel olarak dış ticaret açığı ile tasarruf-yatırım dengesi arasındaki ilişki dinamik ve gecikmeli bir etki biçiminde ortaya çıkmaktadır. Özellikle dış ticaret dengesinde

¹⁴ Ödemeler bilançosu, bir ülkenin belirli bir dönemde diğer ülkelerle gerçekleştirdiği tüm ekonomik işlemleri sistematik biçimde gösteren temel makroekonomik göstergelerden biridir. Bu bilanço, ülkenin dış ekonomik pozisyonunu, finansal yükümlülüklerini ve uluslararası ticaret performansını yansıtmaya bakımdan ekonomik politika yapımcıları için son derece önemli bir araçtır (Öçal, 2004:13; Ünsal, 2007:72-79; Çelik, 2015:231-238).

Ödemeler bilançosunun ülke ekonomileri açısından önemi üç temel başlıkta özetlenebilir (McCombie ve Thirlwall, 1994, s.15; aktaran: Bozgeyik ve Kutlu, 2019, s.2-3):

(I) Ödemeler dengesi, özellikle reel üretimin gerçekleştiği imalat sanayi gibi temel sektörlerdeki faaliyet düzeyini, üretkenliği ve istihdamı doğrudan etkileyebilmektedir. Dolayısıyla dış dengenin bozulması, reel sektörde üretim ve istihdam kayıplarına yol açabilir.

(II) Cari açıkla finanse edilen bir ekonomik büyüme yapısı, kısa vadede ekonomik canlılık sağlasa da uzun vadede istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme hedefleriyle bağdaşmamaktadır. Sürekli cari açıklar, dış borçlanmayı artırarak makroekonomik istikrarsızlıklara neden olabilir.

(III) Cari açığın kısa vadede yüksek faiz oranlarıyla finanse edilmesi, parasal sermayenin büyümesine yol açarken, fiziksel sermaye birikimi (tesis, makine ve teçhizat yatırımları) için ayrılan kaynakları sınırlandırmaktadır. Bu durum, üretim kapasitesinin artışı ve uzun dönemli büyüme potansiyelini olumsuz etkilemektedir.

Bu bağlamda, ödemeler bilançosu yalnızca dış ticaretin bir göstergesi değil, aynı zamanda ülke ekonomisinin dış bağımlılık düzeyini ve makroekonomik kırılmalıklarını ortaya koyan kritik bir göstergedir. Nitekim ödemeler bilançosu, işletmelerin bilançosundan ziyade kar-zarar hesaplarına benzer; çünkü burada ülkenin belirli bir dönemdeki gelir ve gider akımları karşılaştırılmaktadır (Seyidoğlu, 2001:71; Unay, 2000:441-448; Ünsal, 2007:72-79). Dolayısıyla ödemeler bilançosu, dış ekonomik ilişkilerin bütüncül bir analizini sunarak, ekonomik politika oluşturma sürecinde karar alıcılar için vazgeçilmez bir referans kaynağı niteliği taşımaktadır.

yaşanan dalgalanmalar, belirli bir süre sonra tasarruf-yatırım farkında da benzer yönlü hareketleri tetiklemiştir. Bu eşzamanlı kırılganlık, Türkiye ekonomisinin 1989, 1995 ve 2001 yıllarındaki finansal kriz dönemlerinde açık biçimde gözlemlenmiştir. Söz konusu yıllarda dış ticaret açığındaki bozulma hem iç tasarrufların yetersizliği hem de yatırım talebindeki dalgalanmalarla birleşerek makroekonomik istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Tasarruf oranlarının artarak pozitif bir trende dönüştüğü dönemlerde, kısa vadede bütçe açığının büyüme eğilimi göstermesi dikkat çekicidir. Nitekim bu durum, kamu harcamalarındaki artışın tasarruf fazlası yaratma potansiyelini sınırladığına işaret etmektedir. 2003 sonrası dönemde ise bütçe açığı düşüş eğilimine girmiş, buna karşın dış ticaret ve tasarruf-yatırım dengeleri zıt yönlü bir seyir izlemiştir. Özellikle dış ticaret açığının genişlemesi, iç tasarruf açığını doğrudan etkileyerek finansman ihtiyacını artırmıştır. Buna karşılık, bütçe açığı bu iki göstergeden görece bağımsız bir yapıda seyretmiş, ancak zaman içerisinde dış denge ve yatırım-tasarruf farkındaki değişimlerin gecikmeli etkileriyle yeniden şekillenmiştir. Bu durum, Türkiye ekonomisinde iç ve dış dengesizliklerin birbirine geçişli ve çok katmanlı bir yapıda hareket ettiğini göstermektedir (Aksu, 2020:156-157). Üçüz açıkların başlıca nedenleri:

1. **Kamu Harcamalarının Fazlalığı** → bütçe açığı büyüyor.
2. **Düşük Tasarruf Oranları** → iç tasarruflar yatırımları karşılamıyor → dış borç.
3. **İthalata Bağımlı Büyüme** → cari açık artıyor.
4. **Özel Sektör Borçlanması** → finansman açığını dış kaynakla kapatma eğilimi.
5. **Kırılgan Makro Yapı** → kur şokları, faiz baskıları üçüz açığı derinleştiriyor.

Üçüz açık dinamiği; kamu maliyesi, özel sektör tasarruf davranışları ve dış denge arasındaki etkileşimin bütüncül bir göstergesidir. Bu olgunun varlığı, ekonomik istikrarın zayıfladığını, iç tasarrufların yetersiz kaldığını ve büyümenin dış kaynaklarla sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir büyüme ve makroekonomik istikrar hedeflerine ulaşmak isteyen ülkeler için, üçüz açığın neden olduğu kırılganlıkları azaltacak şekilde mali disiplinin sağlanması, tasarrufların artırılması ve dış açıkların kontrol altına alınması büyük önem taşımaktadır. Üçüz Açık En Çok Hangi Şartlarda Görülür?

- Yüksek dış borçlanmaya dayalı büyüme,
- Kamu maliyesinde disiplin kaybı,
- Özel sektörün dövizle aşırı borçlanması,
- İthalata bağımlı sanayi yapısı,
- Küresel krizler ve sermaye çıkışları.

Üçüz Açığın Oluşma Süreci ve Tespiti nasıl yapılır?

- **Adım 1:** Kamu harcamaları ve vergi açığı → bütçe açığı.
- **Adım 2:** İç tasarruflar yetersiz → yatırımlar dış borçla finanse edilir.
- **Adım 3:** İthalat artışı → cari açık.
- **Adım 4:** Özel sektör borcu artar → finansman kırılganlığı → üçüz açık.

Tespiti için genelde şu göstergeler incelenir:

- Bütçe dengesi (%GSYH)
- Cari denge (%GSYH)

- Yatırım-tasarruf farkı (%GSYH) veya özel sektör net borçlanmasıdır.

“Üçüz Açık Hipotezi; bir ülkenin kalkınmasında ve iktisaden büyümesinde yatırımların çok önemli bir yeri vardır. **“Tasarruf olmadan yatırımlar meydana gelmez, yatırımların olmaması üretimin olmamasına ve nihayetinde milli gelirin düşük seviyede oluşmasına sebep olur, bu bir zincirleme reaksiyondur”**. Diğer yandan tasarruf-yatırım açığında meydana gelen bir arıza, bütçe açığı ile dış ticaret açığını tetikleyerek, sistemde üçüz açık şeklinde ortaya çıkacaktır. İç dengede meydana gelen açıklar dış açıklarla dengelenmektedir. Düşük olarak gerçekleşen milli gelir seviyesinde tasarruf eğiliminin düşüklüğü (marjinal tüketim eğiliminin yüksek olması) yurtiçi tasarruf oranlarının yetersiz kalmasına sebep olurken, bu durumda (tasarruf-yatırım açığında), dışarıdan kaynak arayışına (sermaye-borç-yatırıma) gidilmesi durumunu doğurur, açık pozisyonunda meydana gelen bir artış, ülke ekonomisinde meydana gelen kırılma durumuyla, düşük yatırımlara, ihracat yapılamamasına (milli paranın aşırı değerlenmesine), ülkedeki özel + kamu sektörünün dış rekabet şartlarındaki zayıflığı ve yetersizliği sonucunda, ülke içerisinde yetersiz üretim ve milli gelirde düşme ve en nihayetinde düşük iktisadi büyümeye neden olacaktır. Bu hipotezle ilgili yerli yabancı pek çok sayıda akademik çalışma mevcuttur.” (Aktaran bkz: Aksu, 2020:157).

Üçüz açık hipotezinin **“geçerli olduğunu”** ortaya koyan yerli-yabancı ampirik çalışmalara; Zaidi (1985:573-588), Dooley, Frankel ve Mathieson (1987:503-530), Roubini (1988:1-52), Fisher ve Easterly (1990:127-142), Baxter ve Crucini (1993:416-436), Eisner (1994:181-186), Hakkio (1995:11-24), Milesi-Ferretti ve Razin (1996:1-54), Higgins ve Klitgaard (1998:1-6), Pradhan ve Upadhyaya (2001:1745-1750), Gruber ve Kamin (2007:500-522), Chowdhury ve Saleh (2007:1-33), Kim ve Roubini (2008:362-383), Yapraklı (2008), Dücan (2008:1-120), Eğilmez (2012:1), Akıncı ve Yılmaz (2012:1-28), Türkay (2013:253-269), Güder (2013:1-129), Şen, Şentürk, Sancar ve Akbaş (2014:81-102), Bolat, Değirmen ve Şengönül (2014:603-612), Karanfil ve Kılıç, (2015:1-20), Bayramoğlu ve Öztürk (2018), Şen ve Kaya (2018), Ostry (1997), Tang (2014:1-13) örnek verilebilir (Aktaran bkz: Aksu, 2020:157-158).

Buna mukabil üçüz açık hipotezinin **“geçersiz olduğunu”** ortaya koyan yerli-yabancı ampirik çalışmalara; Bachman (1992:232-240), Winner (1993:78-84), Doménech, Taguas ve Varela (1997: 377-383), Sürekçi (2011:51-59), İnce (2013:1-85), Tülümce (2013:97-114), Karaçor, Alptekin, Akar ve Akar, (2012:1-26), Samırkaş ve Samırkaş (2015:23-32), Özdemir, Buzdağı, Emsen ve Çelik’in (2014:1-7) çalışmaları örnek verilebilir (Aktaran bkz: Aksu, 2020:158).

3.3. Dördüz Açıklar

Son yıllarda ekonomi literatüründe “dördüz açık” (quadruplet deficits) kavramı, makroekonomik dengesizliklerin derinleşen yapısını açıklamak amacıyla öne çıkan yeni bir analitik çerçeve olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, bütçe, cari işlemler ve tasarruf-yatırım açıklarının yanında üretim-çıktı farkını da (output gap) ekonomik kırılma zincirinin dördüncü halkası olarak ele almaktadır. Özellikle plansız, kısa vadeli ve uyumsuz makroekonomik politikaların birikimli etkisi, bu yapısal açığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla dördüz açık, bir ekonominin kaynaklarını etkin biçimde kullanamamasıyla yakından ilişkilidir ve sürdürülebilir büyüme kapasitesinin sınırlarını göstermektedir. Bu bağlamda, üretim-çıktı açığı (GSMH açığı) bir ekonominin potansiyel üretim düzeyi ile gerçekleşen üretim düzeyi arasındaki farkı ifade eder. Söz konusu farkın ölçülmesinde verimlilik göstergeleri, kapasite kullanım oranları ve üretim endeksleri temel analitik araçlar olarak kullanılmaktadır. Bu göstergeler, ekonominin üretim gücünün ne ölçüde değerlendirildiğini ve arz yönlü darboğazların hangi düzeyde olduğunu ortaya koyar. Bu nedenle, dördüz açık analizinde çıktı boşluğu, makroekonomik performansın sürdürülebilirliği açısından kritik bir değişken niteliği taşır.

Literatürde çıktı açığını hesaplamak amacıyla dört temel yöntem benimsenmektedir. İlk olarak, **üretim fonksiyonu yaklaşımı**, ekonominin potansiyel üretim kapasitesini eğilim bileşenleri ve döngüsel sapmalar aracılığıyla tahmin eder. İkinci olarak, **filtreleme yöntemleri** kapsamında ARIMA tabanlı uyarlamalarla

birlikte **Hodrick–Prescott (HP)** ve **Kalman filtreleri** sıklıkla kullanılmaktadır; bu teknikler, zaman serilerindeki geçici dalgalanmaları ayıklayarak potansiyel üretimi belirlemeye odaklanır. Üçüncü olarak, **anket temelli yaklaşımlar**, firmaların kapasite kullanım oranlarını dikkate alarak çıktı boşluğunu dolaylı biçimde ölçer; ancak bu yöntem, yanıtlayıcı davranışlarındaki öznellik nedeniyle sınırlı güvenilirliğe sahiptir. Son olarak, **dinamik stokastik genel denge (DSGE)** modelleri, ekonominin mikro temelli dinamiklerini bir araya getirerek çıktı açığının yapısal kaynaklarını modelleme olanağı sunar. Bu modeller, özellikle ileriye dönük politika analizlerinde güçlü bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, bu yöntemlerde kullanılan varsayımlar, veri güncellemeleri ve yeni gözlemler, çıktı açığı tahminlerinde belirsizlikler yaratmaktadır. Bu durum, çıktı açığı serilerinin tutarlılığını ve analiz edilebilirliğini güçlendirmektedir. Dolayısıyla, yıldan yıla değişen kapasite kullanım oranları ile verimlilik düzeylerindeki dalgalanmalar¹⁵, Bir ülkenin potansiyel üretim kapasitesi, ekonomik analizlerin doğruluğunu ve özellikle dördüz açık yaklaşımının güvenilirliğini doğrudan etkileyen temel belirleyicilerdendir. Fiili GSMH verileri çeşitli istatistiksel kaynaklar ve saha anketleri aracılığıyla gözlemlenebilirken, potansiyel GSMH doğrudan ölçülemeyen bir değişkendir. Bu nedenle, söz konusu büyüklük genellikle ekonometrik modeller, üretim fonksiyonu tahminleri veya filtreleme yöntemleri (örneğin HP, Kalman, Beveridge-Nelson gibi) aracılığıyla dolaylı biçimde hesaplanmaktadır. Potansiyel üretimin kesin bir değerine ulaşmak her ne kadar mümkün olmasa da kullanılan tahmin yöntemleri sayesinde ekonominin ulaşabileceği yaklaşık üretim düzeyine ilişkin güvenilir göstergeler elde edilebilir. Bu tahmini değerler, politika yapımcıların makroekonomik istikrarı değerlendirmelerinde önemli bir referans noktası oluşturur. Diğer bir ifadeyle, mevcut teknoloji düzeyi ve üretim faktörlerinin tam kapasiteyle kullanımı varsayımı altında ekonominin üretebileceği maksimum mal ve hizmet miktarının parasal karşılığı potansiyel ya da tam istihdam düzeyindeki gayrisafi millî hâsıla olarak tanımlanmaktadır. Bu gösterge, ekonomik performansın sınırlarını belirlemede ve büyüme potansiyelinin analizinde merkezi bir rol üstlenmektedir (Baumol & Blinder, 1985). **Dördüz açık** olarak ifade ettiğimiz **GSMH boşluğu** ya da **çıktı açığı (gap output)**¹⁶ kavramını büyüme

¹⁵ Halit Suiçmez'e göre verimliliğin hali şu şekildedir; "1981-2012 döneminde %4,3 olarak gerçekleşen ortalama büyümenin yalnızca 0,2 puanı TFV artışından kaynaklanmıştır. Türkiye'nin son 30 yılı aşkın döneminde ekonomik büyümesinde verimliliğin (teknolojinin) payı %5'i aşmamıştır. Türkiye'nin 144 ülke içinde, küresel rekabette, en kötü performansını 124'üncü sıra ile "işgücü piyasası etkinliği" kaleminde göstermesi, verimlilik ekonomisi olma yolunda uzak noktalarda olduğumuza işaret etmektedir. Reel ücretler ile reel verimlilikler bir arada incelendiğinde, aradaki makasın açıldığı izlenmektedir. Verimlilik artışlarıyla makro ekonomik değişkenler olan, üretim, istihdam, yatırım, ihracat, reel ücretler arasında pozitif ilişkiler içinde görülmüyor. Makro ekonomik ve politik istikrarsızlık, modern kesimdeki düşük verimliliğin arkasındaki büyük etkidir. Ülkedeki toplam verimlilik eksikliğinin en az %50'si bu etkenden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de 1992-2000 dönemlerinde iktisadi büyümede verimlilik artışının payı sadece %6 olmuştur. Buna göre verimliliğin düşük olmasının nedenleri; Verimlilik değişkeninin makro göstergelerden kopuk oluşu, büyüme ile bağlantısının zayıflığı ve bölüşümün bozukluğu gibi sorunlar aslında aynı zamanda bir sonuçtur. Bunlar ekonominin küresel düzeyde bağımlılığı, teknolojik seviyenin düşüklüğü, eğitim sisteminin kalitesizliği, demokratik yapının yetersizlikleri gibi birçok temel ve yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır." (Suiçmez, 2015:1-26; ayrıca bkznz: Aksu, 2017:39-94).

¹⁶ GSMH açığı (üretim boşluğu); "iktisadi kaynakların hem aşırı hem de eksik çalıştırılması durumunda, ekonominin etkin olmayan bir oranda çalıştığını gösterir. Üretim-çıktı açığı, ekonomik yapıdaki aktivitenin görece yansımaları olan talep ve arz bileşenlerinin özet bir göstergesi olarak belirtmek mümkündür. Bu itibarla üretim-çıktı açığı, ekonomideki birtakım arızaların etkisini de belirler; özellikle enflasyon baskısının derecesini ölçer. Üretim-Çıktı açığı aynı zamanda, mal ve hizmetleri üreten reel ekonomi ile enflasyon arasında da önemli bir bağlantı konumundadır. Aslında etkinliği-verimliliği ölçme bakımından bize kolaylık sağlar. Ekonominin çalışma kapasitesini de öğrenmemize yardımcı olur. Ancak bunları ölçebilmek ve belirleyebilmek çok zordur. Tüm şartlar eşitken, zaman boyunca çıktı açığı pozitif ise, fiili çıktı potansiyel çıktıdan daha büyük olacaktır. *"Fiyatlar da talep baskısına karşılık olarak temel piyasalarda yükselmeye başlayacaktır. Benzer biçimde, fiili çıktı zaman boyunca potansiyel çıktının altına düşerse, fiyatlar zayıf olan talebi yansıtmaya başlayacaktır. Tüm merkez bankaları enflasyonu kontrol altında tutmaya uğraşır ve çıktı açığı da enflasyon baskısının temel belirleyicisidir"*. Çıktı açığı, ekonominin aşırı ısınması-büyümesi (randıman artışı) veya düşük performans sergilemesini ölçtüğü için para politikasının belirlemede hangi araçların kullanılacağına tespitinde, ayrıca maliye politikası ile piyasanın daraltılıp genişletilmesinde hangi kamu politikalarının (harcama-gelir yöntemlerinin) izleneceğinin belirlenmesinde etkili bir araçtır. Bunun için GSMH açığını belirlemek zor olmakla birlikte, iktisadi soruna direkt çare üretilmesinde en etkili yöntemdir. Bir yerde üretim seviyesini gösteren, üretimdeki ve yapıdaki bozukluğu nedenlerinin tespitinde çok önemli analizler içerir. Tipik olarak, ekonomik yapıda meydana gelen bozulmalarda, özellikle kriz,

analizi açısından açıklamak önem arz etmektedir¹⁷ (Akıncı, Akıncı ve Yılmaz, 2016:22-47; aktaran bknz: Aksu, 2020:160). Buna göre ekonominin tam istihdam seviyesindeki reel GSMH'sı potansiyel GSMH olarak adlandırılır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, potansiyel GSMH reel bir büyüklüktür. Ekonominin tam kapasitede çalışması durumunda azami miktarda nihai mal ve hizmetlerin üretilmesi anlamına gelmektedir (Yamak, Terzi ve Korkmaz, 2008, s.20; ayrıca bknz: Aksu, 2018:28). Buna trend GSMH'da denilmektedir. Ancak bir ülkede elde edilen çıktı (toplam üretim), trend GSMH düzeyinde yani toplam üretim tam istihdam düzeyine gelen seviyede olmayabilir. Bunun nedeni âtil kapasitede (doğal işsizlik oranının yaklaşık %5-6 üstündeki işsizlik oranında, yetersiz sermaye yatırımlarında ve teknolojik gelişmelerin yeterince kullanılmamasından kaynaklanan) üretim yapılmasıdır. Çıktı boşluğu, fiili çıktı ile ekonominin mevcut kaynaklarla tam istihdam halinde üretebileceği çıktı arasındaki boşluğun ifadesidir (Dornbusch, Fischer ve Startz, 2007:14-15; Yıldırım ve Karaman, 2000:23; ayrıca bknz: Aksu, 2018:28). Dolayısıyla büyüme üzerinde etkili olan işgücünün, sermaye stokuna yapılan ilave yatırımlarının ve teknoloji kullanım kapasitesinin iktisadi büyüme üzerindeki önemi ortaya çıkmaktadır (Aksu, 2018:28). Dördüz Açıklar açıklamak gerekirse;

- **Dördüz açık:** Bunlara ek olarak enerji açığı / dış finansman açığı / çevre-ekolojik açık gibi yapısal bir kırılmalı daha eklenir.

Dördüz Açık = Bütçe Açığı + Cari Açık + Tasarruf-Yatırım Açığı + GSMH Açığı (ya da Finansman Açığı)

$$\text{GSMH Açığı} = \text{Fiili (Reel) GSMH} - \text{Potansiyel GSMH} \quad (6)$$

$$(\text{Çıktı Boşluğu}^{18} = \text{Fiili Çıktı} - \text{Potansiyel Çıktı})$$

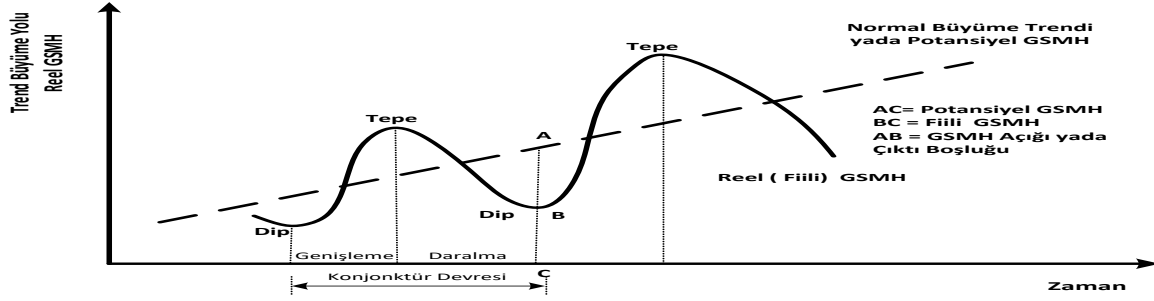
depresyon ve resesyon süreçlerinde fiili ekonomik çıktı, potansiyelinin altına düşer ki bu da negatif çıktı açığını doğurur. Bir yerde ekonomi daralmıştır. Bu daralmanın nedeni anlamada ve tahlil etmede önemli işlev görür. Potansiyelin altındaki bu performans, merkez bankasını ekonomik büyümeyi canlandıracak -faiz oranını düşüren, piyasaları canlandıracak, üretimi teşvik edecek, yatırımları artıracak, güven havasının tesis edileceği- bir para politikasını hayata geçirmeye teşvik eder. Burada düşük faiz politikasına, talebi artırmak için ve enflasyonun merkez bankasının enflasyon oranı hedefinin altına düşmesini engellemek için başvurur. Ekonomik canlılık döneminde ise çıktı, potansiyel düzeyinin üstüne çıkar. Pozitif açıkla sonuçlanan bu durumda ekonomi sıklıkla, “aşırı-ısınmış” olarak tanımlanır. Ekonominin aşırı ısınması, enflasyon üzerinde yukarı doğru bir baskı yaratır ve merkez bankasını faiz oranını artırarak ekonomiyi “serinletmeye” sevk eder. Hükümetler çıktı açığını kapatmak için *maliye politikasını* da kullanabilir. Çıktı açığını ölçmek kolay bir iş değildir. Reel çıktıdan farklı bir şekilde, potansiyel çıktı seviyesi ve bununla birlikte çıktı açığı doğrudan gözlemlenemez. Potansiyel çıktı ve çıktı açığı ancak tahmin edilebilir” (<http://iktisat.biz/2015/06/cikti-acigi-nedir/>; erişim tarihi:05.04.2017).

¹⁷ Potansiyel gayrisafi millî hâsıla, ekonominin tam istihdam koşulları altında üretebileceği en yüksek sürdürülebilir çıktı düzeyini temsil eder. Bu noktada, gerçekleşen enflasyon oranı ile beklenen enflasyon oranı arasında fark bulunmazken, reel üretim miktarı da ekonominin uzun dönemli doğal üretim kapasitesiyle uyumlu bir dengeye ulaşır. Söz konusu denge düzeyinde işsizlik oranı, konjonktürel etkilerden arındırılmış olan doğal işsizlik oranına karşılık gelir. Dolayısıyla, potansiyel GSMH ekonomide ne aşırı ısınmanın ne de durgunluğun yaşandığı, üretim faktörlerinin verimli biçimde kullanıldığı istikrarlı bir durumu ifade etmektedir. Bu çerçevede potansiyel üretim düzeyi, ekonomik politika analizlerinde hem enflasyonist hem de deflasyonist eğilimlerin değerlendirilmesinde referans niteliği taşır ve sürdürülebilir büyümenin sınırlarını belirleyen temel göstergelerden biri olarak kabul edilir (Akıncı, Akıncı ve Yılmaz, 2016, s.28-29).

¹⁸ Çıktı açığını tahmin etmedeki sorunlar şunlardır (<https://www.tutor2u.net/economics/reference/the-output-gap>; erişim tarihi: 05.04.2018):

- “İşgücü hakkında yanlış veriler, net iç emek göçü ölçeğini ölçmede zorluklar,
- Verimliliği doğru ölçmede problemler,
- Üreticilerin yedek kapasiteye ilişkin anketleri yanlış olabilir,
- Ne kadar işletmenin yatırım yaptığı ve yeni sermayenin potansiyel çıktısı gibi dijital sektörlerdeki potansiyel bilgi birikimi,
- İşgücü piyasasını “cesareti kırılmış işçi” olarak bırakmış olabilecek kişilerin sayısı hakkındaki belirsizlikler,

Grafik 3: GSMH AÇIĞI (ÇIKTI BOŞLUĞU) EĞRİSİ

Kaynak: www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/ist3.doc; erişim tarihi: 05.04.2017.

Ekonomik döngülerin genişleme evresinde, üretim kapasitesinin artışıyla birlikte büyüme hızının ivme kazandığı, buna karşın işsizlik oranlarının gerilediği ve fiyat seviyelerinin yukarı yönlü hareket ettiği görülmektedir. Bu dönem, ekonomide talep fazlasının oluştuğu, yatırım ve tüketim eğilimlerinin yükseldiği bir refah aşamasını temsil etmektedir. Ancak, bu canlılık sürdürülebilir bir düzeyi aştığında, enflasyonist baskılar ekonomide dengesizliklere yol açabilmektedir. Buna karşılık, ekonomik daralma safhasında üretim ve yatırım faaliyetlerinde yavaşlama, talep daralması ve istihdam kayıpları belirginleşirken, fiyat artışları yerini deflasyonist eğilimlere bırakmaktadır. Bu süreçte, büyüme oranları düşerken işsizlik oranları yükselir, dolayısıyla toplumsal refah seviyesi gerileme eğilimi gösterir. Ekonomik performansın ideal seviyesini, potansiyel üretim sınırını temsil eden dengeli çizginin üzerinde yer almak tanımlamaktadır. Buna karşın, bu sınırın altında kalmak; finansal dengesizliklerin, bütçe açıklarının ve ekonomik krizlerin zeminini hazırlayan bir zayıflama dönemine işaret eder. Dolayısıyla, ekonomik istikrarın korunması, genişleme ve daralma fazları arasında denge kurabilen, sürdürülebilir büyümeyi esas alan politika bileşimlerinin uygulanmasına bağlıdır (Yıldırım ve Karaman, 2005:23; ayrıca bkz: Aksu, 2018:28; Aksu, 2020:161). Ekonomik analiz yaparken, çizgili noktaların üstünde yer almak bir ekonominin olması gereken ideal halini ortaya koyarken, çizgili noktaların altında kalındığında ise, ekonomik krizlerin ve açıkların ortaya çıkmaya başladığı süreçler olmaktadır (Aksu, 2020:161-162):

$$(Y_{REEL} - Y_{POTANSİYEL}) = C + I + G + (X - M) = C + S + T \quad (7)$$

C (tüketim), her iki taraftan indirgendiğinde oluşan yeni denge şu şekilde yazılabilir (Aksu, 2020:161-162);

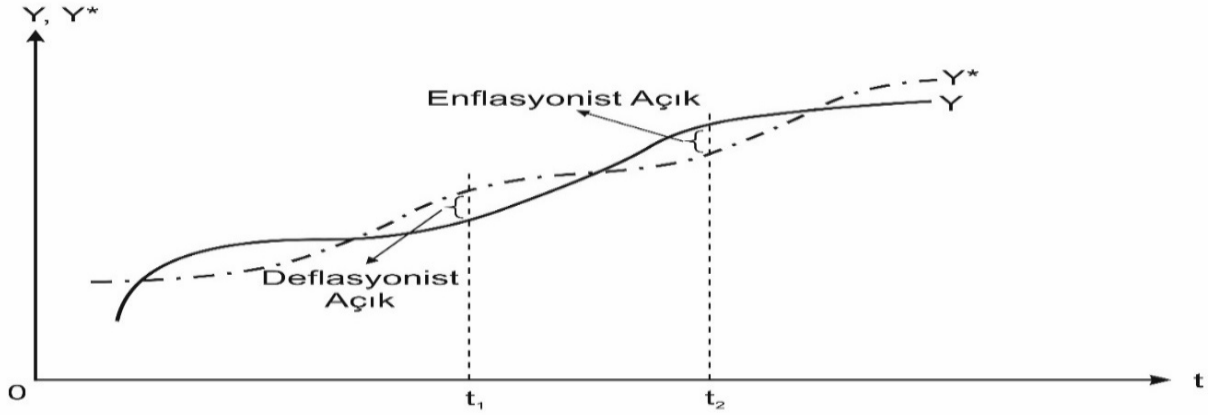
$$(Y_{REEL} - Y_{POTANSİYEL}) = I + G + X = S + T + M \quad (8)$$

$$(Y_{REEL} - Y_{POTANSİYEL}) = (S - I) + (T - G) = (X - M) \quad (9)$$

Y_{Reel} , reel GSMH ve $Y_{Potansiyel}$ ise potansiyel GSMH düzeyini yansıtmaktadır. (7) numaralı eşitlik, özel kesim tasarruf ve yatırım dengesi ($I - S$) ile kamu kesimi gelir ve gider dengesi ($G - T$) toplamının cari dengeye ($M - X$) eşit olduğunu ve söz konusu bu üç dengenin GSYİH dengesi ($Y_R - Y_P$) tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır (Akıncı, Akıncı ve Yılmaz, 2016, s.28-29). Burada unutulmaması gereken durum, **enflasyon oranının çıktı açığı ile arasında doğrusal ve pozitif** ilişki içerisinde olduğudur. Genişletici toplam talep politikalarının, ekonomide yüksek işsizliğin olduğu süreçlerde enflasyon yaratma etkisi vardır. Bu durum diğer açıkları tetikleyici özelliği olan bir durumdur (Dornbusch, Fischer ve Startz, 2007:16-17; aktaran bkz: Aksu, 2020:162). Yani aşırı büyüme süreçlerinde enflasyon artışı kaçınılmaz olacaktır (Aksu, 2020:162).

- İşgücü piyasasındaki düşük istihdam miktarını ekonomik döngünün farklı aşamalarında ölçmek zordur”.

Grafik 4: Reel ve potansiyel Milli Gelirin Hareketleri ve Milli Gelir Açığı

Kaynak: Tunay, 2014, s.14'deki şekilden alınmıştır. (Not: Çıktı Açığı = $Y - Y^*$)

Bir ekonomide reel milli gelir düzeyi, potansiyel üretim kapasitesini aştığında toplam talep üretim hacminden daha hızlı artar ve bu durum fiyatlar genel seviyesinde yukarı yönlü bir baskı oluşturur. Bu olgu, ekonomi literatüründe **enflasyonist açık (inflationary gap)** olarak tanımlanır. Talep fazlası, üretim faktörleri üzerinde aşırı bir yük yaratır; işletmeler, artan talebi karşılayabilmek için mevcut kaynaklarını daha yoğun kullanmak zorunda kalır. Ancak üretim kapasitesi sabit olduğundan, bu durum girdilerin maliyetlerini yükseltir ve sonuçta ücretler, hammadde fiyatları ve genel üretim maliyetleri artış eğilimine girer. Böylece hem üretim hem de tüketim piyasalarında fiyat düzeyleri hızla yükselir; bu da ekonomik istikrar açısından enflasyonist bir ortamın doğmasına yol açar. Buna karşılık, reel milli gelir düzeyinin potansiyel üretimin altında kaldığı dönemlerde ise **deflasyonist açık (deflationary gap)** ortaya çıkar. Bu durumda toplam talep, ekonominin üretim kapasitesini tam olarak kullanamayacak düzeyde düşük seyreder. Talepteki daralma, üretim hacminde azalmaya, istihdam seviyelerinde düşüşe ve kapasite kullanım oranlarının gerilemesine neden olur. Faktör piyasalarında atıl kapasite artar, üreticiler satış yapabilmek için fiyat indirimine gider ve bu da genel fiyat düzeyinde düşüş yönlü bir eğilim yaratır. Dolayısıyla deflasyonist açık, ekonomik büyümenin yavaşlamasına ve refah düzeyinin gerilemesine yol açar. Bu iki dengesizlik türü, ekonomi politikalarının tasarımında önemli bir gösterge olarak değerlendirilmelidir. Enflasyonist açık, talep kısıcıcı politikalarla kontrol altına alınabilirken; deflasyonist açık, genişletici maliye ve para politikalarıyla dengelenebilir. Her iki durumda da temel amaç, reel üretim düzeyini potansiyel üretime yaklaştırarak sürdürülebilir bir makroekonomik denge oluşturmaktır (Tunay, 2014:4-14). Böylece ekonomi çıkmaz sarmala girecektir. Dördüz Açık Nereden Kaynaklanıyor? Genelde 6 temel kaynağı bulunmaktadır.

1. Kamu maliyesi disiplinsizliği (yüksek bütçe açığı)
2. İç tasarruf yetersizliği (özel sektör borçlanma eğilimi)
3. İthalata dayalı üretim ve tüketim (cari açık)
4. Enerji bağımlılığı ve dış finansman ihtiyacı (özellikle petrol-doğalgaz ithalatçısı ülkelerde)
5. Küresel şoklar (petrol fiyatları, faiz artışları)
6. Kriz dönemlerinde sermaye çıkışı + kur şoku yaşandığında

Dördüz Açığın Oluşma Süreci ve Tespiti yapmak için görülen durumlar:

1. Bütçe disiplini bozulur → bütçe açığı
2. İç tasarruf yetersiz kalır → tasarruf-yatırım açığı
3. İthalat ve enerji bağımlılığı artar → cari açık + enerji açığı
4. Dış finansmana bağımlılık yükselir → dördüz açık krizi

Tespit için bilinmesi gerekli ölçütler şunlardır:

- Bütçe dengesi (%GSYH)
- Cari denge (%GSYH)
- Yatırım-tasarruf dengesi (%GSYH)
- Enerji dış ticaret dengesi (%GSYH) veya dış finansman açığı

Ülkeler genellikle kriz sonrası uyum programları uygulamaktadır. Dördüz açık durumunda uygulanması gerekli çözüm programları şunlardır:

- Maliye Politikası → harcama kısıntıları, vergi tabanı genişletme
- Para Politikası → faiz artırımı, kur ayarlaması, sermaye kontrolleri
- Enerji Politikaları → yenilenebilir enerji yatırımları, enerji verimliliği projeleri
- Yapısal Reformlar → tasarruf artırıcı ve üretim çeşitlendirici programlar

Dördüz Açık Hipotezi, makroekonomik dengelerin birbirine bağlı dört temel unsuru — çıktı (GSMH) açığı, tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari işlemler açığı — birlikte ele alan genişletilmiş bir analizi içermektedir. Bu yaklaşım, ekonomide görülen dengesizliklerin yalnızca mali veya dış ticaret kaynaklı olmadığını, aynı zamanda üretim kapasitesinin etkin kullanılamamasıyla da doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Literatürde son yıllarda yapılan çalışmalar, bu dört açığın birbirini karşılıklı olarak beslediği ya da belirli dönemlerde nedensellik ilişkisi içinde hareket ettiği yönünde önemli bulgular ortaya konmuştur. Özellikle çıktı açığının diğer açıkları tetikleyici bir mekanizma olarak işlev gördüğü hipotezi, Türkiye ekonomisi özelinde dikkat çekici sonuçlar doğurmuştur. Üretim potansiyelinin altında gerçekleşen çıktı düzeyleri, bir yandan kamu gelirlerini sınırlamakta ve bütçe açıklarını artırmakta; diğer yandan yatırım-tasarruf dengesinde bozulmalara neden olarak cari işlemler açığını derinleştirmektedir. Bu durum, makroekonomik istikrarsızlığın temelini oluşturan “**dördüz açık döngüsü**”nü meydana getirmektedir.

Nitekim 1980 sonrası dönemi kapsayan ampirik analizlerde, Türkiye ekonomisinde bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığı, aksine bu iki dengenin tasarruf yetersizliği ve üretim açığı gibi yapısal faktörlerle yakından bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Akıncı ve çalışma arkadaşlarının 2016 yılında yaptıkları araştırma da bu bulguyu destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmada, 1980–2013 dönemine ait veriler incelenmiş ve Türkiye ekonomisinde cari açıkların temel belirleyicilerinin hem tasarruf hem de bütçe açıkları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, bu açıkların oluşumunda temel belirleyici etkenin kaynakların verimsiz kullanımı sonucu ortaya çıkan üretim (çıkıtı) açığı olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler, dördüz açık hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğunu göstermektedir. Bulgular, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından üretim açığının azaltılmasının kritik önem taşıdığını, aksi hâlde mali ve dış dengesizliklerin kalıcı hâle geleceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, dördüz açık hipotezi, yalnızca istatistiksel bir kavram değil; aynı zamanda politika yapıcılar açısından makroekonomik istikrarın sağlanmasında yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır (Akıncı, Akıncı ve Yılmaz, 2016:22,36-47; aktaran bknz: Aksu, 2020:163).

Türkiye’de GSMH (çıkıtı) açığına yönelik akademik çalışmalar, özellikle 2000’li yıllardan itibaren artan bir ivmeyle ele alınmaya başlanmıştır. Yerli literatürde bu konuya odaklanan araştırmalar, üretim kapasitesi ile gerçekleşen çıktı arasındaki farkın ölçülmesi ve bu farkın makroekonomik dengesizlikler üzerindeki etkisini analiz etmeye yöneliktir. Çeşitli ampirik incelemelerde, çıktı açığının hesaplanmasında kullanılan yöntemlerin farklı sonuçlar doğurabildiği, dolayısıyla metodolojik tercihin analizin güvenilirliği açısından kritik önemde olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye’de yapılan erken dönem çalışmalarda (Öğünç ve Ece, 2004; Özbek ve Özlale, 2004; Sarıkaya vd., 2005; Kara vd., 2007; Saygılı ve Cihan, 2008; Öğünç ve

Sarıkaya, 2011; Coşar vd., 2013), çıktı açığının ölçümüne ilişkin farklı teknik yaklaşımlar geliştirilmiş; özellikle üretim fonksiyonu ve filtreleme yöntemlerinin sonuçları karşılaştırılmıştır.

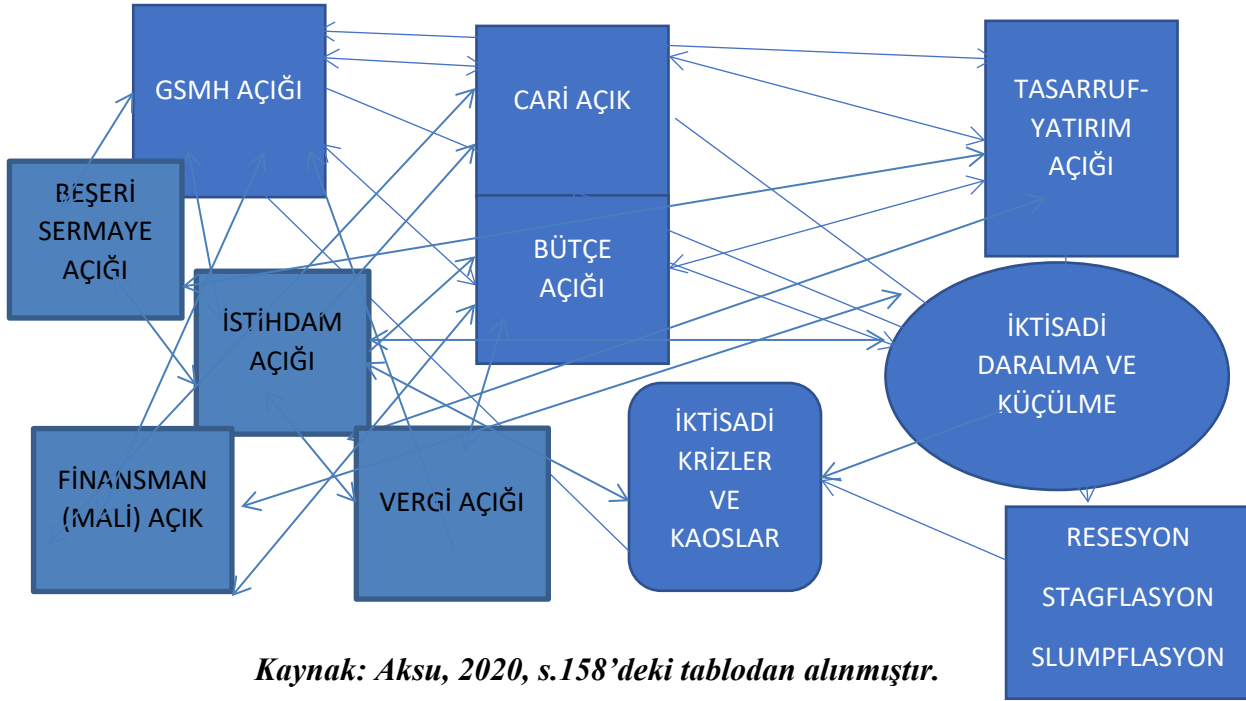
Uluslararası literatürde ise konu daha geniş bir metodolojik perspektiften ele alınmıştır. Blanchard ve Quah (1989), Hodrick ve Prescott (1997) gibi öncü çalışmalar, çıktı açığının dinamik analizini yaparak, potansiyel üretim ile gerçekleşen üretim arasındaki farkın ekonomik dalgalanmaların temel belirleyicisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer biçimde, Giorno vd. (1995), De Serres vd. (1995), Astley ve Yates (1999), Christiano ve Fitzgerald (2003) gibi araştırmacılar hem filtreleme hem de üretim fonksiyonu yaklaşımlarını kullanarak çıktı açığının farklı dönemlerdeki davranışını ampirik olarak incelemişlerdir.

Bu kapsamda, çıktı açığı hesaplamaları yalnızca akademik çalışmalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda makroekonomik politika yapımında da önemli bir araç haline gelmiştir. Dünya Bankası, IMF, OECD, Avrupa Merkez Bankası, ABD Kongre Bütçe Ofisi (CBO) ve Avrupa Birliği Ekonomi Politikaları Komitesi gibi küresel kurumlar, çıktı açığı tahminlerinde Hodrick-Prescott filtresi, Kalman filtresi, üretim fonksiyonu ve anket temelli yaklaşımlar gibi dört ana yöntemden birini uygulamaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası da benzer biçimde bu yöntemleri kendi veri setine uyarlayarak ülke ekonomisinin potansiyel üretim performansını analiz etmektedir. Gerek ulusal gerek uluslararası çalışmalar, GSMH açığının ölçülmesi ve yorumlanmasının, ekonomik istikrar politikalarının etkinliği açısından hayati bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Çıktı açığının doğru tespiti, para ve maliye politikalarının zamanlamasında belirleyici rol oynamakta ve makroekonomik dengesizliklerin önlenmesi için politika yapıcıya yön gösterici bir işlev üstlenmektedir (Aksu, 2020:163-166).

Dördüz açıkların (quadruplet deficits) dördüncü bileşeni olan **Gayrisafi Millî Hasıla (GSMH) açığı** ya da diğer adıyla **çıktı açığı (output gap)**, bütçe açığı, cari açık ve tasarruf-yatırım açığı ile birlikte değerlendirildiğinde makroekonomik istikrarsızlığın temel belirleyicilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, GSMH açığının diğer açıklar üzerindeki etkisini ve bu açıkların birbirleriyle oluşturduğu **nedensellik ilişkisini** inceleyen **ampirik çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır**. Buna rağmen, Hindistan ve Güneydoğu Asya ülkeleri üzerine yapılan araştırmalar, söz konusu ekonomilerde **dördüz açık hipotezinin** geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye ekonomisi üzerine yapılan analizlerde de benzer biçimde **dördüz açık olgusunun varlığı** tespit edilmiştir. Bu tespit, ülke ekonomisindeki **kapasite kullanım oranları**, farklı sektörlerdeki **üretim süreçleri** ve **verimlilik düzeyleri** gibi değişkenler önemli rol oynamaktadır. Özellikle her iki teknik kriterde de %50'ler düzeyinde seyreden kapasite ve verimlilik oranları, GSMH açığının yapısal bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla, **çıktı açığı**, diğer açıkların hem nedeni hem de sonucu konumundadır; bir başka ifadeyle, ekonomik sistemin merkezinde yer alarak **geri besleme mekanizması** yoluyla tüm makroekonomik dengeleri etkilemektedir. Bu durumu metaforik olarak açıklamak gerekirse, **ekonomik yapı insan anatomisine benzer karmaşık bir sistemdir**; bir organdaki işlev bozukluğu nasıl vücudun diğer bölgelerine sirayet edip zincirleme etkiler yaratıyorsa, ekonomideki bir açık da diğer açıkları tetikleyerek bütüncül bir bozulma süreci başlatmaktadır. Dolayısıyla, asıl hedef, bir ekonomik açığın **“kangren hâline gelmeden”** zamanında **tespit, teşhis, tedavi ve yeniden yapılandırılmasını (tadilatını)** sağlamaktır (Aksu, 2020:158-166).

Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir bir büyüme patikasına girebilmesi, öncelikle **kaynak mobilizasyonunun etkinliğine** bağlıdır. Türkiye'nin mevcut koşullar altında, yalnızca %2–2,5 oranında bir büyüme sağlayabilmesi için **yıllık yaklaşık 100–120 milyar ABD doları**, %5–5,5 oranında büyüebilmesi için **180–190 milyar ABD doları**, %7–8 oranında büyüebilmesi için ise **240–260 milyar ABD doları** dış finansman ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ölçekteki **kaynak açığı**, 2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin ekonomik büyümesinin pozitif seyretmesini neredeyse imkânsız hâle getirmektedir (aktaran bkz. Aksu, 2020:163–164). Türkiye ekonomisinde zaman zaman eşzamanlı olarak gözlemlenen **dördüz açık yapısı** hem büyümenin sürdürülebilirliğini hem de makroekonomik istikrarı tehdit etmektedir. Bu nedenle, GSMH açığının neden olduğu üretim eksikliği giderilmeden, diğer açıkların kalıcı biçimde azaltılması mümkün görünmemektedir.

Şekil 5: Ekonomik Açıklar ve Kriz Süreçlerinin Oluşumu

Kaynak: Aksu, 2020, s.158'deki tablodan alınmıştır.

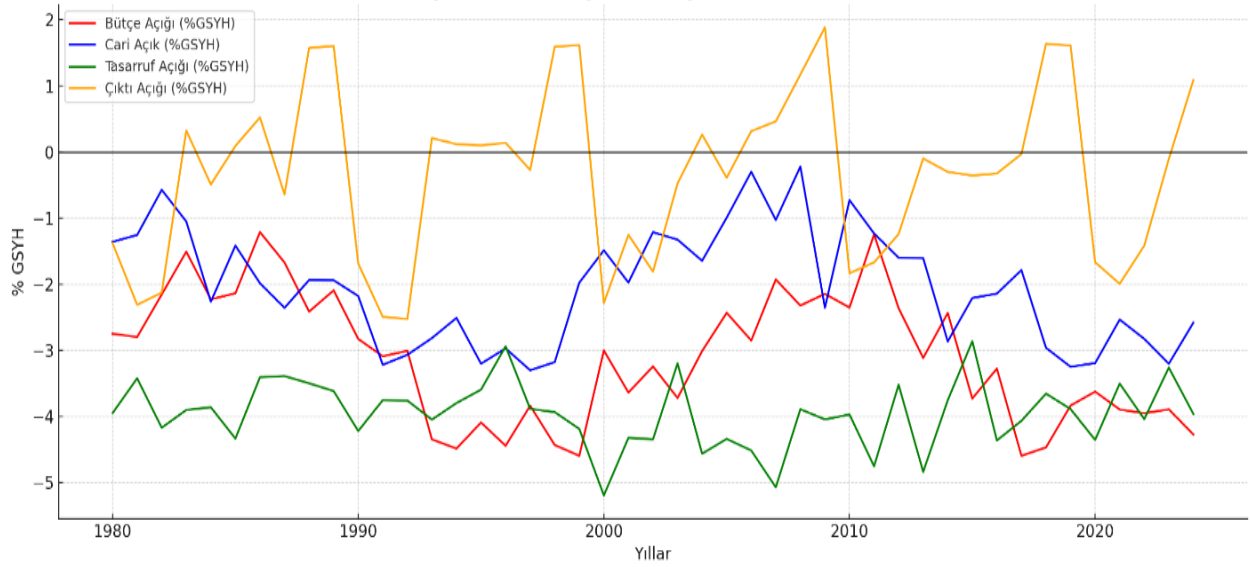
Bütçe açıkları ile tasarruflar arasındaki çift yönlü etkileşim, makroekonomik dengeler açısından kritik bir öneme sahiptir. Bütçe açıklarının ulusal tasarrufları azaltması, bunun sonucunda da gelecekteki milli gelir düzeyinde düşüşe yol açması kaçınılmazdır. Tasarruf açığının dış kaynaklı sermaye girişleriyle finanse edilmesi ise, kısa vadede likiditeyi artırsa da uzun vadede **faiz oranlarını yükselterek** dış ticaret dengesi üzerinde baskı yaratır. Bu süreçte **devalüasyon–enflasyon geçiş mekanizması** hızlanmakta, yüksek faiz oranları yabancı sermayeyi ülkeye çekerken, milli paraya olan talebin artması **ulusal paranın değer kazanmasına** yol açmaktadır. Bu durum, ithalatı artırırken ihracatı azaltmakta; dolayısıyla **cari açık** giderek derinleşmektedir. Ekonomik açıklar birbirini **geri besleme mekanizması** yoluyla tetikleyen dinamik bir yapıya sahiptir. Herhangi bir açık, diğer açıkları harekete geçirerek tüm ekonomik yapıya sirayet eder. Gerekli önlemler alınmadığında bu durum, **tekrarlayan kriz süreçleriyle** kendini gösteren bir **sarmal-kısır döngü** oluşturmaktadır. Nitekim, bir açık diğerini doğurmakta, ortaya çıkan kriz ortamı yeni açıkları tetiklemekte ve sonuçta ekonomi **istikrarsız bir denge tuzağına** sürüklenmektedir. Bu bağlamda, **dört ekonomik açığın (bütçe, cari, tasarruf ve GSMH açığı)** eşzamanlı biçimde ortaya çıkması, derin bir ekonomik krizin ve sistemik kaosun güçlü bir göstergesidir.

Bu yapısal sorunun önüne geçebilmek için, açıkların hangi dinamikler sonucunda ortaya çıktığının doğru analiz edilmesi ve her bir açık için **uygun makroekonomik politika bileşimlerinin** belirlenmesi zorunludur. Yanlış uygulanacak bir ekonomik politika, bir ülkenin gelişme sürecinden **en az beş ila on yılı** geri götürebilir. Ekonomik dengelerin yeniden tesis edilebilmesi için en temel çözüm, **hane halklarını tasarrufa yönlendirmek** (marjinal tüketim eğiliminin %76–78 seviyelerinde olması dikkate alınmalıdır)¹⁹ ve tüm sektörlerde **ölçek ekonomilerinden yararlanarak reel üretim kapasitesini artırmaktır**.

¹⁹ Gelir-harcama ilişkisinin temelinde, bireylerin elde ettikleri gelirden meydana gelen değişimlerin tüketim davranışları üzerindeki etkisi yer almaktadır. Bu bağlamda, marjinal tüketim eğilimi, gelirdeki bir birimlik artışın ne kadarlık kısmının tüketime yönlendirildiğini ölçen önemli bir göstergedir. Türkiye ekonomisinde yapılan analizler, hanehalklarının elde ettikleri her 1 TL'lik ek gelirin yaklaşık %78 ila %80'lik bölümünü harcamaya, geri kalan kısmını ise tasarrufa ayırdıklarını ortaya koymaktadır. Bu

Son kırk yıldır, verimsiz, kaynak israfına dayalı, üretim yerine tüketime yönelen, gelir dağılımını bozan ve dışa bağımlı ekonomik politikaların sürdürülmesi, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomileri derin kırılganlıklara maruz bırakmıştır. Bu nedenle, **GSMH (çıktı) açığı** giderilmeden **kamu açığının, tasarruf açığı** anlaşılmadan ise **cari açığın** düzeltilmesi mümkün değildir. Güncel verilere göre, **Türkiye, Hindistan, Yunanistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Brezilya ve Arjantin** gibi ülkeler dönemsel olarak **dördüz açık sorunu** ile karşı karşıya bulunmaktadır. Buna karşılık, dünyada “**üçüz fazla (triple surplus)**” veren tek ülke olan **Çin**, 1985–2005 döneminde kaynaklarını etkin kullanarak ve üretim kapasitesini artırarak bu fazlalığı sürdürebilmiştir (Kuijs, 2006, s.1–32; aktaran: Aksu, 2020, s.165–166). Bu örnek, **kaynak etkinliği ile üretim gücü arasındaki güçlü ilişkiyi** açık biçimde ortaya koymaktadır (Aksu, 2020:165-166).

Grafik 5: Türkiye’de 1980–2024 döneminde Dördüz Açıkların (bütçe açığı, cari açık, tasarruf açığı ve çıktı açığı) Süreci

Kaynak: TCMB, Maliye Bakanlığı, Dünya Bankası, IMF, DPT verilerinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gayrisafi Millî Hasıla (GSMH-üretim) açığı, bir ekonominin potansiyel üretim kapasitesinin altında faaliyet gösterdiğini ve toplam talebin sürdürülebilir seviyenin gerisinde kaldığını gösteren önemli bir göstergedir. Böyle bir açık, hem gelir yaratma sürecinde zayıflığa hem de işgücü ve sermaye gibi kaynakların tam verimle kullanılmadığına işaret eder. GSMH (üretim) açığının kalıcı hâle gelmesi durumunda, büyüme dinamikleri zayıflar, yatırım iştahı azalır ve kamu maliyesi üzerinde ek baskılar oluşur. Bu nedenle, GSMH açığını kapatmaya yönelik politikalar genellikle talep destekleyici önlemler, verimlilik artışı sağlayan yapısal düzenlemeler ve yatırım ortamını iyileştiren stratejilerle birlikte ele alınmalıdır. Türkiye'nin toplam ekonomi için üretim açığı (output gap) verileri, OECD tarafından yıllık olarak yayımlanmaktadır. Aşağıda, 1998–2025 yılları arasındaki üretim açığı verileri tablo şeklinde sunulmuştur:

durum, gelir artışlarının büyük ölçüde tüketim artışı şeklinde yansıdığını ve tasarruf eğiliminin görece düşük kaldığını göstermektedir. Öte yandan, harcama kalıplarının sadece mevcut gelir düzeyine değil, gelecekte elde edilmesi beklenen gelirlere de dayandığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, bireyler gelecekteki gelir beklentilerini bugünkü tüketim kararlarına yansıtmakta ve bu durum “gelecek gelirin bugünden tüketilmesi” olgusunu doğurmaktadır. Nitekim, 2013 yılında tüketim artış oranı %115,3, 2015 yılında ise %136,8 düzeyinde gerçekleşmiş; bu oranlar, harcamaların reel gelir artışlarının çok üzerinde seyrettiğini göstermiştir. Bu bulgular, tüketim eğiliminin yüksek olduğu ekonomilerde, iç talebin büyümenin temel belirleyicisi hâline geldiğini, ancak aynı zamanda tasarruf yetersizliğinin cari açık üzerinde baskı yarattığını da açık biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 9: Türkiye'nin 1998–2025 Yılları Arasındaki GSMH (Üretim) Açığı

Yıl	Üretim Açığı (%)
1998	0.09
1999	-2.13
2000	-3.72
2001	-8.74
2002	-5.17
2003	-1.47
2004	2.27
2005	3.78
2006	9.18
2007	5.96
2008	-2.11
2009	-4.97
2010	-1.72
2011	0.61
2012	0.39
2013	0.00
2014	-0.10
2015	-0.86
2016	-0.90
2017	-0.30
2018	-0.50
2019	-0.30
2020	-0.50
2021	-0.30
2022	-0.50
2023	-0.30
2024	-0.50
2025	-0.86

Kaynak: TCMB ve OECD değerleri baz alınarak oluşturulmuştur.

Bu veriler, Türkiye'nin potansiyel GSMH üretiminin ne kadar altında veya üstünde faaliyet gösterdiğini göstermektedir. Negatif değerler, ekonominin potansiyelinin altında faaliyet gösterdiğini, pozitif değerler ise ekonominin potansiyelinin üzerinde faaliyet göstermektedir.

470

1. Maliye Politikası (Bütçe Açığına Müdahale)

- **Bütçe disiplininin güçlendirilmesi:** Kamu harcamalarının etkinliği artırılmalı, israf ve gereksiz harcamalar kısıtlanmalıdır.
- **Vergi tabanının genişletilmesi:** Gelir ve kurumlar vergisi adil ve etkin bir şekilde uygulanmalı; vergi kayıpları önlenmelidir.
- **Borç yönetimi stratejisi:** Kısa vadeli borçlanma azaltılmalı, uzun vadeli ve düşük faizli borçlanmaya öncelik verilmelidir.

2. Para ve Kur Politikası (Cari Açığa Müdahale)

- **Döviz rezervlerinin güçlendirilmesi:** Cari açık kaynaklı dış şoklara karşı tampon oluşturulmalıdır.
- **Kur politikası:** Rekabetçi bir döviz kuru politikası, ihracatı teşvik eder ve ithal talebini dengeleyecektir.
- **Enflasyon kontrolü:** Düşük ve istikrarlı enflasyon, yatırım ve tasarrufu destekler ve üretimi artırmaktadır.

3. Yatırım ve Tasarruf Politikaları (Tasarruf Açığına Müdahale)

- **Tasarruf teşvikleri:** Bireysel ve kurumsal tasarrufları artıracak vergi teşvikleri ve finansal ürünler sunmak gerekir.

- **Yatırım verimliliği:** Fiziki ve beşerî sermaye yatırımlarını öncelik verilmesi gerekir; özellikle Ar-Ge ve teknoloji yatırımlarını artırmak amaçlanmalıdır.
- **Finansal derinleşme:** Sermaye piyasalarının derinleştirilmesi, tasarrufların etkin şekilde yatırıma dönüşmesini sağlayacaktır.

4. Dış Finansman ve Sermaye Açığına Müdahale

- **Doğrudan yabancı yatırım çekmek:** Yatırım ortamının iyileştirilmesi ve uzun vadeli sermaye girişlerini teşvik etmek gerekir.
- **Borçlanma profilini iyileştirmek:** Kısa vadeli dış borcu azaltıp uzun vadeli projelerle uyumlu borçlanma yapmak gerekir.
- **Sermaye akışlarını çeşitlendirmek:** Farklı ülkelerden ve yatırım araçlarından sermaye çekmek gerekir.

5. Yapısal Reformlar ve Koordinasyon

- **İstihdam ve eğitim politikaları:** İşgücünün niteliklerini artırmak, üretkenliği ve verimliliği yükseltmek önemlidir.
- **Kurumsal reformlar:** Yargı, mülkiyet hakları, rekabet ve regülasyon reformları, ekonomik güveni artırır.
- **Politika koordinasyonu:** Maliye, para, yatırım ve dış politika birbirini tamamlamalı; tek bir açıdan çözüm dördüz açığı iyileştirmek için yeterli olmayacaktır.

471

“Dördüz açıkların gölgesinde sürdürülen her ekonomi, günü kurtarabilir ama geleceğini kaybeder; Türkiye için çözüm, parçalı değil bütüncül politikalarda yatmaktadır.” Dördüz açığı gidermek için temel adımlar şunlar olmalıdır:

1. **Bütçe disiplini sağlamak** (harcama ve vergi politikaları).
2. **Cari açığı yönetmek** (kur, rezerv ve ihracat politikaları).
3. **Tasarruf ve yatırımı artırmak** (tasarruf teşvikleri, Ar-Ge, sermaye yatırımları).
4. **Sermaye açığını azaltmak** (doğrudan yabancı yatırım ve borç yönetimi).
5. **Yapısal reformlar ve politikalar arası koordinasyon sağlanmalıdır.**

Şekil 6: Açıklarda Uygulanacak Politika Çıkarımları

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER (Aksu, 2020, s.193-194)

Türkiye ekonomisi açısından ikiz, üçüz ve dördüz açıklar, makroekonomik dengesizliklerin tarihsel süreç içinde nasıl birbirini etkilediğini ve ekonomi politikalarının hangi alanlarda yoğunlaşması gerektiğini göstermektedir. İkiz açıklar, genellikle bütçe açığı ve cari açık olarak tanımlanırken, bu açığın sürdürülebilirliği, ekonomik büyüme ve finansman koşulları üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Türkiye örneğinde, 1990'lı yıllardan itibaren özellikle kriz dönemlerinde bu iki açığın eşzamanlı olarak yüksek seviyelere çıkması, ekonomide kırılganlık yaratmıştır. Açıkları giderici analizlerde şuna çok dikkat edilmelidir; bu açıklar birbirinden bağımsız değil, birbirini tetikleyen bir mekanizmaya sahip olduğudur. Örneğin, yüksek bütçe açığı borçlanmayı artırmakta, bu da cari açığın finansmanını zorlaştırmakta ve uzun vadede tasarruf açığını derinleştirmektedir. Benzer şekilde, dış borçlanma ve doğrudan yabancı yatırım girişleri sermaye açığını kısa vadeli olarak azaltmakla birlikte yapısal dengesizlikleri çözememektedir. Bu nedenle, ikiz, üçüz ve dördüz açıklar bir bütün olarak değerlendirilmelidir. İkiz açıklar (bütçe açığı ve cari açık), Türkiye'nin ekonomik kırılganlıklarını tarihsel olarak belirleyen en temel göstergelerden biri olmuştur. Özellikle 1994, 2001 ve 2018 krizlerinde görüldüğü gibi, bu iki açığın aynı anda artış göstermesi, dış finansmana olan bağımlılığı artırmış ve makroekonomik istikrarı bozmuştur. Üçüz açık kavramı, tasarruf açığının eklenmesiyle ikiz açık tartışmalarını daha kapsamlı bir hale getirmiştir. Türkiye'de yetersiz iç tasarruflar, yatırımların dış kaynaklarla finanse edilmesine yol açmış; bu durum hem cari açığı derinleştirmiş hem de finansal bağımlılığı artırmıştır. Böylece üçüz açık, ülke ekonomisinin sürdürülebilir büyüme kapasitesini sınırlayan bir faktör haline gelmiştir. Dördüz açık kavramı, ikiz ve üçüz açıkların ötesine geçerek sermaye açığını da analize dahil etmiştir. Bu geniş perspektif, Türkiye'nin sadece mali ve dış dengelerini değil, aynı zamanda uzun vadeli sermaye yapısını da göz önünde bulundurması gerektiğini ortaya koymuştur. Böylelikle dördüz açık, bütüncül ve çok boyutlu bir ekonomi politikası yaklaşımının zorunluluğunu göstermektedir. Bu noktada ortaya çıkan açıkların ve krizlerin Türkiye'nin makro ekonomik yapısı üzerinde önemli birtakım sonuçları bulunmaktadır:

1. Türkiye ekonomisinin yapısal dinamikleri, yüksek derecede dışa bağımlılık, finansal kırılganlık ve sürdürülebilir olmayan borç yükü gibi unsurlardan dolayı istikrarsız bir görünüm sergilemektedir. Bu kırılgan yapı, küresel finansal dalgalanmalara ve içsel dengesizliklere karşı ekonomiyi son derece hassas hâle getirmektedir. Özellikle sermaye girişlerine olan bağımlılık, kısa vadeli borçlanma eğilimi ve üretim yapısındaki ithalata dayalı bileşim, makroekonomik istikrarın zedelenmesine yol açmaktadır.
2. Türkiye'de ekonomik sistemin bir bölümünde ortaya çıkan herhangi bir aksama veya dengesizlik, kısa sürede diğer makroekonomik alanlara da sirayet ederek zincirleme etki yaratmaktadır. Bu nedenle, tek bir açık türüyle başlayan mali veya dış dengesizlikler, zamanla diğer alanlarda da benzer açıkların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Ekonomideki bu "bulaşıcılık etkisi", yapısal reformların eksikliği ve politika koordinasyonundaki yetersizliklerle birleştiğinde krizlerin derinleşmesine neden olmaktadır.
3. Üretim kapasitesinin etkin kullanılamaması, düşük verimlilik düzeyi ve teknolojik yetersizlikler, Türkiye ekonomisinin temel yapısal sorunlarını oluşturmaktadır. Bu durum, potansiyel üretimle fiili üretim arasındaki farkın artmasına, yani GSMH veya çıktı açığının büyümesine yol açmaktadır. Verimlilikten uzak üretim biçimleri, sürdürülebilir büyüme hedeflerinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.
4. Son otuz yıllık dönemde, kamu maliyesinde kalıcı bir disiplinin sağlanamaması, bütçe açıklarının kronik bir hâl almasına neden olmuştur. Mali bağımsızlığın sınırlı olması, ekonomik büyümenin sürekliliğini sekteye uğratmakta ve kalkınma süreçlerini kırılganlaştırmaktadır. Bu bağlamda, mali disiplinin güçlendirilmesi, kamu harcamalarının verimlilik esasına göre yeniden yapılandırılması ve gelir artırıcı reformların uygulanması kritik öneme sahiptir.
5. Cari işlemler açığı, Türkiye ekonomisinin en kalıcı ve yapısal sorunlarından biridir. İthalata dayalı üretim modeli, dış ticaret açığını sürekli beslemekte; yerli katma değeri düşük bir üretim yapısı, dış

finansman ihtiyacını artırmaktadır. Bununla birlikte, savunma ve imalat gibi bazı stratejik sektörlerde yerli üretim oranlarının yükselmesi, ekonomik dayanıklılık açısından umut verici bir gelişmedir.

6. Makroekonomik açıkların tamamı, uzun vadede büyüme performansını olumsuz etkilemektedir. Dengesiz büyüme süreçleri, istikrarsız fiyat hareketleri ve sermaye çıkışlarıyla birleştiğinde ekonomik durgunluk riskini artırmaktadır. Türkiye ekonomisinde büyüme ve kriz dinamikleri genellikle birbirine zıt yönlerde hareket etmekte; büyümenin hızlandığı dönemlerde kriz baskısı azalırken, durgunluk dönemlerinde ekonomik açıklar daha görünür hâle gelmektedir.
7. Bu çalışmadan elde edilen en önemli bulgu, ekonomide herhangi bir dengenin bozulmasının diğer dengeleri de olumsuz etkilediği ve bu durumun krizleri tetikleyen zincirleme bir etki yarattığıdır. Bu sonuç, ekonomik yapı içerisindeki açıkların birbirinden bağımsız değil, aksine birbirini besleyen mekanizmalar olduğunu göstermektedir.
8. Son olarak, üretim, istihdam, tasarruf, gelir dağılımı, döviz kuru ve dış ticaret politikalarında uygulanan tutarsız veya kısa vadeli kararların, ekonomik dengeleri bozucu nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Bu dengesiz politikalar, krizlerin temel nedenleri arasında yer almakta ve ekonomik istikrarın sağlanmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla, uzun vadeli, üretim odaklı ve bütüncül bir ekonomi politikası yaklaşımı benimsenmedikçe, bu dengesizliklerin kalıcı biçimde giderilmesi mümkün görünmemektedir.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir büyümesi, ikiz, üçüz ve dördüz açıkların birbirini tetikleyen mekanizmalarının doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bu açıkların bağımsız değil, birbirini besleyen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, yalnızca bütçe açığını kapatmaya veya cari açığı azaltmaya odaklanmak yetersizdir; sorunların kökenine inen koordineli politikalar uygulanmalıdır. Makroekonomik istikrarın kalıcı biçimde sağlanabilmesi için mali disiplin, dış denge, tasarrufların artırılması ve sermaye yapısının güçlendirilmesi bir bütün halinde ele alınmalıdır. Türkiye'nin tarihsel deneyimleri göstermektedir ki, bu alanlardan biri ihmal edildiğinde diğer açıklar büyümekte ve ekonomik kırılganlık derinleşmektedir. Bu nedenle, iktisadi politikaların parçalı değil, bütünlük ve uzun vadeli bir perspektifle tasarlanması hayati önem taşımaktadır. Bunun yanında, ikiz, üçüz ve dördüz açıkların eşzamanlı olarak yönetilmesi, yalnızca iktisadi büyüme açısından değil, aynı zamanda finansal istikrar, sosyal refah, gelir dağılımı ve uluslararası rekabet gücü bakımından da kritik bir zorunluluktur. Bu nedenle, gelecekte Türkiye'nin başarı şansı, yalnızca kısa vadeli kriz yönetiminde değil, aynı zamanda yapısal reformları içeren uzun vadeli bir vizyon geliştirmesinde yatmaktadır. **“İkizden üçüze, üçüzden dördüze uzanan açıklar zincirini kırmak tarihi bir zorunluluktur, Türkiye'nin yalnızca ekonomik istikrarını değil; aynı zamanda gelecekteki mali bağımsızlığını, refahını, gelir dağılımını, sürdürebilir büyümesini ve küresel rekabet gücünü belirleyecek en kritik sınavıdır.”**

KAYNAKÇA

- Abell, J. D. (1990). Twin deficits hypothesis: A time-series econometric test. *Economic Review*, 75(4), 81–95.
- Akalın, G. (2002). *Türkiye’de ekonomi-politik kriz ve piyasa ekonomisine geçiş* (1. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Akıncı, M., Akıncı, G. Y., & Yılmaz, Ö. (2016). Dördüz açıklar: Ütopya mı yoksa gerçek mi? *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 12(1), 22–47.
- Aksu, L. (2013). *Türkiye’de iktisadi büyümenin kaynakları* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Aksu, L. (2017). Türk ekonomisinde yurt içi tasarrufların ve sabit sermaye yatırımlarının iktisadi büyümeye etkisinin; ekonomik, sosyal ve stratejik analizleri. *Journal of Economic Policy Researches*, 4(2), 83–134.
- Aksu, L. (2018). *İktisadi büyüme, iktisat okullarının bakış açısı ve Türkiye*. İKSAD Publishing House.
- Aksu, L. (2019). Türk bankacılık sistemi ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi. H. Künüçen, Y. Seçgin & X. Quliyeva (Ed.), *Sosyal, beşerî ve idari bilimlerde yenilikçi yaklaşımlar* (ss. 142–169). Ekin Yayınevi.
- Aksu, L. (2020). *Ekonomik krizler ve açıklar*. İKSAD Publishing House.
- Aksu, L. (2020). Para arzı, enflasyon ve faiz oranları ile iktisadi büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. S. Öztürk (Ed.), *Sürdürülebilir kalkınma işletme, finans ve ekonomi: Teorik ve ampirik katkılar* (ss. 115–218). İKSAD Publishing House.
- Aksu, L. (2021). *21. yüzyılda Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve stratejik analizleri*. İKSAD Publishing House.
- Aksu, H., & Başar, S. (2009). Türkiye için ikiz açıklar hipotezinin tahmini: Bir sınır testi yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(4), 1–14.
- Alkswani, A. M. (2000). Twin deficit phenomenon in petroleum economy: Evidence from Saudi Arabia. *Seventh Annual Conference, Economic Research Forum*, Amman, Jordan.
- Altıntaş, H., & Taban, S. (2011). Twin deficit problem and Feldstein–Horioka hypothesis in Turkey: ARDL bound testing approach and investigation of causality. *International Research Journal of Finance and Economics*, 74, 30–45.
- Altun, N., & İnce, T. (2014). Türkiye’de üçüz açıklara ampirik bir yaklaşım: 1975–2010. *Sakarya İktisat Dergisi*, 2, 40–61.
- Altunöz, U. (2014). Cari açık sorununun temel nedenleri ve sürdürülebilirliği: Türkiye örneği. *İGÜSBD*, 1(2), 115–132.
- Andersen, T. M. (2012). Fiscal sustainability and fiscal policy targets. *ECON-ASB Working Papers*, 15, 1–32.
- Anoruo, E., & Ramchander, S. (1998). Current account and fiscal deficits: Evidence from five developing economies of Asia. *Journal of Asian Economics*, 9(3), 487–499.
- Aristovnik, A., & Djurić, S. (2010). Twin deficits and the Feldstein-Horioka puzzle: A comparison of the EU member states and candidate countries. *MPRA Paper*, 24149, 1–21.
- Asrafuzzaman, A., Roy, A., & Gupta, S. D. (2013). An empirical investigation of budget and trade deficits: The case of Bangladesh. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(3), 570–579.
- Astley, M. S., & Yates, T. (1999). Inflation and real disequilibria. *Monetary Analysis, Bank of England Working Paper*, 103, 1–48.
- Bachman, D. (1992). The effect of political risk on the forward exchange bias: The case of elections. *Journal of International Money and Finance*, 11(2), 208–219.
- Bakarr, T. A. (2014). Fiscal deficits and current account imbalances: Evidence from Sierra Leone. *International Journal of Business and Social Science*, 5(8/1), 256–269.

- Barışık, S., & Kesikoğlu, F. (2010). Makro ekonomik değişken olarak bütçe açığı–cari açık ilişkisi: Gelişmekte olan piyasalar örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 25(294), 109–127.
- Barro, R. J. (1974). Are government bonds net wealth? *Journal of Political Economy*, 82(6), 1095–1117.
- Barro, R. J. (1989). The Ricardian approach to budget deficits. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 37–54.
- Baumol, W. J., & Blinder, A. S. (1985). *Economics: Principles and policy* (3rd ed.). Harcourt Brace Jovanovich.
- Baxter, M., & Crucini, M. J. (1993). Explaining saving–investment correlations. *American Economic Review*, 83(3), 416–436.
- Bayramoğlu, A. T., & Öztürk, Z. (2018). Gelişmekte olan ülkelerde ikili ve üçlü açık hipotezlerinin değerlendirilmesi: Panel nedensellik analizi. In *Finansal ekonomi, bankacılık ve finasta global yaklaşımlar* (ss. 209–225). Springer.
- Berke, B., Temiz, D., & Karakurt, E. (2015). Üçüz açık ve büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 67–89.
- Bernheim, B. D. (1988). Budget deficits and the balance of trade. *Tax Policy and the Economy*, 2, 1–31.
- Biswas, B., Tribedy, G., & Saunders, P. (1992). Further analysis of the twin deficits. *Contemporary Economic Policy*, 10(1), 104–107.
- Bilgili, F., & Bilgili, E. (1998). Bütçe açığının cari işlemler üzerindeki etkileri: Teori ve uygulama. *İşletme–Finans Dergisi*, 146, 4–16.
- Blanchard, O. J., & Quah, D. (1989). The dynamic effects of aggregate demand and supply disturbances. *American Economic Review*, 79(4), 655–673.
- Blecker, R. A. (1992). *Beyond the twin deficits: A trade strategy for the 1990s*. M.E. Sharpe.
- Bluedorn, J., & Leigh, D. (2011). Revisiting the twin deficits hypothesis: The effect of fiscal consolidation on the current account. *IMF Economic Review*, 59, 582–602.
- Bolat, S., Değirmen, S., & Şengönül, A. (2014). Does triple deficits have (un)stable causality for the EU members? Evidence from bootstrap-corrected causality tests. *Procedia Economics and Finance*, 16, 603–612.
- Bundt, T., & Solocha, A. (1988). Debt, deficits, and dollar. *Journal of Policy Modeling*, 10(4), 581–600.
- Burkart, O., & Coudert, V. (2000). Currency crises in the emerging economies. *Banque de France Bulletin Digest*, 82, 21–32.
- Camba-Mendez, G., & Rodriguez-Palenzuela, D. (2001). Assessment criteria for output gap estimates. *ECB Working Paper*, 54, 1–43.
- Castanheira, M. (2008). Episode V: Expectations strike back. Retrieved May 5, 2020.
- Cerra, V., & Saxena, S. C. (2000). Alternative methods of estimating potential output and the output gap: An application to Sweden. *IMF Working Paper*, WP/00/59, 1–34.
- Chagny, O., & Döpke, J. (2001). Measures of the output gap in the Euro-zone: An empirical assessment of selected methods. *Kiel Working Paper*, 1053, 310–330.

- Chinn, M. D., & Prasad, E. S. (2000). Medium-term determinants of current accounts in industrial and developing countries: An empirical exploration. *IMF Working Paper*, 00/46, 1–40.
- Chowdhury, K., & Saleh, A. S. (2007). Testing the Keynesian proposition of twin deficits in the presence of trade liberalisation: Evidence from Sri Lanka. *Faculty of Business Economics Working Papers*, 2–35.
- Christiano, L., & Fitzgerald, T. (2003). The band pass filter. *International Economic Review*, 44(2), 435–465.
- Corsetti, G., & Müller, G. J. (2006). Twin deficits: Squaring theory, evidence and common sense. *Economic Policy*, 21(48), 597–638.
- Çelik, K. (2015). *Makro iktisada giriş* (6. Baskı). Celepler Matbaacılık.
- Çetintaş, H., & Barışık, S. (2005). Yapısal kırılma, birim kök ve ikiz açıklar hipotezi: Türkiye'den ampirik bulgular. *Maltepe Üniversitesi İİBF Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi*, 43–57.
- Daly, V., & Siddiki, J. (2009). The twin deficits in OECD countries: Cointegration analysis with regime shifts. *Applied Economics Letters*, 16(11), 1155–1164.
- Darrat, A. F. (1988). Have large budget deficits caused rising trade deficits? *Southern Economic Journal*, 54, 879–887.
- De Masi, P. R. (1997). IMF estimates of potential output: Theory and practice. *Staff Studies for the World Economic Outlook*, Washington, DC: International Monetary Fund.
- De Serres, A., Guay, A., & St-Amant, P. (1995). Estimating and projecting potential output using structural VAR methodology. *Macroeconomics Working Paper*, No. 9504003, EconWPA.
- Dewald, W. G., & Ulan, M. (1990). The twin-deficit illusion. *Cato Journal*, 9(3), 689–707.
- Domenech, R., Taguas, D., & Varela, J. (2000). The effects of budget deficit on national saving in the OECD. *Economics Letters*, 69(3), 377–383.
- Dooley, M. P., Frankel, J. A., & Mathieson, D. J. (1987). International capital mobility in developing countries vs. Industrial countries: What do saving-investment correlations tell us? *NBER Working Paper Series*, No. 2043, National Bureau of Economic Research.
- Dornbusch, R., Fischer, S., & Startz, R. (2007). *Makro ekonomi* (Çev. S. Ak). Ankara: Gazi Yayınları.
- Dücan, E. (2008). *Türkiye ekonomisinde tasarruf-yatırım dengesizlikleri ve üçüz açıklar sorunu* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Egwhaikhide, F. O. (1999). Determinants of imports in Nigeria: A dynamic specification. *AERC Research Paper 91*. Nairobi: African Economic Research Consortium.
- Eğilmez, M. (2012). İkiz açık, üçüz açık. <http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-acik-ucuzacik.html>
- Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2015). *Ekonomi politikası: Teori ve Türkiye uygulaması* (8. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2020). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eisner, R. (1994). National saving and budget deficits. *The Review of Economics and Statistics*, 76(1), 181–186.

- Emirkadı, Ö. (2017). Türkiye ekonomisinde ikiz açıklar: Kuramsal yaklaşımlar ve ampirik literatür üzerine değerlendirmeler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 81–99.
- Enders, W., & Lee, B. S. (1990). Current account and budget deficits: Twins or distant cousins? *The Review of Economics and Statistics*, 72(3), 373–381.
- Erceg, C., Guerrieri, L., & Gust, C. (2005). Expansionary fiscal shocks and the US trade deficit. *International Finance*, 8(3), 363–397.
- Erdoğan Coşar, E., Kösem, S., & Sarıkaya, Ç. (2013). Çıktı açığı hesaplamalarında filtrelemlere gerçekten ihtiyacımız var mı? Türkiye örneği. *TCMB Çalışma Tebliği*, No. 13/33.
- Evans, P. (1988). Do budget deficits affect the current account? Unpublished paper, Ohio State University.
- Evans, P., & Hasan, I. (1994). Are consumers Ricardian? Evidence for Canada. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 34(1), 25–40.
- Feldstein, M. S. (1986). The budget deficit and the dollar. *NBER Working Paper*, No. 1898.
- Feldstein, M. (1992). The budget and trade deficits aren't really twins. *NBER Working Paper*, No. 3966.
- Feldstein, M. S. (1999). Self-protection for emerging market economies. *NBER Working Paper Series*, No. 6907.
- Feldstein, M., & Horioka, C. (1980). Domestic saving and international capital flows. *The Economic Journal*, 90(358), 314–329.
- Fischer, S., & Easterly, W. (1990). The economics of the government budget constraint. *The World Bank Research Observer*, 5(2), 127–142.
- Furceri, D., & Zdzienicka, A. (2018). Twin deficits in developing economies. *IMF Working Paper*, WP/18/170.
- Giorno, C., Richardson, P., Roseveare, D., & Van den Noord, P. (1995). Estimating potential output, output gaps and structural budget balances. *OECD Economics Department Working Papers*, No. 152.
- Gök, B., & Altay, O. N. (2007). Türkiye’de ikiz açıklar hipotezi (1989–2005). *TİSK Akademi Dergisi*, 13(2), 186–196.
- Gros, D. (2008). Fiscal policy and the credit crunch: What will work? *VoxEU.org*, 21 December 2008.
- Gruber, J. W., & Kamin, S. B. (2007). Explaining the global pattern of current account imbalances. *Journal of International Money and Finance*, 26(4), 500–522.
- Güder, F. (2013). *Üçüz açık sorunu ve üçüz açık bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Güriş, S., & Yılğör, M. (2008). OECD ülkelerinde bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişki: Panel veri ile nedensellik analizi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(2), 773–783.
- Hakkio, C. S. (1995). The U.S. current account: The other deficit. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, 11–24.
- Haug, A. A. (1990). Ricardian equivalence, rational expectations and the permanent income hypothesis. *Journal of Money, Credit and Banking*, 22(3), 305–326.

- Higgins, M., & Klitgaard, T. (1998). Viewing the current account deficit as a capital inflow. *Current Issues in Economics and Finance*, 4(13), 1–6.
- Hodrick, R. J., & Prescott, E. C. (1997). Postwar U.S. business cycles: An empirical investigation. *Journal of Money, Credit and Banking*, 29(1), 1–16.
- Holmes, M. J. (2011). Threshold cointegration and the short-run dynamics of twin deficit behaviour. *Research in Economics*, 65(3), 271–277.
- Islam, F. M. (1998). Brazil's twin deficits: An empirical examination. *Atlantic Economic Journal*, 26(2), 121–128.
- İnce, T. (2013). *Türkiye’de üçüz açıkların ampirik bir analizi: 1975–2010 dönemi* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- İpek, E., & Kızılgöl, Ö. A. (2016). Türkiye ekonomisinde üçüz açık. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16(3), 425–442.
- İyidoğan, P. V., & Erkam, S. (2013). İkiz açıklar hipotezi: Türkiye için ampirik bir inceleme (1987–2005). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 39–48.
- Kaiser, R., & Maravall, A. (2005). Combining filter design with model-based filtering: With an application to business-cycle estimation. *International Journal of Forecasting*, 21(4), 691–710.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *10. Kalkınma Planı 2014–2018: Türkiye’de cari işlemler açığı, özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara.
- Kara, H., Ögünç, F., Özlalé, Ü., & Sarıkaya, Ç. (2007). Estimating the output gap in a changing economy. *Southern Economic Journal*, 74(1), 269–289.
- Karaçor, Z., Alptekin, V., & Gökmenoğlu, K. (2012). *Finansal kriz üzerine öngörülebilirlik ve politikalar* (1. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Karaçor, Z., Alptekin, V., Akar, T., & Akar, G. (2012). İstikrar mı, istikrarsızlık mı? Türkiye’de üçüz açık analizi. <https://www.teacongress.org/papers2012/KARACOR-ALPTEKIN-AKAR.pdf>
- Karanfil, M., & Kılıç, C. (2015). Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği: Zaman serisi analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24), 1–20.
- Kasa, K. (1994). Finite horizon and the twin deficit. *Economic Review*, 3, 19–28.
- Katircioğlu, S. T., Fethi, S., & Fethi, M. D. (2009). Twin deficit phenomenon in small island: An empirical investigation by panel data analysis. *Applied Economic Letters*, 16(5), 1569–1573.
- Kaufmann, S., Scharler, J., & Winckler, G. (2002). The Austrian current account deficit: Driven by twin deficits or by intertemporal expenditure allocation? *Empirical Economics*, 27(3), 529–542.
- Khalid, A. M., & Guan, T. W. (1999). Causality tests of budget and current account deficits: Cross-country comparisons. *Empirical Economics*, 24(3), 389–402.
- Kılavuz, E., & Dumrul, Y. (2012). İkiz açıklar hipotezinin geçerliliği: Teori ve uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3–4), 239–258.
- Kim, C. H., & Kim, D. (2006). Does Korea have twin deficits? *Applied Economics Letters*, 13(10), 675–680.

- Kim, K. H. (1995). On the long run determinants of the US trade balance: A comment. *Journal of Post Keynesian Economics*, 17, 447–455.
- Kim, S., & Roubini, N. (2008). Twin deficit or twin divergence? Fiscal policy, current account and real exchange rate in the US. *Journal of International Economics*, 74(2), 362–383.
- Kotil, A. E. (2015). *Kriz ve gelişme* (1. Baskı, No.137). İstanbul: Derin Yayınları.
- Kouassi, E., Mougoue, M., & Kymn, K. O. (2004). Causality tests of the relationship between the twin deficits. *Empirical Economics*, 29(3), 503–525.
- Kör, E. (2012). *İkiz açıklar hipotezi: Türkiye örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Krugman, P. R. (2008, November 14). The return of depression economics and the crises of 2008. *New York Times*.
- Krugman, P., & Obstfeld, M. (1994). *International economics: Theory and policy* (3rd ed.). New York, NY: Harper Collins.
- Kulkarni, K. G., & Erickson, E. L. (2001). Twin deficit revisited: Evidence from India, Pakistan and Mexico. *Journal of Applied Business Research*, 17(2), 97–100.
- Kuijs, L. (2006). How will China's saving-investment balance evolve? *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 3958, 1–32. Beijing, China.
- Kumhof, M., & Laxton, D. (2009). Fiscal deficits and current account deficits. *IMF Working Paper*, WP/09/237.
- Kuştepe, Y. R. (2001). An empirical investigation of the Feldstein chain for Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 99–108.
- Kutlar, A., & Şimşek, M. (2001). Türkiye'de bütçe açıklarının dış ticaret açıklarına etkileri, ekonometrik bir yaklaşım: 1984–2000. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), 1–13.
- Latif-Zaman, N., & Dacosta, M. N. (1990). The budget deficit and the trade deficit: Insights into this relationship. *Eastern Economic Journal*, 16(4), 349–354.
- Lau, E., & Baharumshah, A. Z. (2006). Twin deficits hypothesis in SEACEN countries: A panel data analysis of relationships between public budget and current account deficits. *Applied Econometrics and International Development*, 6(2), 213–226.
- Leachman, L. L., & Francis, B. (2002). Twin deficits: Apparition or reality? *Journal of Applied Economics*, 34(9), 1121–1132.
- Marinheiro, C. F. (2008). Ricardian equivalence, twin deficits and the Feldstein-Horioka puzzle in Egypt. *Journal of Policy Modeling*, 20, 1041–1056.
- Milesi-Ferretti, G. M., & Razin, A. (1998). Current account reversals currency crises: Empirical regularities. *NBER Working Paper*, No. 6620, 1–54.
- Mill, A. (2019). *Ekonomi 101: Herkes için ekonomi* (2. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Miller, S. M., & Russek, F. S. (1989). Are the twin deficits really related? *Contemporary Economic Policy*, 7(4), 91–115.

- Mohammadi, H., & Skaggs, N. T. (1996). US fiscal policy and trade deficits: A broad perspective. *Southern Economic Journal*, 62(3), 675–689.
- Mukhtar, T., Zakaria, M., & Ahmed, M. (2007). An empirical investigation for the twin deficit hypothesis in Pakistan. *Journal of Economic Cooperation*, 28(4), 63–80.
- Niskanen, W. (1988). The uneasy relation between the budget and trade deficits. *Cato Journal*, 8(2), 507–519.
- Nurkse, R. (1952). Growth in underdeveloped country: Some international aspects of the problem of economic development. *The American Economic Review*, 42(2), 571–583.
- Onafowora, O. A., & Owoye, O. (2006). An empirical investigation of budget and trade deficits: The case of Nigeria. *The Journal of Developing Areas*, 39(2), 153–174.
- Ostry, J. D. (1997). Current account imbalances in ASEAN countries—Are they a problem? *IMF Working Paper*, No. 97/51, 1–31.
- Öğünç, F., & Ece, D. (2004). Estimating the output gap for Turkey: An unobserved components approach. *Applied Economics Letters*, 11(3), 177–182.
- Öğünç, F., & Sarıkaya, Ç. (2011). Görünmez ama hissedilmez değil: Türkiye’de çıktı açığı. *Central Bank Review*, 11(2), 15–28.
- Özbek, L., & Özlale, Ü. (2004). Employing the extended Kalman filter in measuring the output gap. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 29, 1611–1622.
- Özdamar, G. (2015). İkiz açıklar hipotezi: Teorik yaklaşımlar ve Türkiye üzerine ampirik literatür incelemesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2), 165–186.
- Özdemir, D., Buzdağlı, Ö., Emsen, Ö. S., & Çelik, A. A. (2014). Geçiş ekonomilerinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği. *International Conference on Eurasian Economies*, 1–7.
- Özerol, H. (2013). *Ekonomik krizi beklerken* (2. Baskı, No. 33). Ankara: Elma Yayınevi.
- Özkazanç, E. A., & Tunç, G. İ. (2001). Turkish twin deficit: An error correction model of trade balance. *ERC Working Papers in Economics*, 01/06, 1–17.
- Örnek, İ. (2008). Yabancı sermaye akımlarının yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2), 199–217.
- Parkin, M. (2000). *Economics* (5th ed.). Addison-Wesley Publishing Company.
- Piersanti, G. (2000). Current account dynamics and expected future budget deficits: Some international evidence. *Journal of International Money and Finance*, 19, 255–271.
- Pradhan, G., & Upadhyaya, K. P. (2001). The impact of budget deficits on national saving in the USA. *Applied Economics*, 33(13), 1745–1750.
- Rosensweig, J. A., & Tallman, E. (1993). Fiscal policy and trade adjustment: Are the deficits really twins? *Economic Inquiry*, 31(4), 580–594.
- Roubini, N. (1988). Current account and budget deficits in an intertemporal model of consumption and taxation smoothing: A solution to the Feldstein-Horioka puzzle? *NBER Working Paper*, No. 2773, 1–52.

- Samirkaş, M. C., & Samirkaş, M. (2015). Türkiye'de üçüz açık hipotezinin geçerliliği üzerine ampirik bir çalışma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 23–32.
- Samur, C. (2010). Üçüncü nesil kriz teorileri ve 1997/8 Asya krizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 60(2), 23–81.
- Sarıkaya, Ç., Ögünç, F., Ece, D., Kara, H., & Özlale, Ü. (2005). Estimating output gap for the Turkish economy. *Working Papers 0503, Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey*.
- Saygılı, Ş., & Cihan, C. (2008). Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri: 1987–2007 döneminde büyümenin kaynakları, temel sorunlar ve potansiyel büyüme oranı. TÜSİAD Araştırma Raporları Serisi, TÜSİAD-T/2008-06/462, 1–152.
- Seyidoğlu, H. (2020). *Uluslararası iktisat teorisi, politika ve uygulama* (22. Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Suiçmez, H. (2015). Verimlilik ekonomisi: Durum ve gelecek. Ankara: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, 1–26. https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1430384171-7.Dr.Halit_Suicme_in_Sunumu.pdf
- Sürekcı, D. (2011). Türkiye’de üçüz açıklar olgusunun analizi: Dinamik bir yaklaşım. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(1), 51–69.
- Sever, E., & Demir, M. (2007). Türkiye’de bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkilerin VAR analizi ile incelenmesi. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 47–63.
- Soral, B. (2015). *Tünelin sonu kriz, yeniden kalkınma zaman* (2. Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.
- Summers, L. H. (1988). Tax policy and international competitiveness. In M. Feldstein (Ed.), *International aspects of fiscal policies* (pp. 630–635). Chicago: University of Chicago Press.
- Şahin, D. (2015). İkiz açık hipotezinin geçerliliği: Türkiye örneği (1995–2013). *Yönetim ve Ekonomi*, 22(1), 49–59.
- Şen, A., Şentürk, M., Sancar, C., & Akbaş, Y. E. (2014). Empirical findings on triplet deficits hypothesis: The case of Turkey. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 35(1), 81–102.
- Tang, T. C., & Lau, E. (2009). General equilibrium perception on twin deficits hypothesis: An empirical evidence for the U.S. *Monash University Discussion Paper*, 09/09, 1–7.
- Tang, T. C. (2014). Fiscal deficit, trade deficit and financial account deficit: Triple deficit hypothesis with the U.S. experience. *Monash University Discussion Paper*, 06/14, 1–13.
- Tunay, K. B. (2014). *Ekonomik döngüler, krizler, durgunluklar ve Türkiye’ye dair tespitler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tülümce, S. Y. (2013). Türkiye’de üçüz açığın ampirik analizi (2010–1984). *Maliye Dergisi*, 165, 97–114.
- Türkay, H. (2013). Türkiye’de cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı ilişkisi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 253–269.
- Uğur, A. A., & Karatay, P. (2009). İkiz açıklar hipotezi: Teorik çerçeve ve hipoteze yönelik yaklaşımlar. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Ocak–Haziran 2009, 101–122.
- Unay, C. (2000). *Genel iktisat* (2. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.

- Unay, C. (2001). *Ekonomik konjonktür* (6. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Ünsal, E. M. (2007). *Makro iktisat* (7. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Üzümcü, Â., & Kanca, O. C. (2013). İkiz açık hipotezi: Türkiye üzerine bir uygulama (1980–2012). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, İdari Bilimler*, 2(1), 17–42.
- Winner, L. E. (1993). The relationship of the current account balance and the budget balance. *The American Economist*, 37(2), 78–84.
- Yalçınkaya, Ö., & Hüseyini, İ. (2016). Tasarruf-yatırım ilişkisi: Feldstein-Horioka hipotezinin OECD ülkeleri açısından değerlendirilmesi (1980–2013). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 343–369.
- Yamak, R., Terzi, H., & Korkmaz, A. (2008). *Makro iktisada giriş*. Trabzon: Akademi Kitabevi.
- Yapraklı, S. (2010). Türkiye'de esnek döviz kuru rejimi altında dış açıkların belirleyicileri: Sınır testi yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(4), 141–163.
- Yay, G. G., & Taştan, H. (2007). İkiz açıklar olgusu: Frekans alanında nedensellik yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 37, 87–111.
- Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, K., & Karaman, D. (2005). *Makroekonomi*. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, Ö., & Akıncı, M. (2011). İktisadi büyüme ile cari işlemler bilançosu arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 363–377.
- Zanghieri, P. (2004). Current accounts dynamics in new EU members: Sustainability and policy issues. *CEPII Working Paper*, 07, 1–52.
- Zaidi, I. M. (1985). Saving, investment, fiscal deficit, and the external indebtedness of developing countries. *World Development*, 13(5), 573–588.
- Zengin, A. (2000). İkiz açıklar hipotezi (Türkiye uygulaması). *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 11(39), 37–67.
- Zietz, J., & Pemberton, D. K. (1990). The US budget and trade deficits: A simultaneous equation model. *Southern Economic Journal*, 57, 23–34.